

Дніпровський національний
університет ім. Олеся Гончара

Центр соціально-політичних
досліджень

ГРАНІ

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АЛЬМАНАХ

2018 ТОМ 21 № 4

Видається з вересня 1998 року

12 разів на рік

Дніпро

Видавництво «Грані»

2018

ГРАНІ

Науково-теоретичний альманах

Том 21 № 4 2018

Засновники
Дніпровський національний
університет ім. Олесь Гончара
Центр соціально-політичних
досліджень

Свідоцтво про реєстрацію
КВ № 19758 – 9558 ПР від 19.03.13

Відповідно до Наказу Міністерства
освіти і науки України від 21.12.2015 №
1328 журналу надано статус фахового
видання з історичних, філософських,
політичних та соціологічних наук.

Друкується за рішенням Вченої
ради Дніпровського національного
університету імені Олесь Гончара
(протокол № 12 від 27.04.18).

ISSN 2077-1800 (Print)
ISSN 2413-8738 (Online)

Індексується:
DOAJ
Index Copernicus
National Library of Ukraine Vernadsky
Google Scholar
CrossRef
eLibrary
BASE
SIS Scientific Group

Видавець
Видавництво «Грані»
Україна, 49000, Дніпро
вул. Святослава Хороброго, 25, оф.21
+38(056)744-42-39
granidp@gmail.com
www.grani.org.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2131 від 23.05.2005

Індекс журналу в каталозі
передплатних видань України – 41703

Відповідальність за достовірність
фактів, цитат, власних імен,
географічних назв, підприємств,
організацій, установ та ін. інформації
несуть автори статей.

Висловлені у цих статтях думки можуть
не збігатися з точкою зору редакційної
колегії і не покладають на неї
ніяких зобов'язань.

Передруки і переклади дозволяються
лише за згодою автора та редакції.

© «Грані» 2018

Редакція

Головний редактор: Квітка С.А.
Заступники головного редактора: Колесников К.М.,
Кривошеїн В.В., Шевцов С.В., Шляхов О.Б.
Випусковий редактор: Лиман Д.С.
Коректор української та російської мов: ДЕРЕБЕРА А.В.
Коректор англійської мови: КОМЛЕВА Ю.В.

Редакційна колегія

Іваненко В.В.	д.і.н., проф., акад. Укр. академії іст. наук (Україна)
Аяган Б.Г.	д.і.н., проф. (Казахстан)
Венгер Н.В.	д.і.н., проф. (Україна)
Висоцький О.Ю.	д.п.н., проф. (Україна)
Вятр Єжі	д.п.н., проф. (Польща)
Городяненко В.Г.	д.і.н., проф. (Україна)
Жук С.І.	д.і.н., проф. (США)
Катаєв С.Л.	д.соціол.н., проф. (Україна)
Квітка С.А.	к.філос.н., доц. (Україна)
Кирилюк Ф.М.	д.філос.н., проф., акад. Укр. академії політ. наук (Україна)
Кривошеїн В.В.	д.п.н., проф. (Україна)
Лісеєнко О.В.	д.соціол.н., проф. (Україна)
Лобанова А.С.	д.соціол.н., проф. (Україна)
Лобода Ю.О.	к.філос.н., доц. (США)
Нікілев О.Ф.	д.і.н., проф. (Україна)
Ніколенко В.В.	д.соціол.н., доц. (Україна)
Окороков В.Б.	д.філос.н., проф. (Україна)
Побочий І.А.	д.п.н., проф. (Україна)
Пронякін В.І.	д.філос.н., проф. (Україна)
Робертс Кен	д.соціол.н., проф. (Великобританія)
Світленко С.І.	д.і.н., проф. (Україна)
Святець Ю.А.	д.і.н., проф. (Україна)
Сидиков Е.Б.	д.і.н., проф. (Казахстан)
Суїменко Є.І.	д.філос.н., проф. (Україна)
Схюрман Паул	д.філос.н. (Нідерланди)
Третяк О.А.	д.п.н., проф. (Україна)
Токовенко О.С.	д.філос.н., проф., акад. Укр. академії політ. наук (Україна)
Тупиця О.Л.	д.п.н., проф. (Україна)
Хейнмаа Сара	д.філос.н., проф. (Фінляндія)
Хижняк Л.М.	д.соціол.н., проф. (Україна)
Хміль В.В.	д.філос.н., проф. (Україна)
Шабанова Ю.О.	д.філос.н., проф. (Україна)
Шевцов С.В.	д.філос.н., проф. (Україна)
Шляхов О.Б.	д.і.н., проф. (Україна)
Шудло С.А.	д.соціол.н., проф. (Україна)
Юрченко С.В.	д.п.н., проф. (Україна)

Філософія

С. 6

Форкош С. М.

Методологические черты социокультурного мышления

Історія

С. 12

Прокопенко С. Л.

Роль Олександра Поля у розвитку середньої освіти Катеринославщини

Політологія

С. 18

Рагімова А. Б.

Політичний міф, міфологізація сучасного суспільства за допомогою соціальних мереж

С. 25

Худик Г. О.

Еволюція поняття «стратегія» в політико-іміджевому контексті

С. 34

Ирада Нуриева Тофик Гызы

Мультикультурализм и проблемы самоопределения этнокультурных меньшинств

Соціологія

С. 40

Олійник О. В., Лясота Л. І.

Проблема вимірювання ефективності пропаганди (наприкладі застосування індексу результативності російської пропаганди в Україні)

С. 47

Проценко О. О.

«Внутрішньо переміщені особи» як категорія теоретизування та соціальної практики

С. 56

Буканов Г. М.

Соціальні стереотипи в структурі управлінської діяльності соціальних служб: регіональний аспект

С. 65

Музыльёв А. В.

Развитие и распространение радикальных идей в условиях современных демократических обществ

С. 72

Стригуль М. В., Хомерікі О. А.

Економізм і комерціалізація як прояв глобалізації вищої освіти

С. 78

Медведєва Ю. Ю.

Модернізаційні і контрмодернізаційні тенденції в сучасному католицизмі

С. 84

Проданюк Р. І.

Інформаційна безпека в соціологічному контексті: до постановки проблеми

С. 91

Половая Н. О.

Безперервна освіта як вектор розвитку інформаційного суспільства

GRANI/

Scientific and theoretical almanac

21(4) 2018

Founders

Oles Honchar Dnipro national university
Centre of social and political researches

Registration license

KB № 19758 – 9558 ІІР issued 19.03.13

By Decree № 1328 of 21 December 2015 issued by the Ministry of Education and Science of Ukraine the status of specialized publication on historical, philosophical, political and sociological sciences was given.

Published by the decision of the Academic council of Oles Honchar Dnipro national university (protocol № 12 dated 27.04.18).

ISSN 2077-1800 (Print)
ISSN 2413-8738 (Online)

Indexed:
DOAJ

Index Copernicus
National Library of Ukraine Vernadsky
Google Scholar
CrossRef
eLibrary
BASE
SIS Scientific Group

Publisher

Publishing house «Grani»
25, Svyatoslava Khorobroho St., office 21
Dnipro, Ukraine, 49000
+38(056)744-42-39
granidp@gmail.com
www.grani.org.ua

Publishing license: ДК № 2131 dated
23.05.2005

Subscription index in Ukraine – 41703

Responsibility for facts, quotations, private names, enterprises and organizations titles, geographical locations etc. to be bared by the authors.

The editorial office and board do not always share the views and thoughts expressed in published articles.

Reprints and translations are allowed on the written consent with the editorial office and the author.

© «Grani» 2018

Editorial office

Editor in Chief: Kvitka S.A.

Deputy Chief Editor: Kolesnikov K.M., Krivoshein V.V.,
Shevtsov S.V., Shlyakhov O.B.

Production Editor: Lyman D.S.

Corrector of Ukrainian and Russian languages: Derebera A.V.

Corrector of English language: Komleva Y.V.

Editorial board

Ivanenko V.V.	Full Prof. Dr., academician of the ukrainian academy of historical sciences (Ukraine)
Ayahan B.H.	Full Prof. Dr. (Kazakhstan)
Wenger N.V.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Vysotsky O.Yu.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Vyatr Ezhi	Full Prof. Dr. (Poland)
Gorodyanenko V.G.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Zhuk S.I.	Full Prof. Dr. (USA)
Kataev S.L.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Kvitka S.A.	Assoc. Prof. Dr. (Ukraine)
Kyrylyuk F.M.	Full Prof. Dr., academician of the ukrainian academy of political science (Ukraine)
Kryvoshein V.V.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Liseyenko O.V.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Lobanova A.S.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Loboda Y.O.	Assoc. Prof. Dr. (USA)
Okorokov V.B.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Nikilev A.F.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Nikolenko V.V.	Assoc. Prof. Dr. (Ukraine)
Pobochyj I.A.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Pronyakin V.I.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Roberts Ken	Full Prof. Dr. (United Kingdom)
Svitlenko S.I.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Svyatets' Yu.A.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Sydykov E.B.	Full Prof. Dr. (Kazakhstan)
Suimenko E.I.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Schuurman Paul	Full Prof. Dr. (Netherlands)
Tretyak O.A.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Tokovenko O.S.	Full Prof. Dr., academician of the ukrainian academy of political science (Ukraine)
Tupytsya O.L.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Heinamaa Sara	Full Prof. Dr. (Finland)
Khyzhnyak L.M.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Hmil' V.V.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Shevtsov S.V.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Shlyakhov O.B.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Shchudlo S.A.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Yurchenko S.V.	Full Prof. Dr. (Ukraine)

Philosophy

P. 6

Forkosh S. M.

Methodological features of sociocultural thinking

History

P. 12

Prokopenko S. L.

Oleksandr Pol role in the secondary education development in Ekaterynoslav region

Political science

P. 18

Ragimova A. B.

The political myth, the mythologization of modern society through social networks

P. 25

Khudyk H. O.

Evolution of the concept of «strategy» in the politico-image context

P. 34

Irada Nuriyeva Tofiq

Multiculturalism and the problems of self-determination of ethnocultural minorities

Sociology

P. 40

Oliinyk O. V., Lyasota L. I.

Problem of measurement of efficiency of propaganda (on the example of using of the index of effectiveness of the russian propaganda in Ukraine)

P. 47

Protsenko O. O.

«Internally displaced persons» as a category of theorizing and social practices

P. 56

Bukanov G. M.

Social stereotypes in the structure of management of social services: regional aspect

P. 65

Muzylov O. V.

Development and dissemination of radical ideas in the conditions of modern democratic societies

P. 72

Strihul M. V., Khomeriki O. A.

Economism and commercialization as manifestation of the globalization of higher education

P. 78

Medviedieva Yu. Yu.

Modernization and counter-modernization trends in catholicism modern

P. 84

Prodaniuk R. I.

Information security in the sociological context: before the problem is raised

P. 91

Polovaya N. A.

Continuing education as a vector of information society development

Методологічні риси соціокультурного мислення

Форкош С. М., Київський національний університет ім. Т. Шевченка

В статті досліджуються процеси сучасної культури, пов'язані з виработкою ідей і значень, цінностей та ідеалів, які, з одного боку, зумовлюють форми її втілення, а з іншого – визначають вектор можливих трансформацій. Процеси, які спостерігаються в сучасному суспільстві, усвідомлюються як глобалізаційні за своїм характером. Їх зовнішні та внутрішні особливості системно відображені в наукових дослідженнях. У той же час за їх різноманітністю та динамікою криється особлива закономірність, яка розкривається в контексті цивілізаційно-культурних змін. Розмова йде про особливі формування в розвитку суспільства, які виникли, діяли, а потім переходили з площини історії в площину культури як особливі регулятори людської діяльності.

Виділяються вихідні схеми та механізми, які описують таким чином культуротворчий процес. Основні типи культуротворчого процесу задаються особливостями креативної діяльності та рівнем організації свідомості, що дозволяє виділити активний та ментальний аспекти. Активний аспект визначає: алгоритмізована діяльність, творча діяльність. Ментальний аспект складає: концентроване свідомість, хаотичне свідомість. Комбінація елементів активної та ментальної аспектів визначає особливості культуротворчого процесу. В контексті сучасної культури основними типами культуротворчого процесу виявляються: систематичний, вибірковий, інноваційний та евристичний. Суть процесу творчості в цьому контексті визначається взаємозв'язком елементів (об'єктивної діяльності, еволюціонуючої системи цінностей, нового значення як продукту), які взаємодіють в особливих формах в ході реалізації задумки (конкретні ідеалізації, системні реконструкції, конструктивна інтуїція).

Ключові слова: «аномальне – унікальне»; глобалізація; культура; культуротворчий процес; нонсенс; неприписаність культурних значень

Methodological features of sociocultural thinking

Forkosh S. M., T. Shevchenko national university of Kyiv

The article explores the processes of modern culture associated with the development of ideas and meanings, values and ideals, which, on the one side, determine the forms of its embodiment, and on the other - determine the vector of possible transformations. The processes that are observed in modern society are recognized as global in nature. Their external and internal features are systematically reflected in scientific research. At the same time, behind their diversity and dynamics lies a special pattern that is comprehended in the context of civilizational and cultural changes. We are talking about special formations in the development of society that emerged, acted, and then moved from the layer of history to the layer of culture as special regulators of human activity.

The original schemes and mechanisms are singled out, which describe the culture-making process in this way. The main types of the culture-making process are determined by the features of the creative activity and the level of the organization of consciousness, which allows us to identify the active and mental aspects. Active aspect defines: algorithmized activity, creative activity. The mental aspect is: concentrated consciousness, chaotic consciousness. The combination of elements of the activity and mental aspects determines the features of the cultural process. In the context of modern culture, the main types of the culture-making process are: systematic selective, innovative and heuristic. It is also necessary to understand the correlation «anomalously unique» that has formed in the context of modern sociocultural reality, which determines the horizons for the development of cultural meanings and fragments of new knowledge. Substantial results in this direction were worked out in the framework of structuralism, where an adequate conceptual apparatus was formed. The essence of the process of creativity, in this context, is determined by the interconnection of elements (objective activity, evolving value system, new meaning as a product), which interact in special forms during the realization of the idea (concrete idealizations, system reconstructions, constructive intuition).

Keywords: «anomalous – unique»; globalization; culture; culture-making process; nonsense; non-attribution of cultural meanings

Методологічні риси соціокультурного мислення

Форкош С. М., Київський національний університет ім. Т. Шевченка

У статті досліджуються процеси сучасної культури, пов'язані зі становленням ідей і значень, цінностей та ідеалів, які, з одного боку, зумовлюють форми її втілення, а з іншого – визначають вектор можливих трансформацій. Процеси, які спостерігаються в сучасному суспільстві, усвідомлюються як глобалізаційні за своїм характером. Їх зовнішні та внутрішні особливості системно відображені в наукових дослідженнях. У той же час за їх

різноманіттям і динамікою ховається особлива закономірність, яка досягається в контексті цивілізаційно-культурних зрушень. Мова йде про особливі утворення в розвитку суспільства, які виникли, діяли, а потім переходили з пласта історії в пласт культури як особливі регулятиви людської діяльності.

Виділяються вихідні схеми і механізми, які описують таким чином культуротворчий процес. Основні типи культуротворчого процесу задаються особливостями креативної діяльності та рівнем організації свідомості, що дозволяє виділити діяльний і ментальний аспекти. Діяльний аспект включає: алгоритмізовану діяльність та творчу діяльність. Ментальний аспект: концентровану свідомість та хаотичну свідомість. Комбінація елементів діяльносного і ментального аспектів визначає особливості культуротворчого процесу. У контексті сучасної культури основними типами культуротворчого процесу виявляються: систематичний, вибірковий, інноваційний та евристичний. Сутність процесу творчості в цьому контексті визначається взаємозв'язком елементів (об'єктивної діяльності, еволюціонуючою системою цінностей, нового смислу як продукту), які взаємодіють в особливих формах у ході реалізації задуму (конкретні ідеалізації, системні реконструкції, конструктивна інтуїція).

Ключові слова: «аномальне – унікальне»; глобалізація; культура; культуротворчий процес; нонсенс; неприсвоєння культурних смислів

Постановка проблем и анализ публикаций.

Представлення о современном мире формируется в условиях действия тенденций, среди которых главной оказывается глобализация. Её влияние порождает в пластах исторических перемен новые образования. Подобные образования осознаются сообществом как социокультурные трансформации.

Сам процесс осознания глобальных явлений и процессов можно сравнить с потоком, который затопляет все формы и уровни как индивидуального, так и общественного сознания. Поэтому необходим инструментарий, который позволит сохранять ориентацию в условиях неуправляемого потока. Такой «поток несет в своих водах одинаково и истину, и ложь, и бесспорное, и не бесспорное, и что философия, если её не извлекут из этого состояния, рискует потерять весь свой авторитет» [1, с. 217]. И хотя эта мысль была высказана несколько столетий назад, она удивительно актуальна в эпоху глобализации, поскольку авторитет философии ныне зависит от реализации, её методологического и аксиологического потенциала. Действия в этом направлении позволяют познать глубинные источники глобализации и, как следствие этого, понять природу радикальных сдвигов, охватывающих различные сферы материальной и духовной жизни людей.

Безусловно, проводить сравнение между доглобализационной и глобализационной фазой истории преждевременно. Следует подчеркнуть, что разобщенность доглобализационного общества на множество стран и государств, несмотря на серьезные прорывы, порождена парадоксом, который Ортега-и-Гассет рассматривал как цивилиогенез мира с одновременной вариацией его обитателей. При этом он использовал понятие «вертикального вторжения варварства», когда варваризация происходит не по внешним причинам, а поднимается из недр современного человечества, неспособного справиться со стоящими перед ним проблемами [2, с. 146-163]. Таким образом, явление «варваризации» фиксирует окончание до-

глобализационной фазы развития общества. Явно или неявно встает вопрос о глобализационной фазе человеческой истории. И он принимает своеобразную форму, т. е. предполагает объяснение того, каким образом сочетаются прогрессивные и регрессивные явления в условиях глобализации. В целом осознание феномена глобализации вызывает, с одной стороны, опасение, а с другой – порождает эйфорию, основой которой выступает развитие науки, трансформация культуры, достижения техники и тенденции в технологиях. Прагматическое осмысление глобализации ориентирует на реализацию социокультурных программ. Для разработки концепции социокультурных программ и последующих эффективных действий недостаточно знать историю, а значит, свободно ориентироваться в её пластах. На первый план выходит необходимость освоения истории, которая основывается на её исследовании.

Результатом освоения истории оказывается особый феномен, который Г. Г. Гадамер назвал действенно-историческим сознанием. «Действенно-историческое сознание – это исторически действующий духовных опыт, обеспечивающий непрерывность культурного наследования. Действенно-историческое сознание задает структуру того культурного пространства, в котором мы каждый раз себя застаем» [3, с. 340]. В русле этого сознания создаются условия для реализации двух основных программ:

- формирование каркаса методологии культурно-исторического мышления;
- действенная интерактивная тенденций, определяющих характер и вектор социокультурных сдвигов. Таким образом целью исследования является установление взаимосвязей между процессами современной культуры, которые, с одной стороны, определяют идеи и смыслы, ценности и идеалы культуры, а с другой – определяют вектор её возможных трансформаций.

Основной материал.

Эти программы позволяют выходить на практическое решение проблем, которые сложились

в научной, экономической и социальной сфере. Конструктивным регулятивом при этом выступило методологическое сознание. Факт существования методологического сознания глубоко осознан научным сообществом, и его потенциал широко используется для решения реальных проблем. Прорывом можно считать самоорганизацию методологического сознания, которое воплощается в конкретные формы, соответствующие основным этапам эволюции науки: классическому, неклассическому, постнеклассическому. С каждым из этих этапов связана своя структуризация и трансформация методологического инструментария. Ориентация на разработку новых подходов и стилей мышления, которые соответствуют требованиям эпохи глобализации, очерчивает спектр задач, решение которых определяет успех научно-исследовательской деятельности.

Совершенно иная ситуация сложилась в социокультурной сфере. Особенности творческого сообщества, а точнее, характер креативно-эстетической продуктивной деятельности на современном этапе позволяет фиксировать парадигмальные сдвиги, но способствует формированию адекватного методологического инструментария. Кардинальное различие между результатами деятельности научного и творческого сообщества состоит в том, что первое двигалось от элементов инструментария к целостности методологического сознания, а второе – прежде всего фиксирует каркас методологии культурно-исторического мышления в социокультурных исследованиях.

Как известно, в современном мире изменяется тезис о сущности продуктивной деятельности. На смену предшествующему «мыслить локально – действовать локально!», приходит противоположный – «мыслить глобально – действовать локально!», который предполагает новую программу деятельности и раскрывает роль социального-аксиологических факторов в различных сферах.

Такой социологический аспект дополняется конструктивным гносеологическим смыслом, который почти в афористической форме предложил А. Ф. Лосев. Он подчеркивал, что «мысль о действительности есть не что иное, как установление смысла действительности» [4, с. 151]. Деятельностное установление смыслов, с одной стороны, оказывается социокультурным процессом, а с другой – формирует потребность в адекватном методологическом инструментарии.

Достаточно аргументированным выглядит предложение о том, что подобный аппарат исследования вырабатывается при концептуальном видении культуры. Такое видение предполагает трёхуровневый её охват (традиции, ценности, идеалы) и фиксирует структурные и смысловые

особенности.

Структурные преобразования, которые свойственны эпохе глобализации, не исключает стадии кризисов и катастроф. Прогнозирование, предупреждение и противодействие таким состояниям требует реализации адекватного потенциала общества, прежде всего такого, который связан с методологическим сознанием и аксиологическими приоритетами. В эпоху глобализации особенно возрастает роль ценностей. «Ценности – это коды, которые мы используем для того, чтобы удержать социальную систему на некоторой линии развития, которая выбрана историей. Система ценностей всегда противостоит дестабилизирующим эффектам флуктуаций, которые порождаются социокультурной системой» [5, с. 36].

Вносит свои коррективы тенденция глобализации в интерпретации идеала креативной деятельности. Проверенная жизнью традиция говорит о том, что «идеал для всякой эпохи – она сама, очищенная от случайностей, преображенное созерцание настоящего. Разумеется, чем всеобъемлемее и полнее настоящее, тем всемирнее и истиннее его идеал» [6, с. 87].

Следствием подобного трактования идеала являются такие его особенности, как императивность и идея нравственного усовершенствования. Глобализация в современной интерпретации идеала на первый план выдвигает его обращенность в будущее. Контуры идеала как программы созидания приемлемого будущего есть не что иное, как реализуемый вариант воплощения идеала креативной деятельности. И именно такая трактовка идеала позволяет осознать его возможности в контексте свободы, определяющий творческий выбор креатора.

Совокупность элементов методологического инструментария исследования современной культуры обуславливает продуктивность культуротворческих процессов.

Культуротворческий процесс состоит не только в создании новых продуктов культуры, но в методологическом плане предстает как формирование адекватных эпохе смыслов и идеалов. Представление об уровнях и этапах культуры позволяет осмыслить основные механизмы становления новых смыслов и их типы.

Основные типы культуротворческого процесса задаются особенностями креативной деятельности и уровнем организации сознания, что позволяет выделить деятельный и ментальный аспекты. Деятельный аспект определяет: алгоритмированная деятельность (АД); творческая деятельность (ТвД). Ментальный аспект составляет: концентрированное сознание (КС); хаотическое сознание (ХС).

Комбинация элементов деятельностного и

ментального аспектов определяют особенности культуротворческого процесса.

В контексте современной культуры основны-

ми типами культуротворческого процесса оказываются: систематический, избирательный, инновационный и эвристический.

Таблица 1. Особенности культуротворческого процесса

Тип культуротворческого процесса	Содержание социокультурных сдвигов
Систематический (АлД + КС)	Упрочнение влияния традиционных ценностей через систему воспитания и образования
Избирательный (АлД + ХС)	Формирования нового стиля как множества интерпретаций в сопряжении с традиционными представлениями
Инновационный (ТвД + КС)	Обоснование сложившейся системы ценностей путем трансформации культурного тезауруса
Эвристический (ТвД + ХС)	Разрыва традиционных связей, отказ от действующих ценностей, поиск нового идеала

Каждой из этих конструкций соответствует конкретный вариант формирования смыслов и определения проблемы понимания. В условиях глобализации меняется понимание самого смысла понимания. Дело в том, что «понимание есть тот механизм, который приводит в движение внутренние источники самого движения, которые позволяют реализовать потенциальные возможности зоны ближайшего развития, а возможно и более дальних зон, поскольку пониманию присущи, с одной стороны, свойство проективности, а с другой – нелинейности. Проективный характер понимания состоит в том, что каждое новое понимание рождает спектр интуиции непонимания, который служит предпосылками нового понимания и подталкивает познающего субъекта к активному движению в информационных полях для снятия своего непонимания. В тоже время нелинейность понимания состоит в том, что оно не находится в прямой пропорциональной зависимости от количества знания» [7, с. 39].

Для осмысления ситуаций, в которых возникает непонимание, социум выработал особые формы его фиксации. Именно в этих формах реализуется факт удивления, определенный шок и дискомфорт оттолкновения новой проблемой. В психологическом плане таким формами оказываются: догадка, интуиция, озарение. В контексте логической деятельности выделяются формы, которые обеспечивают переход к абсурду и аллогизму. Методологическое осмысление показывает, что такими формами оказываются: апория, нонсенс и парадокс.

В контексте современных социокультурных процессов внимание к последним имеет достаточные основания. Именно они позволяют «взглянуть» на то, что происходит в сознании творческих личностей. В этом плане четкий откровенный са-

моанализ представил С. Дали. «Как вы хотите понять мои картины, когда я сам, который их создает, их тоже не понимаю. Факт, что в тот момент, когда я пишу, не понимаю моих картин не означает, что эти картины не имеют никакого смысла, наоборот, их смысл настолько глубокий, сложный, взаимосвязанный, своевольный, что ускользает от простого логического анализа» [8, с. 43]. Пояснение смысла становится первостепенной задачей, что вызывает особый интерес к эвристическим возможностям нонсенса. Традиционно считается, что термин «нонсенс» очень близок к термину абсурд, то есть высказывание или действие, которое лишено смысла или своей сутью фиксирует отсутствие смысла, бессмыслица. В современной действительности с её постмодернистской составляющей термин нонсенс переосмысливается, выступает основанием возможности сдвигов как таковых, то есть способствует образованию смыслов.

Нонсенс – это своеобразный временной отход, отклонение от логической линии в сторону абсурда и «освобождение от внутренних кандалов» для поиска ориентиров и стабилизаторов здравого смысла. Структура нонсенса несет в себе совокупность отношений: между истиной и неправдой, абсурдом и смыслом, осознанным и неосознанным, реальным и нереальным. Как подчеркивает Ж. Делез, когда мы допускаем, что нонсенс показывает свой собственный смысл, мы хотим указать на то специфическое отношение, которое существует между смыслом и нонсенсом и которое не совпадает с отношением между истиной и неправдой, то есть его не следует понимать как отношение взаимоисключения [9, с. 99].

В целом использование нонсенса в мышлении и действии ведет к усложнению процедур понимания. Усложнение механизма понимания порождает

ет эффект неприсвоенности. Проблема неприсвоенности культурных смыслов и научных знаний весьма актуальна и имеет перспективное значение. Решать её необходимо на пути превращения научного знания и культурных смыслов, которые «определяют бытие человека в культуре, и сделать это можно через понимание и принятие, на этих основаниях личностью, поскольку непонятное не может быть вписано ни в научную картину мира, ни в личностную» [10, с. 127].

Одним из вариантов неприсвоенности знания в науке выступает осознание его как аномального, а в культуре подобную роль выполняют смыслы, которые осознаются как уникальные.

Понятие «аномальности» имеет несколько смыслов. Но прежде всего, следует разграничить его обыденный и научный вариант. В рамках науки аномальное подчеркивает существование чего-то такого, что противоречит реалиям и некорректно согласованно с принятыми концепциями и идеями. Аномальность проявляется не в логико-математической плоскости, а именно на уровне концептуальных представлений и распространенных интерпретаций. Настоящей тайной аномальности является тот факт, что все аномальное появляется в процессах стандартизированной деятельности конкретного этапа развития науки. Можно предположить, что аномальное знание (конкрет-

ные исследовательские действия и сомнительные обобщения) имеет структуру противоположную апориям (умозрительные действия и категорические утверждения).

Одновременно следует подчеркнуть, что аномальное знание существует вместе с общепринятым, не демонстрирует альтернативных качеств и во многих случаях отождествляется с неудачными интерпретациями, или вообще его существование игнорируется.

Понятие «уникальность» ориентирует общество на восприятие культурных смыслов двух типов. Первый тип фиксирует продукты культуротворчества в отстраненной от креатора форме (исключительное, необычное, заоблачное, сверхъестественное, экстраординарное, беспрецедентное). Второй тип подчеркивает роль креатора в порождении продуктов культуры (колдовское, волшебное, фантастическое, магическое).

Таким образом, сложившееся в контексте современной социокультурной действительности соотношение «аномально – уникальное» определяет горизонты становления культурных смыслов и фрагментов нового знания. Что касается конкретных процедур порождения продуктов культуры как новых смыслов, то эти процессы в ситуации системно осмысленны в области литературы.

Таблица 2. Особенности процедур становления новых смыслов (на примере мировой литературы)

Эпистема	Сущность процесса	Представители
Классическая	Образ - система ценностей - новый смысл - конкретные идеализации	Гомер, А. Данте, В. Шекспир, А. Пушкин, Г.-Г. Лорка, И. Котляревский и др.
Неклассическая	Абстракция - совокупность ценностей - новый смысл - системная реконструкция	М. Булгаков, Дж. Оруэл, Або Кобе, Ф. Кафка, Винниченко и др.
Постнеклассическая	Гештальт - конгломерат ценностей - новый смысл - конструктивная интуиция	Дж. Джойс, Р. Музиль, А. Белый, Рильке и др.

Выводы.

Различные виды культуротворческих процессов предлагают особые процедуры для становления соответствующих продуктов культуры. Провидение подобных изысканий вызывает потребность методологического осознания ситуаций. Важным моментом провидения результативных исследований в этом направлении становится анализ потенциала современной культуры в двух основных её пластах. Первый пласт определяется возможностями мифа.

«Культура может развиваться лишь в очерченном мифом горизонте. Боязнь современности – историческая боязнь и состоит она ... именно в разрушении этого замкнутого горизонта избытком истории, то есть привыканием к мышлению под знаком все новых и новых ценностных ориентиров» [3, с. 95]. Второй пласт связан с тем потенциалом, который накоплен тезаурусом современной культуры. Его осмысление оказывается не ординарным заданием для научного и творческого сообщества.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Ломоносов М. В. Полное собрание сочинений. Т. 3. – М.-Л.: Из-во АН СССР, 1952.
2. Ортега-и-Гасет Х. Восстание масс / Х. Ортега-и-Гасет // Вопросы философии. – 1989. – № 3-4
3. Гадамер Г.-Г. Актуальность прекрасного / Г.-Г. Гадамер. М.: Искусство, 1991. – 368 с.
4. Лосев А. Ф. Из бесед и воспоминаний / А. Ф. Лосев // По материалам журнала «Студенческий меридиан». – 1988 год.
5. Пригожин И. Природа, наука и новая рациональность / И. Пригожин // В поисках нового миропонимания. – М., 1991
6. Герцен А. И. «Собрание сочинений в 30-ти томах. Дилетантизм в науке. Письма об изучении природы, 1842-1846». – 1954. – Т. 3.
7. Соловьев О. Б. Механизмы рефлексии интеллектуальной деятельности / О. Б. Соловьев // Интеллект, культура, образование: Материалы конференции. Новосибирск, 2008.
8. Рожин А. Сальвадор Дали: миф и реальность / А. Рожин. – М.: Республика, 1992 г. – 224с.
9. Делёз Ж. Логика смысла / Ж. Делёз. – М.: «Раритет»; Екатеринбург: «Деловая книга», 1998. – 480 с.
10. Оноприенко В. И. Науковедение: поиск системных идей / В. И. Оноприенко. – Киев: ГП «Информационно-аналитическое агентство», 2008. – 288 с.

REFERENCES

1. Lomonosov, M.V. (1952). *Polnoe sobranie sochinenij [Full composition of writings]*. Moscow; Leningrad: From the Academy of Sciences of the USSR [in Russian].
2. Ortega-i-Gaset, H. (1989). Vosstanie mass [Rebellion of the masses]. *Voprosy filosofii* [in Russian].
3. Gadamer, G.-G. (1991). *Aktual'nost' prekrasnogo. [The relevance of the beautiful]*. Moscow: Iskustvo [in Russian].
4. Losev, A.F. (1988). Iz besed i vospominanij. [From conversations and memoirs]. *Po materialam zhurnala «Studencheskij meridian»* [in Russian].
5. Prigozhin, I. (1991). Priroda, nauka i novaja racional'nost' [Nature, science and new rationality]. *V poiskah novogo miroponimaniya*. Moscow [in Russian].
6. Gerzen, A.I. (1954). «Sobranie sochinenij v 30 tomah. Diletantizm v nauke. Pis'ma ob izuchenii prirody 1842-1846» [Dilettantism in Science. Letters on the study of nature 1842-1846]. (Vol. 3) [in Russian].
7. Solov'ev, O.B. (2008). Mehanizmy refleksii intellektual'noj dejatel'nosti [Mechanisms of reflection of intellectual activity]. *Intellekt, kul'tura, obrazovanie – Intellect, culture, education: Proceedings of the conference* [in Russian].
8. Rozhin, A. (1992). *Sal'vador Dali: mif i real'nost' [Salvador Dali: Myth and Reality]*. Moscow: Respublika [in Russian].
9. Deljoz, Zh. (1998). *Logika smysla. [The logic of meaning]*. Moscow: «Raritet»; Ekaterinburg: «Delovaja kniga» [in Russian].
10. Onoprienko, V.I. (2008). *Naukovedenie: poisk sistemnyh idej [Science: searching for systemic ideas]*. Kiev: GP «Informacionno-analiticheskoe agentstvo» [in Russian].

Форкош Сергей Михайлович

Кандидат философских наук
Киевский национальный университет им. Тараса Шевченка
01033, г. Киев, ул. Владимирская, 60

Forkosh Serhey M.

PhD in Philosophy
T. Shevchenko national university of Kyiv
60, Volodymyrska Str., Kyiv, 01033, Ukraine

ORCID: 0000-0001-7878-0957 Email: sergey.forkosh@gmail.com

Цитування: Форкош С. М. Методологічні риси соціокультурного мислення / С. М. Форкош // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2018. – Т. 21. – № 4. – С. 6-11.

Citation: Forkosh, S.M. (2018). Metodolohichni rysy sotsiokulturnoho myslennia [Methodological features of sociocultural thinking]. *Scientific and theoretical almanac «Grani», 21(4)*, 6-11.

Стаття надійшла / Article arrived: 13.03.2018

Схвалено до друку / Accepted: 19.03.2018

Роль Олександра Поля у розвитку середньої освіти Катеринославщини

Прокопенко С. Л., ДП «Науково-дослідний центр «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології НАН України

Проаналізовано роль Олександра Поля у розвитку середньої освіти Катеринославської губернії в другій половині XIX ст. Висвітлено його діяльність як гласного губернського земства і члена губернської училищної ради у 1866-1872 рр. Охарактеризовані повноваження опікунських рад жіночих гімназій згідно «Положенню про жіночі гімназії і прогімназії відомства Міністерства народної освіти» від 24 травня 1870 р. і показано внесок О. М. Поля як члена опікунської ради Катеринославської Маріїнської жіночої гімназії (1871-1890 рр.) у розвиток навчального закладу і середньої жіночої освіти губернського центру в цілому. Зокрема, окреслено його роль у розвитку матеріальної бази гімназії, що дало змогу протягом 1871-1881 рр. майже в 1,5 рази (з 325 до 486) збільшити чисельність вихованок гімназії і дало поштовх створенню у 1883 р. в Катеринославі Першої міської жіночої гімназії.

З'ясовано коло повноважень почесного попечителя реального училища за «Статутом реальних училищ» від 15 травня 1872 р. і розкрита діяльність О. М. Поля в якості почесного попечителя Катеринославського реального училища, на посаду якого він тричі (у 1882, 1885 і 1888 рр.) обирався на спільних засіданнях губернських земських зборів та Катеринославської міської думи. Показана також діяльність О. М. Поля на посаді голови попечительства Катеринославського реального училища, яку він обіймав до 1888 р. Підсумком стало збільшення кількості учнів в училищі зі 128 у 1880-1881 навчальному році до 215 у 1889-1890 навчальному році.

Наведено оцінки діяльності О. М. Поля і його внеску у розвиток Катеринославської Маріїнської жіночої гімназії та Катеринославського реального училища авторами нарисів цих навчальних закладів О. Я. Риндовською (Черновою) та С. Ф. Тимощенком, з якими він тривалий час співпрацював.

Ключові слова: О. М. Поль; губернське земство; Катеринославська Маріїнська жіноча гімназія; Катеринославське реальне училище

Oleksandr Pol role in the secondary education development in Ekaterynoslav region

Prokopenko S. L., State Enterprise «Scientific research center «Protective archeological service of Ukraine» Institute of Archeology of National Academy of Sciences of Ukraine

The role of Oleksandr Pol (1832-1890), a well-known Ukrainian public and cultural figure, entrepreneur and ethnographer, in the development of secondary education in Katerynoslav province in the second half of the nineteenth century is analyzed. The works of pre-revolutionary and modern researchers, which highlight the activity of O.M. Pol, are described. His activities as a head of the provincial zemstvo and a member of the provincial school council (1866-1872), which was the authority of the national education, created in accordance with the «Regulations on Elementary Schools» of July 14, 1864, are explained. The powers of the Board of Trustees of women's gymnasiums are described in accordance with the «Regulation on women's gymnasia and progymnasia of the Ministry of Education» of May 24, 1870 and the contribution of O.M. Pol as a member of the Board of Trustees of Katerynoslav Mariinsky Women's Gymnasium (1871-1890) in the development of the educational institution and the secondary women education of the provincial center as a whole is shown. In particular, his role in the development of the material base of the gymnasium is outlined, this promoted to increase the number of pupils of the gymnasium in almost 1,5 times (from 325 to 486) during 1871-1881 and gave impetus to the establishment of the First City Women's Gymnasium in 1883 in Katerynoslav.

The range of powers of the honorary trustee of the non-classical secondary school in accordance with the «Statute of the school» determined from May 15, 1872, and the activity of O.M. Pol as an honorary trustee of the Katerynoslav non-classical secondary school, on this post he was elected three times (in 1882, 1885 and 1888) on the joint meetings of the provincial zemstvo assemblies and Ekaterinoslav city дума. O.M. Pol activity as a head of the trusteeship of the Katerynoslav non-classical secondary school, which he occupied until 1888, is described. The result was an increase in the number of pupils in the (in 1882, 1885 and 1888) from 128 persons in the 1880-1881 academic year to 215 persons in the 1889-1890 academic year.

The article gives estimations of activity O.M. Pol and his contribution to the development of Katerynoslav Mariinsky Women's Gymnasium and Katerynoslav non-classical secondary school made by the authors of the essays of these educational institutions O.Ya. Ryndovska (Chernova) and S.F. Tymoshenko, with whom he worked for a long time.

Keywords: O. M. Pol; province authority; Katerynoslav Mariinsky women's gymnasium; Katerynoslav non-classical secondary school

Роль Александра Поля в развитии среднего образования Екатеринославщины

Прокопенко С. Л., ГП «НИЦ «Охранная археологическая служба Украины» Института археологии НАН Украины

Проанализирована роль Александра Поля в развитии среднего образования Екатеринославской губернии во второй половине XIX в. Освещена его деятельность в качестве гласного губернского земства и члена губернского училищного совета в 1866-1872 гг. Охарактеризованы полномочия попечительских советов женских гимназий согласно «Положению о женских гимназиях и прогимназиях ведомства Министерства народного просвещения» от 24 мая 1870 и показано вклад А. Н. Поля как члена попечительского совета Екатеринославской Мариинской женской гимназии (1871-1890 гг.) в развитие учебного заведения и среднего женского образования губернского центра в целом. В частности, определено его роль в развитии материальной базы гимназии, что позволило в течение 1871-1881 гг. почти в 1,5 раза (с 325 до 486) увеличить численность воспитанниц гимназии и дало толчок созданию в 1883 г. в Екатеринославе Первой городской женской гимназии.

Выяснено круг полномочий почетного попечителя реального училища согласно «Уставу реальных училищ» от 15 мая 1872 г. и раскрыта деятельность А. Н. Поля в качестве почетного попечителя Екатеринославского реального училища, на должность которого он трижды (в 1882, 1885 и 1888 гг.) избирался на совместных заседаниях губернского земского собрания и Екатеринославской городской думы. Показана также деятельность А. Н. Поля в должности председателя попечительства Екатеринославского реального училища, которую он занимал до 1888 г. Итогом стало увеличение количества учеников в училище со 128 в 1880-1881 учебном году до 215 в 1889-1890 учебном году.

Приведены оценки деятельности А. Н. Поля и его вклада в развитие Екатеринославской Мариинской женской гимназии и Екатеринославского реального училища авторами очерков этих учебных заведений А. Я. Рындовской (Черновой) и С. Ф. Тимошенко, с которыми он долгое время сотрудничал.

Ключевые слова: А. Н. Польш; губернское земство; Екатеринославская Мариинская женская гимназия; Екатеринославское реальное училище

Постановка проблеми.

Поль О. М. (1832-1890) – український громадський і культурний діяч, підприємець і краєзнавець, відомий своїм внеском в економічний та культурний розвиток Катеринославщини, в тому числі і в розвиток освіти.

Аналіз досліджень та публікацій.

Діяльності О. М. Поля присвячено досить широке коло публікацій як дореволюційних (І. Ф. Вертоградов [1], А. С. Синявський [15]), так і сучасних (О. М. Донік [4], І. О. Кочергін [6], В. П. Платонов [11]) дослідників. Всі вони, характеризуючи громадську діяльність О. М. Поля, відзначають, що помітне місце в ній посідали турботи про розвиток освіти нашого краю. Про це писали і автори нарисів навчальних закладів міста (О. Я. Чернова [18], С. Ф. Тимошенко [17]), з якими тривалий час співпрацював О. М. Польш. Проте комплексно роль О. М. Поля у розвитку середньої освіти краю в історіографії не розглядалася.

Метою дослідження є комплексний аналіз внеску О. М. Поля у розвиток середньої освіти Катеринославщини, висвітлення його діяльності в якості гласного губернского земства, члена опікунської ради Катеринославської Маріїнської жіночої гімназії, почесного попечителя і голови попечительства Катеринославського реального училища.

Виклад основного матеріалу.

Олександр Польш відіграв значну роль у розвит-

ку освіти на Катеринославщині. У 1866 р. після створення земств у Катеринославській губернії він як губернский гласний був обраний до першого складу губерньської училищної ради і у 1869 р. переобраний на наступний трирічний термін. Губерньські училищні ради – органи керівництва початковою школою, створювалися відповідно до «Положення про початкові народні училища» від 14 липня 1864 р. у складі єпархіального архієрея, губернатора, директора училищ губернії і двох представників від губерньських земських зборів. До їх функцій належали: вище опікування народними училищами губернії, розгляд звітів повітових училищних рад і подання їх зі своїми зауваженнями попечителю навчального округу, розгляд різноманітних подань повітових рад, призначення допомоги вчителям і школам, розгляд скарг на рішення повітових рад та їх голів, затвердження на посадах обраних голів повітових рад, призначення членів повітових рад зі складу попечителів початкових народних училищ тощо [2, с.617].

Перебуваючи у 1866-1872 рр. членом училищної ради, О. М. Польш фактично ініціював становлення політики губернского земства щодо розвитку народної освіти. Вже на першій, організаційній, сесії губерньських земських зборів у вересні 1866 р. він заявив про необхідність визначення основних напрямів діяльності земства в сфері народної освіти, потребу, його словами, «поставити загальне питання про народну освіту» на найближчій сесії земських зборів

[13, с. 336; 16, с. 965].

Водночас у 1871 р. О. М. Поль був обраний членом опікунської ради Катеринославської Маріїнської жіночої гімназії і залишався на цій посаді до смерті у 1890 р. Згідно «Положення про жіночі гімназії і про гімназії відомства Міністерства народної освіти» від 24 травня 1870 р. на опікунську раду покладалися досить широкі повноваження: обрання попечительки і начальниці гімназії; відшукання коштів для матеріального поліпшення навчального закладу; складання щорічного кошторису витрат гімназії; визначення жалування начальниці та іншим посадовим особам; нагляд за правильним використанням училищних сум; визначення розміру плати за навчання; звільнення від плати за навчання недостатніх учениць; заступництво і допомога найбільш бідним ученицям, які відзначаються старанністю і доброзвичайністю; опікування взагалі установленням і постійним збереженням в гімназії належного порядку і благоустрою [3, с. 702].

Опікунська рада гімназії повною мірою виконувала ці завдання, зокрема, вона багато зробила для розвитку матеріальної бази навчального закладу, включаючи ремонт і пристосування у 1865 р. будинку А. С. Понятовського для відкриття гімназії. До 1871 р. в гімназії поступово були відкриті всі класи, в тому числі і VIII педагогічний клас. Кількість учениць суттєво зросла і постала проблема приміщень, оскільки гімназія не могла прийняти всіх бажаючих навчатися, багатьом доводилось відмовляти у прийомі на навчання, що викликало незадоволення батьків. Вихід вбачався у розширенні приміщення гімназії з тим, щоб можна було відкрити паралельні класи. У 1874 р. опікунська рада приступила до будівництва прибудови за рахунок власних коштів, пожертвувань попечительки гімназії М. С. Кох та допомоги міської думи. Але цих коштів (8 тис. крб.) не вистачало для завершення будівництва і в 1876 р. О. М. Поль, як гласний губернського земства, ініціював від імені опікунської ради виділення земськими зборами на завершення будівництва безвідсоткової позики на 10 років у сумі 8 тис. крб. У 1878 р., як зазначала багатолітня начальниця гімназії О. Я. Риндовська (Чернова), «завдяки енергійному і гарячому клопотанню члена опікунської ради О. М. Поля» губернські збори взагалі скасували цей борг [18, с. 8-9, 12].

Завершення у 1877 р. будівництва дало змогу відкрити у 1877-1879 рр. паралельні відділення у I-IV класах. У підсумку чисельність вихованок у гімназії зросла з 325 у 1871 р. до 486 у 1881 р. Проте брак вільних приміщень не давав можливості відкривати паралелі у старших класах. У зв'язку з цим у квітні 1881 р. опікунська рада гімназії звернулася до Катеринославської міської думи з пропозицією відкрити в місті, замість існуючих паралельних відділень Маріїнської гімназії, жіночу прогімназію. Педагогічна рада мотивувала

цю пропозицію тим, що в 1880-1881 навчальному році у V-й клас гімназії було прийнято 71 ученицю (при нормативі 40 учениць у класі), при цьому значній частині бажаючих, випускницям Мелітопольської, Новомосковської і Павлоградської прогімназій, було відмовлено. Після тривалого обговорення міська дума у 1882 р. прийняла рішення про відкриття у 1883 р. міської жіночої прогімназії. Таким чином, опікунська рада виступила фактично ініціатором створення цього навчального закладу, який з часом став називатися Першою міською жіночою гімназією [5, с. 1-2, 6; 16, с. 988; 18, с. 8, 78].

Ураховуючи внесок О. Я. Риндовської (Чернової) у розвиток жіночої освіти, губернські земські збори у грудні 1889 р. за пропозицією О. М. Поля прийняли рішення заснувати стипендію її імені на ознаменування 25-річного ювілею керівництва навчальним закладом. Оскільки, згідно височайшому повелінню від 5 грудня 1881 р., міністр народної освіти міг надавати дозвіл на заснування іменних стипендій лише в тому випадку, якщо «ці особи не знаходяться у начальницьких відносинах до навчальних закладів, в яких засновується стипендія», то питання було винесено на розгляд царя і 24 лютого 1890 р. отримано його схвалення про заснування стипендії імені О. Я. Чернової за рахунок відсотків із капіталу в 1 900 крб. 2 березня 1890 р. міністром було затверджено і «Положення про стипендію імені начальниці Катеринославської Маріїнської жіночої гімназії Олександри Якимівни Чернової при означеній гімназії». [7; 12; 16, с. 1013].

У 1875 р. у Катеринославі було відкрите реальне училище, яке утримувалося за рахунок коштів казначейства, катеринославських губернського і повітового земств та міської думи. Згідно «Статуту реальних училищ» від 15 травня 1872 р., Катеринославське губернське земство та міська дума мали обирати почесного попечителя училища як загального представника. У грудні 1882 р. на спільному засіданні губернських земських зборів та міської думи О. М. Поль був обраний почесним попечителем Катеринославського реального училища. У 1885 та 1888 рр. він переобирався почесним попечителем на наступні трирічні терміни. Статут 1872 р. визначав, що почесний попечитель мав стежити за ходом управління і станом реального училища, але не мав робити ніяких розпоряджень, а тільки повідомляти про помічені недоліки безпосереднє керівництво закладу, або ж доводити їх до відома педагогічної ради чи господарського комітету або попечителя навчального округу. Почесному попечителю надавалося право контролю за дійсним і правильним використанням сум, які йдуть від земств, станів, товариств або приватних осіб, на утримання або в допомогу реальному училищу, він брав участь у складанні кошторису і міг у будь-який час перевіряти витрати, здійснені за рахунок пожертвуваних сум. Почесний попе-

читель міг брати участь у засіданнях педагогічної ради чи господарського комітету училища [16, с. 1005-1007; 19, с. 634].

Певна двоїстість прав і обов'язків почесного попечителя спонукала О. М. Поля, разом із рядом інших гласних, у тому числі першим почесним попечителем реального училища П. М. Міклашевським, поставити на сесії губернських земських зборів питання про клопотання перед урядом щодо розширення прав почесних попечителів, зокрема про надання почесному попечителю права вирішального голосу у педагогічній раді. Проте комітет міністрів це клопотання губернських земських зборів відхилив [16, с. 962].

О. М. Польшоголював також до 1888 р. у попечительстві реального училища, яке за Статутом 1872 р. мало турбуватися: про складання при училищі колекції місцевих матеріалів і продуктів; про надання учням можливості відвідувати навколишні фабрики, заводи і ферми і взагалі про влаштування екскурсій; про допомоги відмінним учням до продовження навчання в одному з вищих спеціальних навчальних закладів; про влаштування випускників на посади, які відповідають їхній підготовці; про обрання тих нових іноземних мов, які мають викладатися в реальному училищі; про відшукання коштів на облаштування приміщення і для поліпшення викладання [19, с. 634].

Керуючись визначеними у Статуті завданнями, почесні попечителі і попечительство училища вирішували складні питання становлення та розвитку навчального закладу. Катеринославське реальне училище було відкрите спочатку у складі чотирьох класів (III-VI), з 1880-1881 навчального року відкрився VII-й додатковий клас. У 1882 р. попечительство училища визнало за необхідне відкрити також I і II класи з метою поліпшення рівня підготовки учнів III-го класу. З дозволу Державної ради вони були відкриті у 1884 р. На їх облаштування губернські земські збори у грудні 1883 р. за клопотанням О. М. Поля виділили 300 крб. У 1889 р. було відкрите підготовче відділення, на утримання якого губернські земські збори асигнували щорічно по 300 крб. [16, с. 998; 17, с. 26-29].

Відкриття цих класів, побудова у 1891 р. нового, власного приміщення училища (нині корп. 2 ДНУ) дали змогу значно розширити можливості для надання реальної освіти в нашому краї. Якщо в рік відкриття, у 1875-1876 навчальному році, в училищі навчався 31 учень, то у 1880-1881 навчальному році кількість учнів зросла до 128, в 1885-1886 навчальному році – до 157, у 1889-1890 навчальному році – до 215 учнів, у 1894-1895 році – до 235, а в 1899-1900 навчальному році – до 325. Тобто за перші 25 років існування училища чисельність учнів зросла у 15 разів [17, с. 118].

Що стосується станової належності учнів, то серед них переважали діти дворян і чиновників, які склали 60%, другою групою були міські жи-

телі – біля 40%. Причому в реальному училищі навчалися діти не тільки з губернського центру, але й з інших міст та сіл губернії. Так, у 1880-1881 навчальному році 68 учнів були з Катеринослава, 44 з Катеринославської губернії і 21 з інших губерній, у 1882-1883 навчальному році відповідно 64, 36 і 16, у 1886-1887 навчальному році – 101, 26 та 10 [8, с. 30-31; 9, с. 28; 10, с. 30].

Для обладнання кабінету природничих наук О. М. Польш спеціально підібрав і подарував училищу багату колекцію криворізьких руд, яка стала прикрасою кабінету. В училищі з 1885 р. існувала обладнана відповідно до інструкції Головної фізичної обсерваторії метеорологічна станція II розряду, якою тривалий час керував відомий учений І. Я. Акім'єв. Поступово обладнання її приладами все збільшувалося, і з часом, як за своїм обладнанням, так і за веденням спостережень, вона перетворилася на одну з великих метеорологічних станцій. Існувала станція на кошти Катеринославського губернського земства, яке у 1880-х – на початку 1890-х рр. видавало станції щорічні субсидії – по 300 крб. [17, с. 41, 46].

Оцінюючи діяльність О. М. Поля на посаді почесного попечителя, історик Катеринославського реального училища С. Ф. Тимошенко відзначав: «Олександр Миколайович, як почесний попечитель, завжди з особливою увагою ставився до інтересів і потреб училища і в необхідних випадках надавав значне сприяння своїм впливом на місцеве товариство. Повага, якою користувався Олександр Миколайович у середовищі місцевих товариств, і енергійність його натури при повному співчутті навчальному закладу, якого він був почесним попечителем, у багатьох відношеннях принесли немало користі Катеринославському реальному училищу» [17, с. 63].

Заслуги О. М. Поля були оцінені ще за його життя: м. Катеринослав обрало його почесним громадянином, губернське дворянство постановило встановити його портрет у залі Потьомкінського палацу і заснувати стипендію його імені в С.-Петербурзькому гірничому інституті. У 1889 р. дворянство Верхньодніпровського повіту в пам'ять заслуг свого земляка на відсотки з 7 000 крб. заснували в Катеринославському реальному училищі стипендію імені О. М. Поля. О. М. Польш, розуміючи необхідність підготовки фахівців гірничої справи для Криворізького басейну, в 1890 р. розробив проект створення гірничого і гірничозаводського училища, але передчасна смерть стала на заваді реалізації цього задуму. У 1897 р. Верхньодніпровські повітові земські збори розглянули цей проект і постановили виділити кошти на відкриття училища ім. О. М. Поля в Кривому Розі та видали його програму. Ідею підтримав XXII з'їзд гірничопромисловців Півдня Росії (1897), пожертвувавши на облаштування училища 100 тис. крб [14, с. 49; 15, с. XXIX; 17, с. 59].

На завершення хотілося б навести ще одну

оцінку особистості О. М. Поля – одного з перших дослідників його діяльності А. С. Синявського. Він писав, що, без сумніву, Олександр Миколайович «був силою величезного громадського су-

спільного значення, людиною хороших ідей і неухильного їм служіння». І це добре помітно на тому внеску, який він зробив у розвиток освіти нашого краю [15, с. XXIII].

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Вертоградов И. Ф. Памяти А. Н. Поля (По поводу 20-ти летия со дня его смерти) / И. Ф. Вертоградов. – Екатеринбург, 1910. – 27 с.
2. Высочайше утвержденное Положение о начальных народных училищах: именной указ, данный Правительствующему Сенату 14 июля 1864 года // Полное собрание законов Российской империи (далее – ПСЗРИ). – Собр. 2. – СПб, 1867. – Т. XXXIX. – Отд. 1. – С. 613-618.
3. Высочайше утвержденное Положение о женских гимназиях и прогимназиях ведомства Министерства народного просвещения 24 мая 1870 г. // ПСЗРИ. – Собр. 2. – СПб, 1874. – Т. XLV. – Отд. 1. – С. 701-705.
4. Донік О. М. Поль Олександр Миколайович / О. М. Донік // Енциклопедія історії України: [у 10 т.]. – Київ: Наук. думка, 2011. – Т. 8: Па – Прик. – С. 378.
5. Донцов Г. В. Десятилетие Екатеринбургской городской женской гимназии 1883-1893 / Г. В. Донцов. – Екатеринбург, 1894. – 47 с.
6. Кочергін І. Олександр Поль: мрії, справи, спадщина / І. Кочергін. – Дніпропетровськ: НГАУ, 2002. – 222 с.
7. Об учреждении при Екатеринбургской Мариинской женской гимназии стипендии имени начальницы сей гимназии А. А. Черновой: высочайшее повеление от 24 февраля 1890 г. // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. – СПб, 1895. – Т. 11. 1889-90 гг. – с. 1106.
8. Отчет о состоянии Екатеринбургского реального училища в 1880-1881 учебном году. – Екатеринбург, 1882 – 31 с.
9. Отчет о деятельности и состоянии Екатеринбургского реального училища за 1882-83 учебный год. – Екатеринбург, 1883 – 32 с.
10. Отчет о состоянии Екатеринбургского реального училища в педагогическом и материальном отношении за 1886-1887 учебный год. – Екатеринбург, 1887 – 34 с.
11. Платонов В. Человек-легенда: Александр Поль / В. Платонов. – Днепропетровск: Проспект, 2002. – 208 с.
12. Положение о стипендии имени начальницы Екатеринбургской Мариинской женской гимназии Александры Акимовны Черновой при означенной гимназии: распоряжение министра народного просвещения от 2 марта 1890 г. // Журнал Министерства народного просвещения. – март 1890. – Ч. CCLXVIII. – С. 23-24.
13. Постановления очередного Екатеринбургского губернского земского собрания. Ноябрьской сессии 1867 года. – Екатеринбург, 1868. – 601 с.
14. Прокопенко Л. Л. Становлення та розвиток системи підготовки гірничих кадрів в Україні у XIX – на початку XX ст. / Л. Л. Прокопенко, Т. Д. Прокопенко // Гуманітарний журнал. – 2005. – № 3. – С. 45-51.
15. Синявский А. А. Н. Поль (Биографический очерк к открытию здания музея его имени) / А. Синявский // Летопись Екатеринбургской Ученой Архивной Комиссии. Год первый. – Екатеринбург, 1904. – С. XIII-XXXIV.
16. Систематический свод постановлений Екатеринбургского губернского земского собрания 1866-1913 гг.: составлен под редакцией П. К. Соколова. – Екатеринбург, 1914. – Т. 1: 1866-1889 г. – 1177 с.
17. Тимошенко С. Исторический очерк Екатеринбургского реального училища за двадцать пять лет его существования 1875-1900 / С. Тимошенко. – Екатеринбург, 1901. – 144 с.
18. Чернова А. А. Историческая записка о Екатеринбургской Мариинской женской гимназии со времени ее основания по 1 августа 1881 года / А. А. Чернова. – Екатеринбург, 1883 – 109 с.
19. Устав реальных училищ, высочайше утвержденный 15 мая 1872 г. // ПСЗРИ. – Собр. 2. – СПб, 1875. – Т. XLVII. – Отд. 1. – С. 626-636.

REFERENCES

1. Vertogradov, I.F. (1910). *Pamiati A.N. Polia (Po povodu 20-ti letiia so dnia ego smerti) [In memory of A.N. Pol (In occasion of the 20th anniversary of his death)]*. Ekaterinoslav [in Russian].
2. Vysochaishe utverzhdennoe Polozhenie o nachalnykh narodnykh uchilishchakh: imennoi ukaz, dannyi Pravitelstvuiushchemu Senatu 14 iuulia 1864 goda [The highest approved Statute of primary public schools: a nominal decree given to the Government Senate on July 14, 1864]. (1867). *Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii*, 2 (XXXIX), 613-618. SPb [in Russian].
3. Vysochaishe utverzhdennoe Polozhenie o zhenskikh gimnaziakh i progimnaziakh vedomstva Ministerstva narodnogo prosveshcheniia 24 maia 1870 g. [Highest approved Regulations on women's gymnasiums and progymnasiums of the Ministry of Education on May 24, 1870]. (1874). *Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii*, 2 (XLV), 701-705. Spb [in Russian].
4. Donik, O.M. (2011). *Pol' Oleksandr Mykolayovych. Entsyklopediya istoriyi Ukrainy*. (Vols. 1-10). Kyiv: Nauk. Dumka [in Ukrainian].
5. Dontcov, G.V. (1894). *Desiatiletie Ekaterinoslavskoi gorodskoi zhenskoi gimnazii 1883-1893 [Decade of the Ekaterinoslav City Women's Gymnasium 1883-1893]*. Ekaterinoslav [in Russian].
6. Kocherhin, I. (2002). *Oleksandr Pol': mriyi, spravy, spadshchyna [Alexander Pol: dreams, affairs, heritage]*. Dnipropetrovsk: NHAU [in Ukrainian].

7. Ob uchrezhdenii pri Ekaterinoslavskoi Mariinskoi zhenskoj gimnazii stipendii imeni nachalnitcy sei gimnazii A.A. Chernovoi: vysochaishee povelienie ot 24 fevralia 1890 g. [7. On the establishment of the Ekaterinoslav Mariinsky Women's Gymnasium scholarship named after the head of this gymnasium A. A. Chernova: the highest command of February 24, 1890]. (1895). *Sbornik postanovlenii po Ministerstvu narodnogo prosveshcheniia*. (Vol. 11). SPb [in Russian].
8. *Otchet o sostoianii Ekaterinoslavskogo realnogo uchilishcha v 1880-1881 uchebnom godu* [Report on the state of the Ekaterinoslav Real School in the 1880-1881 school year]. (1882). Ekaterinoslav [in Russian].
9. *Otchet o deiatelnosti i sostoianii Ekaterinoslavskogo realnogo uchilishcha za 1882-83 uchebnyi god* [9. Report on the activities and status of the Ekaterinoslav Real School for the 1882-83 academic year]. (1883). Ekaterinoslav [in Russian].
10. *Otchet o sostoianii Ekaterinoslavskogo realnogo uchilishcha v pedagogicheskom i materialnom otnoshenii za 1886-1887 uchebnyi god* [Report on the state of the Ekaterinoslav Real School in pedagogical and material terms for the 1886-1887 academic year]. (1887). Ekaterinoslav [in Russian].
11. Platonov, V. (2002). *Chelovek-legenda: Aleksandr Pol* [Man-legend: Alexander Paul]. Dnipropetrovsk: Prospekt [in Russian].
12. Polozhenie o stipendii imeni nachalnitcy Ekaterinoslavskoi Mariinskoi zhenskoj gimnazii Aleksandry Akimovny Chernovoi pri oznachennoi gimnazii: raspriazhenie ministra narodnogo prosveshcheniia ot 2 marta 1890 g. [Regulations on the scholarship grant of the head of the Ekaterinoslav Mariinsky Women's Gymnasium Alexandra Akimovna Chernova at the indicated gymnasium: the order of the Minister of Education on March 2, 1890]. (1890). *Zhurnal Ministerstva narodnogo prosveshcheniia*, CCLXVIII, 23-24 [in Russian].
13. *Postanovleniia ocherednogo Ekaterinoslavskogo gubernskogo zemskogo sobraniia. Noiabrskoi sessii 1867 goda* [Decisions of the next Ekaterinoslav Provincial Zemsky Assembly. November session of 1867]. (1868). Ekaterinoslav [in Russian].
14. Prokopenko, L.L., & Prokopenko, T.D. (2005). Stanovlennya ta rozvytok systemy pidhotovky hirnychykh kadriv v Ukraini u XIX – na pochatku XX st. [Formation and development of the mining personnel training system in Ukraine in the 19th and early 20th centuries]. *Humanitarnyy zhurnal*, 3, 45-51 [in Ukrainian].
15. Siniavskii, A. (1904). A.N. Pol (Biograficheskii ocherk k otkrytiiu zdaniia muzeia ego imeni) [A.N. Pol (Biographical sketch for the opening of the building of the museum of his name)]. *Letopis Ekaterinoslavskoi Uchenoi Arkhivnoi Komissii. God pervyi*. Ekaterinoslav [in Russian].
16. Sokolov, P.K. (Eds.). (1914). *Sistematicheskii svod postanovlenii Ekaterinoslavskogo gubernskogo zemskogo sobraniia 1866-1913 g.* [A systematic set of resolutions of the Ekaterinoslav Provincial Zemsky Assembly of 1866-1913]. Ekaterinoslav [in Russian].
17. Timoshchenko, S. (1901). *Istoricheskii ocherk Ekaterinoslavskogo realnogo uchilishcha za dvadcat piat let ego sushchestvovaniia 1875-1900* [A historical sketch of Ekaterinoslav's real school for twenty-five years of its existence 1875-1900]. Ekaterinoslav [in Russian].
18. Chernova, A.A. (1883). *Istoricheskaia zapiska o Ekaterinoslavskoi Mariinskoi zhenskoj gimnazii so vremeni ee osnovaniia po 1 avgusta 1881 goda* [Historical note on the Ekaterinoslav Mariinsky Women's Gymnasium from the time of its foundation to August 1, 1881]. Ekaterinoslav [in Russian].
19. Ustav realnykh uchilishch, vysochaishe utverzhdennyi 15 maia 1872 g. [The charter of real schools, supreme approved on May 15, 1872]. (1875). *Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii*, 2 (XLVII), 626-636. SPb [in Russian].

Прокопенко Сергій Леонідович

Молодший науковий співробітник

ДП «Науково-дослідний центр «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології НАН України
04210, м. Київ, просп. Героїв Сталінграда, 12

Prokopenko Sergii L.

Senior scientific employee

State Enterprise «Scientific research center «Protective archeological service of Ukraine» Institute of Archeology of National Academy of Sciences of Ukraine
12, Heroiv Stalinhrada Ave., 04210, Kyiv, Ukraine

ORCID: 0000-0002-6273-6959 Email: badaboom1510@gmail.com

Цитування: Прокопенко С. Л. Роль Олександра Поля у розвитку середньої освіти Катеринославщини / С. Л. Прокопенко // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2018. – Т. 21. – № 4. – С. 12-17.

Citation: Prokopenko, S.L. (2018). Rol Oleksandra Polia u rozvytku serednoi osvity Katerynoslavshchyny [Oleksandr Pol role in the secondary education development in Ekaterinoslav region]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 21(4), 12-17.

Політичний міф, міфологізація сучасного суспільства за допомогою соціальних мереж

Рагімова А. Б., Національний авіаційний університет

Проаналізовано основні підходи науковців до визначення поняття «політичний міф» та запропоноване власне визначення даного поняття. На думку автора, політичний міф – це комплекс інструментів, які застосовуються із урахуванням людських слабкостей та емоційних переживань та спрямовані на досягнення особистих цілей представників політичного сектору держави у сфері реалізації політичних цілей або в контексті інформаційних війн. Охарактеризовано політичні рівні, на яких виникають та існують політичні міфи. З'ясовано, що масова культура виникла не тільки як протипава елітарній, а ще й створила свого споживача – усереднену й невібагливу масову людину, яка характеризується такими ознаками: кількісна перевага, територіальна неоднорідність людей, гетерогенність, анонімність безлічі індивідів, відсутність структурної організації, визнаного лідера і визначеної програми соціальних дій, схильність до навіювання. Визначено, що у сучасному суспільстві ЗМІ виконують низку функцій, важливими серед яких є: комунікативна, інформаційна, ретрансляційна, пропагандистська. Проаналізовано структуру вподобань українських громадян щодо вибору соціальних мереж та визначено, що у 2017 році українці надавали перевагу таким соціальним мережам, як Facebook (51.96%), Twitter (32.05%). Проаналізовано види політичних міфів: міф «про рятівника-месію», міф «про змову», міф «випробування долі», міф «про доброзичливе співтовариство». Охарактеризовано сучасні прояви політичної міфологізації сучасного суспільства за допомогою соціальних мереж.

Ключові слова: міф; політика; політичний міф; міфологізація політики; соціальні мережі; мас-медіа; засоби масової інформації

The political myth, the mythologization of modern society through social networks

Ragimova A. B., National Aviation University

To date there are a number of acute problems that are discussed by philosophers, political scientists, sociologists, psychologists, anthropologists, and cultural scientists. Among them, one can highlight the issue of political myths in modern society. Mythologization is not only the first and only form of social consciousness, but also a factor, shaping the socio-cultural space of the present and the future. With the help of this tool, the mentality of the people is formed and the historical background of the scenario of the future development of the state is laid. Society as a whole, and individuals, in particular, react to crises and threats, or using innovative ideas, or by resorting to old methods that have been successfully used to overcome previous crises.

The results of the study of the relationship between politics and the creation of myths are reflected in the scientific works of such authors as V. Andrushchenko, V. Bebiuk, M. Holovaty, V. Gorsky, A. Donchenko, M. Karmazin, Yu. Levenets, I. Kresin, V. Korolka, V. Matvienko, M. Mikhalchenko, M. Obushny, G. Pochepstova, Yu. Romanenko, Z. Samchuk, Yu. Shapoval, F. Shulzhenko and others. Some aspects of myth-creation were studied by such authors as: O. Donchenko, Yu. Romanenko, O. Yatsunskaya, S. Kara-Murza, T. Rassadina, S. Lebedev, O. Makarova, D. Usov, P. Gurevich, E. Kassierer, K. Hübner, R. Bart, D. Dadayan, O. Zazdravnova, Yu. Levenets, G. Pochetsov, T. Paniotova, Yu. Shajgorodsky and others. However, the author's opinion is that, the theoretical aspects of the issue under study require a generalization of concepts for a more comprehensive understanding of the mechanisms of its implementation in modern society.

The main purpose of writing this article is to generalize the theoretical aspects of the political mythologization of modern society through social networks.

The article analyzes the main approaches of scientists to the definition of the concept of «political myth» and proposes the actual definition of this concept. In article it's researched that the political myth is a set of tools that are applied taking into account human weaknesses and emotional experiences and aimed at achieving the personal goals of representatives of the political sector of the state in the realization of political ambitions or in the context of information wars. In the article the political levels, in which political myths arise and exist are characterized. First level is the theoretical one, which is connected with the development and functioning in the minds of individuals fundamental social science knowledge and values, which are the basis of state ideology. The second one is the propaganda level, which is associated with the development and introduction of publicly available ideological knowledge and values that are acceptable for mass learning and assimilation of mass consciousness through the various mythological forms. It was discovered that mass culture arose not only as a counterweight to the elite one, but also to create its consumer – an average and unbecoming mass person, characterized by the following features as: the quantitative superiority; territorial heterogeneity of people; anonymity of many individuals; the absence of a structural organization, recognized leader and defined program of social action; inclination to suggestion. It is determined that in modern society, the mass media perform a number of

functions, the most important of which are: communicative (observing events and forming public opinion in relation to their essence); informative (collecting, editing, commenting and disseminating information); relaying (reproduction of a certain way of life with an appropriate set of political, spiritual, social values); propaganda (very often is masked). The structure of preferences of Ukrainian citizens regarding the choice of social networks is analyzed. And it was determined that in 2017 Ukrainians preferred social networks such as Facebook (51.96%), Twitter (32.05%). The types of political myths are also analyzed: myth «about the rescuer-messiah», myth «about conspiracy», myth of «trial of destiny», myth of «the benevolent community». The modern manifestations of the political mythologization of modern society with the help of social networks are characterized.

Keywords: myth; politics; political myth; political mythology; social networks; mass media

Политический миф, мифологизация современного общества посредством социальных сетей

Рагимова А. Б., Национальный авиационный университет

Проанализированы основные подходы ученых к определению понятия «политический миф» и предложено собственное определение данного понятия. По мнению автора, политический миф – это комплекс инструментов, которые применяются с учетом человеческих слабостей и эмоциональных переживаний и направлены на достижение личных целей представителей политического сектора государства в сфере реализации политических целей или в контексте информационных войн. Охарактеризованы политические уровни, на которых возникают и существуют политические мифы. Установлено, что массовая культура возникла не только как противовес элитарной, но и создала своего потребителя – усредненного и непритязательного массового человека, который характеризуется следующими признаками: количественное преобладание, территориальная неоднородность людей, гетерогенность, анонимность множества индивидов, отсутствие структурной организации, признанного лидера и определенной программы социальных действий, склонность к внушению. Определено, что в современном обществе СМИ выполняют ряд функций, важными из которых являются: коммуникативная, информационная, ретрансляционная, пропагандистская. Проанализирована структура предпочтений украинских граждан по выбору социальных сетей и определено, что в 2017 году украинцы предпочтение отдавали таким социальным сетям, как Facebook (51.96%), Twitter (32.05%). Проанализированы виды политических мифов: миф «о спасителе-мессии», миф «о заговоре», миф «испытания судьбы», миф «о доброжелательном сообществе». Охарактеризованы современные проявления политической мифологизации современного общества с помощью социальных сетей.

Ключевые слова: миф; политика; политический миф; мифологизация политики; социальные сети; СМИ; средства массовой информации

Постановка проблеми.

На сьогоднішній день існує низка го-стрих проблем, які обговорюють філософи, політологи, соціологи, психологи, антропологи, культурологи. Серед них можна виділити питання про політичні міфи у сучасному суспільстві. Міфологізація є не тільки першою та єдиною формою суспільної свідомості, а й чинником, який формує соціокультурний простір сучасності та майбутнього. За допомогою даного інструменту формується ментальність народу та закладаються історичні передумови сценарію майбутнього розвитку держави. Суспільство загалом та особистості зокрема реагують на кризові явища та загрози або використовуючи інноваційні ідеї, або звертаючись до старих методів, які успішно застосовувались у подоланні попередніх криз.

Аналіз останніх публікацій.

Результати дослідження співвідношення політики та створення міфів відбиваються у наукових працях таких авторів: В. Андрущенко, В. Бебика, М. Головатого, В. Горського, О. Донченка, М. Кармазіної, Ю. Левенця, І. Кресіної, В. Королька, В. Матвієнка, М. Михальченка, М.

Обушного, Г. Почепцова, Ю. Романенка, З. Самчука, Ю. Шаповала, Ф. Шульженка та ін. Окремі аспекти міфотворчості досліджували такі автори, як: О. Донченко, Ю. Романенко, О. Яцунська, С. Кара-Мурза, Т. Рассадіна, С. Лебедев, О. Макарова, Д. Усов, П. Гуревич, Е. Кассіерер, К. Хюбнер, Р. Барт, Д. Дадаян, О. Заздравнова, Ю. Левенець, Г. Почепцов, Т. Паніотова, Ю. Шайгородський та ін. Однак, на мою думку, теоретичні аспекти досліджуваного питання потребують узагальнення понять для більш комплексного уявлення про механізми його реалізації у сучасному суспільстві.

Формулювання цілей статті.

Метою даної статті є узагальнення теоретичних аспектів політичної мифологізації сучасного суспільства за допомогою соціальних мереж.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сучасні умови розвитку держави характеризуються тим, що в суспільстві втрачається здатність його членів до вирішення проблем раціональним шляхом. Міфи є впливовим засобом політичної зброї, здатної підкорити, згрупувати й спрямувати людей у стратегічному напрямку. Тому не дивно,

що політики використовують цю зброю з метою політичних маніпуляцій.

Розглянемо основні підходи науковців до

визначення поняття «політичний міф» для більш глибокого розуміння досліджуваного явища (див. табл. 1).

Таблиця 1. Основні підходи науковців до визначення поняття «політичний міф»*

№	Автор	Трактування
1	Н. Пробийгорова [7]	інструмент, який цілком усвідомлено задіяний в інформаційних війнах і оснований на знанні людської природи
2	Ю. Шайгородський [11]	цілісне, спрощене, переважно ірраціональне відображення в індивідуальній та масовій свідомості політичної реальності й основних суспільних цінностей, своєрідний символічний засіб їхньої інтерпретації, моделювання світу і соціального життя; інструмент реалізації конкретних політичних завдань – боротьби за владу, її легітимації, утвердження нової політичної ідеології тощо
3	Н. Карпова [2]	генетичний елемент політичної культури, який являє собою систему історично сформованих образів, в яких полягає колективна пам'ять народу, що зберігає в собі суспільно-політичний досвід
4	А. Цуладзе [10]	міф, що використовується для реалізації політичних цілей: боротьба за владу, легітимація влади, здійснення політичного панування, також зазначається, що міф дозволяє нам здійснювати комунікацію із зовнішнім світом
5	Н. Лютко [4]	механізм духовно-морального виміру політики, що викликає емоційні переживання, які мотивують політичну поведінку, та спираючись на раціонально затверджений смисловий стрижень, пристосовують міф до політичних технологій

*- складено автором за матеріалами [2; 4; 7; 10; 11].

Таким чином, можемо зробити висновок, що підходи науковців до трактування поняття «політичний міф» досить різняться між собою. Зокрема, Н. Пробийгорова вважає, що політичний міф – інструмент, який цілком усвідомлено задіяний в інформаційних війнах і оснований на знанні людської природи. Політика стає раціональною формою використання ірраціональної сутності мас, що свої інтереси готові усвідомлювати тільки в яскравих і містичних образах. Тому керування масою спирається на знання архетипу, найдавніших психічних установок, основних емоційних станів [7].

На думку Ю. Шайгородського, політичний міф визначається як цілісне, спрощене, переваж-

но ірраціональне відображення в індивідуальній і масовій свідомості політичної реальності та основних суспільних цінностей, своєрідний символічний засіб їхньої інтерпретації, моделювання світу і соціального життя; інструмент реалізації конкретних політичних завдань – боротьби за владу, її легітимації, утвердження нової політичної ідеології тощо [11].

Тоді як Н. Карпова зауважує, що політичний міф – це генетичний елемент політичної культури, який являє собою систему історично сформованих образів, в яких полягає колективна пам'ять народу, що зберігає в собі суспільно-політичний досвід [2].

На думку російського дослідника А. Цуладзе,

політичний міф є міфом, що використовується для реалізації політичних цілей: боротьба за владу, легітимізація влади, здійснення політичного панування, і зазначає, що міф дозволяє нам здійснювати комунікацію із зовнішнім світом [10].

На думку Н. Лютко, політичний міф виступає як механізм духовно-морального виміру політики, викликаючи емоційні переживання, які мотивують політичну поведінку та, спираючись на раціонально затверджений смисловий стрижень, пристосовують міф до політичних технологій [4].

Проаналізувавши основні підходи до визначення даного поняття, можемо запропонувати власне визначення. Політичний міф – це комплекс інструментів, які застосовуються з урахуванням людських слабкостей та емоційних переживань та спрямовані на досягнення особистих цілей представників політичного сектору держави у сфері реалізації політичних цілей або в контексті інформаційних війн.

Як влучно підкреслює А. Мороз, зрозуміти чи об'єктивно пізнати природу політичного міфу нереально, адже він переважно ґрунтується на вірі та стереотипах. Однак це необов'язково означає, що явище політичної міфології в політичному процесі має суто негативне значення. Однією з важливих позитивних якостей політичних міфів є здатність об'єднувати людей навколо певної ідеї. Політична міфологія покликана формувати ілюзії серед населення [6].

Міфотворчість була і залишається невід'ємною складовою політичних процесів. Технологія творення міфів (як мистецтво, майстерність, метод перетворення даного у необхідне) ґрунтується на розумінні ступеня впливу міфу на свідомість та його особливостях, зокрема на тому, що він спирається і оперує не дійсністю, а психологічними станами, очікуваннями людей [11]. Політична система є тим середовищем, де народжується та розвивається безліч міфів. Україна, як і будь-яка інша держава, характеризується високою здатністю до міфотворчості.

І тут не можна не погодитися з Є. Макаренко, яка зазначає, що політичні міфи виникають та існують на декількох рівнях [5]:

1. По-перше, на теоретичному рівні, пов'язаному з виробленням та функціонуванням у свідомості особистостей фундаментальних суспільствознавчих знань та цінностей, які є основою державної ідеології. Тобто міфи, які створюються на державному рівні. Об'єктом такого державного міфу є державне буття суспільства у всій багатоманітності його проявів – політика, право, економіка, соціальна сфера, релігія.

2. По-друге, на пропагандистському рівні, пов'язаному з розробкою та запровадженням загальнодоступних ідеологічних знань та цінностей,

які прийнятні для масового вивчення та засвоєння масовою свідомістю за допомогою різних міфологічних форм. Тобто формування та функціонування міфів на рівні повсякденних ідеологічних уявлень та поглядів.

Будь-яка політична культура не може існувати без функціонування масової культури великої спільноти людей, що перебувають у єдиному культурному просторі, які здатні частково формувати та розповсюджувати певну інформацію. Ефективність впливу поширюваної інформації не потребує високого інтелектуального та духовного рівня від того, хто її сприймає.

Як зазначає О. Гойман, масова культура виникла не тільки як протипага елітарній, а ще й створила свого споживача – усереднену й невибагливу масову людину, яка характеризується такими ознаками [1]:

- 1) кількісна перевага;
- 2) територіальна неоднорідність людей;
- 3) гетерогенність;
- 4) анонімність безлічі індивідів;
- 5) відсутність структурної організації, визначеного лідера і визначеної програми соціальних дій;
- 6) схильність до навіювання.

З огляду на це у сучасному суспільстві ЗМІ виконують низку функцій, важливими серед яких є [5]:

- комунікативна (спостереження за подіями і формування суспільної думки стосовно їхньої сутності);
- інформаційна (збирання, редагування, коментування та поширення інформації);
- ретрансляційна (відтворення певного способу життя з відповідним набором політичних, духовних, соціальних цінностей);
- пропагандистська (яка іноді маскується).

Реалізуючи зазначені функції, засоби масової інформації мають змогу впливати на різні сфери життя суспільства, на особливості соціально-психологічного та духовно-культурного розвитку кожної особистості. Це проявляється у тому, що просування нової інформації по каналах засобів масової інформації відповідним чином закріплює у свідомості членів суспільства сукупність нових ціннісних орієнтацій та установок.

Одним із важливих інструментів масової комунікації виступають соціальні мережі. Вони утворюють кільце зворотного зв'язку між індивідуумами та соціальними групами, між політичною системою та суспільством, а також між елементами політичної системи. Забезпечуючи суспільний дискурс, вони виступають необхідним фактором розвитку демократії. Швидкісне, мультимедійне спілкування стає можливим завдяки існуванню

багатьох соціальних мереж: «Facebook» (кількість користувачів понад 1,2 млрд. на 2013 р.), «Twitter» (500 млн. зареєстрованих користувачів), та ін. Отже, глобальне онлайн-середовище розширюєть-

ся кожного дня завдяки залученню до нього нових користувачів [9]. На рис. 1 розглянемо структуру вподобань українських громадян щодо вибору соціальних мереж.

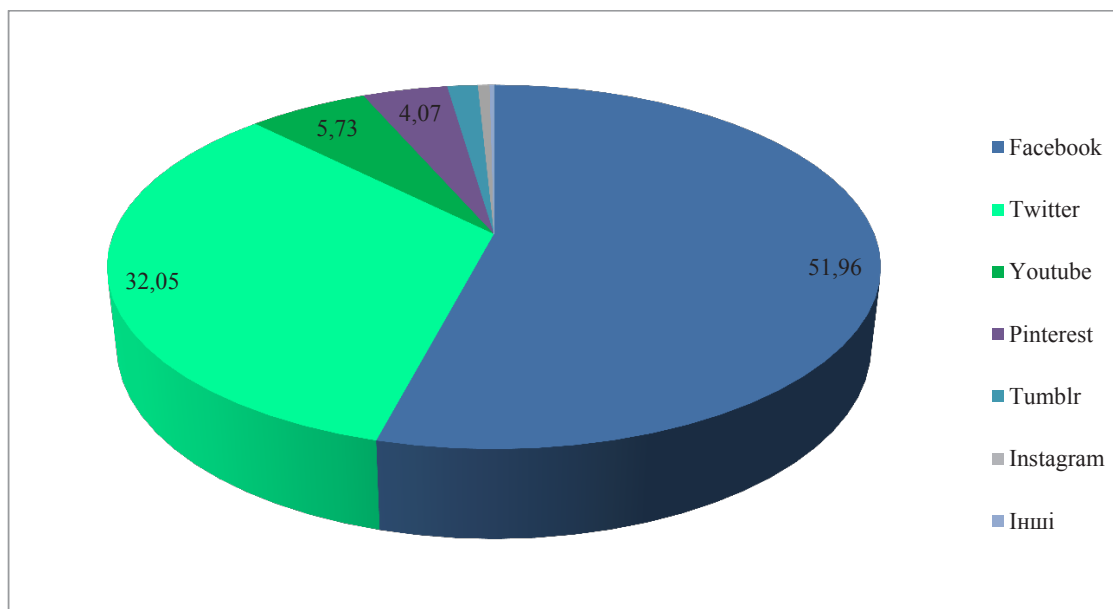

Рис. 1. Структура користування соціальними мережами у 2017 році*
*- розроблено автором на основі [8].

На рис. 1 яскраво видно, що у 2017 році українці надавали перевагу таким соціальним мережам, як Facebook (51.96%), Twitter (32.05%). Меншу частку займають такі медіа, як Youtube (5.73%) та Pinterest (4.07%). Зовсім незначну частку соціальних мереж займають Instagram, Tumblr та ін.

Використання соціальних мереж як засобу спілкування з аудиторією є надзвичайно важливим інструментом для налагодження політичної комунікації, а зважаючи на умови соціально-економічного та політичного стану у державі, соціальні мережі є ефективними засобами активізації громадянського суспільства та забезпечення участі громади у державотворчих процесах.

Н. Пробийголова [7] зауважує, що за чудово виготовленим рекламним іміджем члену суспільства буває складно розрізнити справжні ділові і моральні якості кандидатів, визначити їхні політичні позиції. Такого роду рекламно-маніпулятивна діяльність перетворює вибір громадян замість вільного свідомого рішення на формальний акт, заздалегідь запрограмований фахівцями з формування масової свідомості. Автор запропонував такі види міфів:

1. Міф «про рятівника-месію». Кандидат, навколо якого створюється цей міф, сприймається як людина, що, за умови приходу її до влади, зможе вивести країну з кризи або складного становища. Цей міф ґрунтується на архетипі «героя». Як

приклад в передвиборчій ситуації в Україні можна навести обігрування постаті Віктора Ющенка як кандидата в Президенти.

2. Міф «про змову» достатньо сильно зафіксований у масовій свідомості. Експлуатація цього міфу в масовій свідомості у період передвиборчих перегонів здійснюється досить часто та у різних формах, що можуть мати не завжди соціально позитивну спрямованість. Ґрунтується цей міф на архетиповій конструкції відносин «свої-чужі», «друг-ворог».

3. Міф «випробування долі» – наочно закріплений у народних прислів'ях: «За одного битого двох небитих дають», «Пройшов крізь вогонь, воду та мідні труби» тощо. Як правило, завдяки випробуванню людина набуває загартованості, глибоких людських якостей, значного особистісного досвіду. Саме на цьому акцентується увага при агітації за певного кандидата – його попередній досвід та досягнення мають стати запорукою успіхів у майбутній політичній діяльності.

4. Міф «про доброзичливе співтовариство» – експлуатує переконання, що завжди є певне добре співтовариство, «інші люди такі ж добрі, як я сам», «нам хтось допоможе». Тобто формування образу доброго героя, про значимість взаємовиручки й взаємодопомоги. Ця категорія міфів має дуже давню історію (казки слов'ян, скандинавів та інших народів про добрих героїв). Використо-

ується переконання в тому, що надана допомога повертається ще більшою мірою від інших. У цілому перелік сталих міфів у соціокультурному середовищі дуже великий.

Серед сучасних політичних міфів – міф про «реформи», суспільство рівних можливостей, європейський вибір та інтеграцію в Європу, «єдину Україну» і т. ін. В сучасних умовах Україна балансує між пошуками шляхів свого «відродження» та «європейським вибором», що стає ще одним міфом. У масовій свідомості європейський вибір набуває міфічного образу раю та безпроблемного життя («євроремонт», «євровікна», «безвізовий режим» тощо) [3].

У політичній міфологізації сучасного суспільства за допомогою соціальних мереж використовуються такі особливості міфології, як здатність до перекручення світогляду та зачарування свідомості. Зачарування свідомості повинно задовольняти потребу людини в надзмісті тих ідей, які вкладаються у політичній рекламі. Це досягається за допомогою таких прийомів: посилення почуттів, внаслідок яких людина може збільшити обсяг своїх ресурсів; символізація, коли людям чи подіям надається символічний зміст, помилкове злиття політичних об'єктів або їхнього змістовного навантаження. Духовне злиття з будь-яким політичним об'єктом чи суб'єктом (людиною, політичним лідером) задовольняє потребу в афіліації [11].

На сьогоднішній день прикладами політичних міфів у соціальних мережах є міфи, приховані у символах (мандарини під час помаранчевої революції), метафорах (у вигляді «капіталізму з людським обличчям»), піснях, притчах або анекдотах, у публікаціях, які відображають сукупність певних поглядів та ставлення до духовних цінностей людей. На сучасному етапі елементи міфологізації також можуть виражатися у певних образах, гаслах, рекламних слоганах, афоризмах, чутках, думках та новинах, які поширюють політики у власних акаунтах соціальних мереж.

Висновки з дослідження.

Підсумовуючи усе вищезазначене, можемо зробити висновок, що на сьогоднішній день у медіа-просторі створені сприятливі умови, які надають можливість застосовувати міфологічні технології під час формування політичної пропаганди. Політичні міфи відбивають ціннісні орієнтири поточного культурного середовища громадян. Саме до використання міфів тяжіють політики при виборі способів структурування інформації у соціальних мережах, які функціонують за законами ЗМІ. Політична реклама в соціальних мережах визначає комплекс соціально-культурних норм, апелюючи до колективного досвіду та моделюючи систему цінностей суспільства, що у свою чергу сприяє політичним діям у досягненні їхніх цілей.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Гойман О. О. Міфологічний аспект реклами у масовій культурі / О. О. Гойман // Дні науки філософського факультету. – 2014. – С. 30-33.
2. Карпова Н. В. Политический миф в системе политико-культурной генетики / Н. В. Карпова // XX Международная конференция памяти профессора Л. Н. Когана «Культура, личность, общество в современном мире: Методология, опыт эмпирического исследования», 16-18 марта 2017 г., Екатеринбург. – Екатеринбург: УрФУ, 2017. – С. 1986-1995.
3. Коробанова О. Л. Міфи і реальність у Політичній свідомості молоді / О. Л. Коробанова // Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Серія: Психологія. – 2016. – Т. 21. – № 1. – С. 125-136.
4. Лютко Н. В. Міфологізація політичної реклами / Н.В. Лютко // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія: Політологія. – 2014. – Т. 228. – № 216. – С. 105-108.
5. Макаренко Є. Міф як засіб масової комунікації / Є. Макаренко // Міжнародні відносини: історія та сучасність. – Режим доступу: <http://www.americanstudies.history.knu.ua/wp-content/uploads/2017/11/24-Makarenko.pdf>
6. Мороз А. Міфологізація політичних цінностей у контексті президентської кампанії 2010 року / А. Мороз. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/1836>
7. Пробийголова Н. В. Міф як засіб політичного маніпулювання в процесі проведення виборів // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія. – № 14. – Ужгород: Говерла, 2010. – С. 41-44.
8. Самые популярные социальные сети в странах СНГ и мире. – Режим доступа: <https://marketer.ua/top-social-media-2017>.
9. Сахань О. М. Про використання соціальних мереж інтернету як засобу створення іміджу політичної влади в Україні / О. М. Сахань // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – 2014. – № 2. – С. 143-154.
10. Цуладзе А. М. Политическая мифология / А. М. Цуладзе. – М.: Изд-во «Эксмо», 2003. – 384 с.
11. Шайгородський Ю. Політичний міф як інструмент дослідження політики / Ю. Шайгородський // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї, 2010. – № 21. – С. 32-38

REFERENCES

1. Hojman, O.O. (2014). Mifolohichniy aspekt reklamy u masovii kulturi [Mythological aspect of advertising in mass culture]. *Dni nauky filosofs'koho fakul'tetu*, (pp. 30-33) [in Ukrainian].
2. Karpova, N.V. (2017). Polytycheskyi myf v systeme polytyko-kulturnoi henetyky [Political myth in the system of political and cultural genetics]. *XX Mezhdunarodnaia konferentsiya pamiaty professora L. N. Kohana «Kul'tura, lychnost', obschestvo v sovremennom myre: Metodolohiia, opyt empyrycheskoho yssledovaniia» – XX International Conference in memory of Professor LN Kogan «Culture, Personality, Society in the Modern World: Methodology, Experience of Empirical Research»*. Ekaterynburh: UrFU, 1986-1995 [in Russian].
3. Korobanova, O.L. (2016). Mify i realnist u Politychnii svidomosti molodi [Myths and Reality in the Youth Consciousness]. *Visnyk ONU im. I. I. Mechnykova. Psykholohiia, 1*, 125-136 [in Ukrainian].
4. Liutko, N.V. (2014). Mifolohizatsiia politychnoi reklamy [Mythologization of political advertising]. *Naukovi pratsi Chornomors'koho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu Kyievo-Mohylians'ka akademiia. Politolohiia, 216*, 105-108 [in Ukrainian].
5. Makarenko, Ie. *Mifyak zasib masovoi komunikatsii [Myth as a means of mass communication]. Mizhnarodni vidnosyny: istoriia ta suchasnist*. Retrieved from: www.americanstudies.history.knu.ua/wp-content/uploads/2017/11/24-Makarenko.pdf [in Ukrainian].
6. Moroz, A. *Mifolohizatsiia politychnykh tsinnosti u konteksti prezydentskoi kampanii 2010 roku [Mythologization of political values in the context of the 2010 presidential campaign]*. Retrieved from: <http://www.viche.info/journal/1836> [in Ukrainian].
7. Probyjholova, N.V. (2010). Mif yak zasib politychnoho manipuliuvannia v protsesi provedennia vyboriv [Myth as a means of political manipulation in the course of elections]. *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Politolohiia, Sotsiolohiia, Filosofiia., 14*, 41-44 [in Ukrainian].
8. *The most popular social networks in the CIS countries and the world*. Retrieved from: <https://marketer.ua/top-social-media-2017> [in Russian].
9. Sakhan', O.M. (2014). Pro vykorystannia sotsialnykh merezh internetu yak zasobu stvorennia imidzhu politychnoi vlady v Ukraini [About the use of social networks of the Internet as a means of creating an image of political power in Ukraine]. *Visnyk Natsional'noi iurydychnoi akademii Ukrainy imeni Iaroslava Mudroho. Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia, 2*, 143-154 [in Ukrainian].
10. Tsuladze, A.M. *Polytycheskaia myfolohiia [Political Mythology]*. Moscow: Yzd-vo «Eksmo» [in Russian].
11. Chajhorods'kyj, Iu. (2010). Politychnyi mif yak instrument doslidzhennia polityky [Political myth as a policy research tool]. *Suchasna ukrains'ka polityka. Polityky i politolohy pro nei, 21*, 32-38 [in Ukrainian].

Рагімова Анастасія Борисівна

Кандидат політичних наук, доцент
 Національний авіаційний університет
 02000, м. Київ, проспект Космонавта Комарова, 1

Ragimova Anastasiia B.

PhD in Political sciences, Associate Professor
 National Aviation University
 1, Kosmonavta Komarova Ave., 02000, Kyiv, Ukraine

Email: anastasiya.ragimova@gmail.com

Цитування: Рагімова А. Б. Політичний міф, міфологізація сучасного суспільства за допомогою соціальних мереж / А. Б. Рагімова // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2018. – Т. 21. – № 4. – С. 18-24.

Citation: Ragimova, A.B. (2018). Politychnyi mif, mifolohizatsiia suchasnoho suspilstva za dopomohoiu sotsialnykh merezh [The political myth, the mythologization of modern society through social networks]. *Scientific and theoretical almanac «Grani», 21(4)*, 18-24.

Стаття надійшла / Article arrived: 15.03.2018

Схвалено до друку / Accepted: 23.03.2018

Еволюція поняття «стратегія» в політико-іміджевому контексті

Худик Г. О., Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

У статті йдеться про «політичну іміджеву стратегію» на різних рівнях становлення складників цього феномену. Цей феномен існував завжди, але у різних проявах. Це зумовило виокремлення ключових стадій у розумінні та трактуванні поняття «стратегія»: стадія «мілітаристської взаємодії», «дипломатичної співпраці» та «інформаційно-комунікативна». Стадія «мілітаристської взаємодії» ознаменована інтуїтивним підходом до розуміння стратегії. Наступна стадія «дипломатичної співпраці» характеризується тим, що стратегія починає свідомо осмислюватися науковцями, наслідком чого стає дослідження стратегічних питань у ключі м'якої сили та застосування отриманих результатів на практиці. А вже на «інформаційно-комунікативній» стадії поняття «стратегія» виокремлюється у конкретних прикладних науках, чим зумовлює її виявлення в політико-іміджевому контексті.

На підставі аналізу праць провідних фахівців із досліджуваної проблематики виявлено, що іміджу політичних акторів завжди притаманна певна стратегія. Це зумовило потребу розглянути іміджеву стратегію в політичному контексті.

Визначено, що політична іміджева стратегія становить комплексний план, сукупність дій, розроблення та реалізація яких передбачає побудову прийомів, маневрів, технік, методик, застосування технологій, спрямованих на подолання наявного положення чи ситуації (за потреби – уникнення) для побудови, відновлення, просування чи «очищення» іміджу політичного діяча.

Ключові слова: політичні актори; військова стратегія; стратегія менеджменту; стратегія політики; державна стратегія; геостратегія; маркетингова стратегія; політична іміджева стратегія

Evolution of the concept of «strategy» in the politico-image context

Khudyk H. O., Oles Gonchar Dnipro National University

The article is devoted to the research of the «political image strategy» concept in different formational periods of this phenomenon constituents. The research has established that the understanding of this phenomenon was always existing, but in different formations. Thus, there were conditionally distinguished three key stages in understanding and interpreting the notion of «strategy»: «militaristic interaction», «diplomatic cooperation» and «informational and communicative» stage. The «militaristic interaction» stage was marked by an intuitive approach to understanding the strategy. The next stage of «diplomatic cooperation» is characterized by the fact that the strategy begins to deliberately be interpreted by scientists, which results in the study of strategic issues in the key of soft power and the application of the results in practice. And in the «information-communicative» stage, the concept of «strategy» is distinguished in specific applied sciences, which predetermines its discovery in the politico-image context.

By virtue of the analysis of leading specialists' works on the studied problem, the research has discovered that the image of political actors is always inherent in a certain strategy. This has caused the need to consider the image strategy in a political context.

The research has determined that the political image strategy is a complex plan, a set of actions, the development and implementation of which is directed to the construction of techniques, maneuvers, ways, methods, that are aimed at overcoming the existing state or situation (if possible, avoiding) during construction, restoration, promotion or «purification» of the politicians' image.

Keywords: political actors; military strategy; management strategy; political strategy; state strategy; geostrategy; marketing strategy; political image strategy

Эволюция понятия «стратегия» в политико-имиджевом контексте

Худик А. А., Днепро́вский национальный университет имени Олеся Гончара

В статье речь идет о «политической имиджевой стратегии» на разных этапах становления составляющих этого феномена. Этот феномен существовал всегда, но в разных проявлениях. Этим было обусловлено выделение трех ключевых стадий в понимании и трактовке понятия «стратегия»: «милитаристского взаимодействия», «дипломатического сотрудничества» и «информационно-коммуникативная» стадия. Стадия «милитаристского взаимодействия» ознаменована интуитивным подходом к пониманию стратегии. Следующая стадия «дипломатического сотрудничества» характеризуется тем, что стратегия начинает сознательно осмысливаться учеными, следствием чего становится исследование стратегических вопросов в русле мягкой силы и применения полученных результатов на практике. А уже на «информационно-коммуникативной» стадии понятие «стратегия» выделяется в конкретных прикладных науках, чем и обуславливает ее выявление в политико-имиджевом контексте.

На основі аналізу робіт ведучих спеціалістів по досліджуваній проблематиці виявлено, що іміджу політичних акторів завжди притаманна визначена стратегія. Це обумовило необхідність розглянути іміджеву стратегію в політичному контексті.

Визначено, що політична іміджева стратегія представляє собою комплексний план, сукупність дій, розробка і реалізація яких передбачає побудову прийомів, маневрів, технік, методик, застосування технологій, спрямованих на подолання існуючого положення або ситуації (при необхідності – уникнення) для побудови, відновлення, просування або «очищення» іміджу політичного діяча.

Ключові слова: політичні актори; військова стратегія; стратегія менеджменту; стратегія політики; державна стратегія; геостратегія; маркетингова стратегія; політична іміджева стратегія

Постановка проблеми.

Діяльність будь-якого політичного актора (чи то політичної організації, чи то політика) потребує стратегії, що сприятиме досягненню поставленої мети. Ідеться, наприклад, про передвибірчу стратегію, коли потрібно здобути перемогу або стати відомим. Це може бути стратегія «утримання» на публіці чи при владі, яку реалізують для того, щоб політичний діяч був популярним та певний час обіймав свою посаду. Крім того, це може бути стратегія нагадування, яку застосовують тоді, коли політичний діяч довго перебував у «тіні», але вирішив повернутися в політику. І нарешті, потрібно звернути увагу на стратегію «очищення» іміджу, яку застосовують для послаблення небажаних характеристик іміджу, натомість яких запроваджують якнайкращі характеристики. Зазначені різновиди стратегії реалізують для того, щоб у боротьбі за керівні посади політичні актори отримали бажану реакцію суспільства / електорату та урешті-решт очікуваний результат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження здійснювалося з урахуванням теоретико-методологічних напрацювань у галузі гуманітарних наук українських та закордонних дослідників. Еволюцію поняття «стратегія» у свій час вивчали такі дослідники, як Г. Ліддел, М. Младенович, Д. О. Рогозін, В. В. Олейник, І. С. Скороход, В. Д. Соколовський та Сунь-Дзи, які визначували роль стратегії у військовій справі. Інших дослідників, зокрема Б. Альстренд, І. І. Борисенко, Дж. Лемпел, Г. Мінцберг, О. Б. Моргулець та Т. Н. Черняхівську, цікавило визначення терміна «стратегія» в менеджменті. Геостратегію, що поєднувала, політику та економіку, вивчали В. Кузнецов, С. Б. Кузнецов, О. І. Гушер, І. І. Дедю та В. О. Дергачев.

З'явилася потреба визначити поняття «політична іміджева стратегія». Відповідно, було розглянуто праці П. Бейнс, С. С. Гаркавенко, М. Грегор, Г. Дюверже, Ж. Ліз-Мейршміт, Р. Лінч, А. Матушкова, Р. Т. Мухаєв, П. Рівз, Н. Сігг Вінтер. Ці дослідники вважають за доцільне застосовувати маркетингову стратегію в

політичній сфері.

Для нашого дослідження також важливим був розгляд поняття «стратегія» в загальному розумінні, подане у працях Д. А. Ломоносова та А. В. Шугаєва. Їхні тлумачення досліджуваного терміна, а також думки В. П. Горбатенко, М. І. Горлач про стратегію в політичному контексті, уможливили розкрити суттєві ознаки стратегії в політико-іміджевому контексті.

Наведені дослідження дали змогу вповні зосередити увагу на специфіці функціонування поняття «політична іміджева стратегія» від найперших писемних згадок про елементи цього поняття до його комплексного сучасного полідисциплінарного дослідження, а також спрогнозувати його розвиток на середньострокову перспективу.

За мету у статті ставимо проаналізувати еволюцію поняття «стратегія» та виявити його політико-іміджевий складник.

Виклад основного матеріалу дослідження.

І сьогодні поняття «стратегія» не має однозначного тлумачення. Прикладна сутність стратегії постала в той час, як спільноти людей почали вирішувати непорозуміння силою, через те поняття «стратегія» вперше було застосовано у військовій галузі. А вже від початку свого існування людство конфлікти вирішувало здебільшого за допомогою воєн. Цей рівень у становленні розуміння стратегії можна назвати «мілітаристською взаємодією».

Відомо, що вже в античних полісах були стратеги, які відповідали за планування та ведення військових операцій. Поняття «стратегія» етимологічно походить від грецького *strategia* (*stratos* – військо та *ago* – веду), за допомогою якого описували найважливішу частину військового мистецтва [18, с. 161]. Сунь-Дзи – китайський філософ та військовий стратег – у своїй праці «Мистецтво війни» зазначає, що стратегія – це не здобуття перемоги в прямий спосіб, коли ти маєш план і мету, а збирання плодів ситуацій, з якими стикаєшся на дорозі, коли навіть заплутуєш і змінюєш ситуацію так, що через найменші непомітні зміни й рухи ситуація схиляється в заданому напрямі [21, с. 76]. Отже, філософ допускає, що стратегія не обов'язково

має становити певний план дій, вона може бути реалізована через непередбачену ситуацію, але кінцеві її результати повинні бути вигідними. Ліддел Гарт зауважує, що стратегія – це мистецтво розподілу й застосування військових засобів для здійснення мети політики [12, с. 179]. Стратегія у військовій галузі – розроблення теоретичних матеріалів і практична діяльність у вигляді планування, підготовки, проведення та дослідження закономірностей стратегічних військових операцій.

Якщо звернутися до тлумачення поняття «військова стратегія», то побачимо різноманітні підходи до його розуміння. На думку М. Младеновича, стратегією можна вважати всеосяжний процес планування й організації загальної підготовки країни (коаліції країн) до ведення війни із застосуванням збройної сили з метою здійснення певних державних і громадських інтересів [14, с. 7]. Натомість Д. В. Соколовський стратегію трактує як мистецтво комбінувати підготовку до війни й диференціювати операції для досягнення мети, що висувуються війною для збройних сил. Стратегія вирішує питання, пов'язані із застосуванням як збройних сил, так і всіх ресурсів країни для досягнення кінцевої військової мети [19, с. 14]. У військово-політичному словнику військовою стратегією визначають як процес реалізації на практиці військової політики, військової доктрини та військових концепцій, що постійно проводиться керівництвом збройних сил і становить вищу сферу військового мистецтва, яке охоплює планування, організацію та ведення оборони, війни, кампаній і стратегічних операцій [17, с. 100]. Отже, і сьогодні деякі дослідники продовжують ментальну тематику аналізу поняття «стратегія» як військового.

У стадії мілітаристської взаємодії поняття «стратегія» розуміють здебільшого як вирішення конфліктів із застосуванням сили (зброї). Зрозуміло, що у визначеному рівні вже застосовували політичну іміджеву стратегію, утім, не в тому вигляді, що зараз.

Отже, іміджеву стратегію провідних політичних акторів було зав'язано переважно на військовій справі. З огляду на це, стратегію конструювали навколо войовничих характеристик іміджу керманіча держави. Відповідно, заперечити існування політичної іміджевої стратегії в ті часи складно, оскільки її будували й застосовували здебільшого на інтуїтивному рівні, що не потребувало затрат ресурсів (наприклад, фінансів, людей тощо) та заглиблення в такі сфери людської діяльності, як психологія, економіка, соціологія, політика, юриспруденція, географія тощо.

Поступово людство почало розуміти, що, крім силового, є інші засоби вирішення конфліктів. Так, термін «стратегія» стали застосовувати в економіці, управлінні, психології. Цю стадію можна охарактеризувати як рівень «дипломатичної співпраці». Він вирізняється посиленням конкурентної боротьби між підприємствами всіх галузей, коли підприємства не лише збільшили свою фінансову і виробничу міць, а й зберегли її, примножили здобутки в усіх сферах діяльності. Гострота конкурентної боротьби спонукала шукати такі шляхи розвитку і функціонування підприємств на ринку, що могли б і надалі забезпечити їхню перевагу над конкурентами. Стратегію починають активно досліджувати в менеджменті для того, щоб налагодити роботу підприємств, створити комфортний клімат для взаємодії у трудовому колективі, оскільки наведені складники збільшують доходи підприємства.

У менеджменті стратегію розглядають як модель узагальнення дій, потрібних для досягнення поставленої мети через координування й розподіл ресурсів фірми, тобто розроблення стратегії фірми полягає в розробленні планів досягнення мети, у якій закладено можливості фірми [1, с. 17]. Відповідно, можемо виокремити такі підходи до поняття «стратегія» в менеджменті:

– це низка цілеспрямованих рішень, що визначають та розкривають мету компанії; призводять до розроблення принципових планів та політики організації, направлених на досягнення мети; визначають межі ділової активності компанії, а також тип людської й економічної організації; природу економічного та неекономічного внеску, який компанія прагне зробити для своїх власників, працівників, клієнтів та громадськості (К. Андрюс) [див.: 15, с. 157];

– це спосіб поведінки або план, який інтегрує основну мету організації, норми та дії в єдине ціле, допомагає спрямовувати та розміщувати ресурси унікальним способом, заснованим на внутрішніх перевагах та недоліках організації, очікуваних змінах в оточенні та пов'язаних із ними діями конкурентів (Дж. Б. Куїн) [див.: 15, с. 157];

– це комплексний план, сформульований для здійснення місії організації та досягнення її мети (А. Мескон) [див.: 15, с. 157].

Отже, стратегія в менеджменті означає досягнення підприємством поставленої мети за допомогою найрізноманітніших засобів, які є в його арсеналі.

У психології поняття «стратегія» має дещо інші акценти. Тут стратегію розглядають і як інструмент самої психології, і як феномен людсь-

кої поведінки та думок. У довіднику практичного психолога поняття «стратегія» визначено як план процедури ведення психологічних досліджень, терапії тощо; мистецтво їх проведення [4, с. 452]. У психотерапії поняття «стратегія» (щодо людини) охоплює послідовність думок та поведінки, які повторюються та призводять до певного результату. Це також набір яскраво виражених кроків мислення та поведінки, які дають змогу досягти конкретного результату. У словнику стратегічної психології глобалізації стратегію трактують як форму організації людської взаємодії, що максимально враховує можливості, перспективи, засоби діяльності суб'єктів, проблеми, труднощі, конфлікти, які перешкоджають здійсненню взаємодії [20, с. 498]. Отже, у психології розкривають поняття «стратегія» як суспільний феномен, притаманний людині. Цього не можна сказати про поняття «стратегія» в політичній сфері.

У політології відсутні змістовні підходи до визначення поняття «стратегія» щодо до політичних акторів (політичних діячів та організацій). Термін «стратегія» трапляється в політології в таких словосполученнях, як «стратегія політики» («державна стратегія», «стратегія держави»), «маркетингова стратегія політики», «виборча стратегія» та «передвиборча стратегія». Щоб мати чітке уявлення про відмінність та особливості наведених словосполучень, постає потреба стисло охарактеризувати їх.

Стратегія політики, як уважають В. П. Горбатенко та І. О. Бутовська, це система великомасштабних державно-політичних рішень і вироблених напрямів діяльності, послідовна реалізація яких забезпечує досягнення стратегічної мети основними суб'єктами політики, основну лінію, спрямовану на розв'язання завдань усього історичного періоду, на досягнення фундаментальної, довгострокової мети [5, с. 50]. Для такого виду стратегії характерним є розроблення і впровадження рішень, прийнятих політичними керівними органами для проведення відповідної державної політики, прихід до влади, утримання та використання ними владних повноважень за певних умов.

Державна стратегія – система масштабних державних рішень, засіб досягнення поставленої мети, форма управління соціально-економічною діяльністю й територіальною організацією суспільства [5, с. 50]. Це може бути стратегія державної екологічної політики, метою якої буде мінімізувати вплив шкідливих викидів виробництв на довкілля, або стратегія державної політики, що сприятиме розвитку громадянського суспільства, чи державна стратегія регіонального розвитку, спрямована на

поліпшення культурно-освітніх, суспільно-економічних показників у регіоні тощо. Державна стратегія містить перелік дій, напрям та / або зміну балансу сил, функціонування суспільних інститутів, стан соціальних верств населення на тому чи тому етапі історичного розвитку. Державі потрібно виконувати певні завдання, за допомогою яких вона повинна підтримувати порядок у суспільстві, регулювати діяльність громадян, а також створювати комфортні умови для суспільства.

В основі зовнішньої політики держави використовується геостратегія. Дослідник А. І. Гушер визначення геостратегії формулює так: «Це політична наука, яка визначає засоби й методи досягнення геополітичної мети держави або групи держав-союзників – збереження і збільшення потужності держави або союзу держав, а за несприятливих умов кризи – мінімізації збитку і відновлення початкового докризового стану» [7]. Отже, у такому розумінні поняття «стратегія» вже носить політичний характер. Деякі джерела визначають геостратегію як галузь геополітики, у контексті якої вона набуває військово-політичного характеру. Найзмістовніше тлумачення геостратегії наводиться у словнику російської мови, де її трактують як сукупність методів цілеспрямованого впливу на весь світ та всю світову спільноту [11, с. 199]. З цим твердженням важко не погодитися, утім, потрібно зазначити, що сьогодні стратегія – це не лише методи, а ще й попереднє планування їх застосування і передбачення можливого розвитку ситуацій і подальшого їх вирішення.

Геостратегія може також впливати й на внутрішньодержавну діяльність, бо її тлумачать і як значення природного середовища для розуміння проблем екологічного або економіко-політичного добробуту, здебільшого в міжнародному масштабі [8], тобто геостратегія є галуззю екологічної політики, що дбає про природно-кліматичні, географічні умови та вплив на них економіки. Геостратегію як сукупність напрямів зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної діяльності держави на міжнародній арені описує В. А. Дергачов [9, с. 439]. Він вважає, що геостратегія розробляє технології для реалізації національних або регіональних пріоритетів, створює умови для запобігання соціальних та екологічних катастроф [9, с. 439]. У цьому разі, геостратегія – це інструмент розвитку суспільства, держави та її сфер діяльності. Таку думку підтримує і В. Кузнецов, стверджуючи, що геостратегія визначає географічну детермінацію характеру і способів ведення воєн (територія, природні ресурси, чисельність населення тощо), а також збільшувати просторові масштаби військових дій та їх ін-

тернаціоналізацію. В обох випадках, особливо в другому, геостратегія постає результатом історичного розвитку суспільства, політики й військової справи [10, с. 216].

Отже, геостратегія – різновид стратегії, яку розробляють керівні органи країни, враховуючи її географічне положення, природно-кліматичні умови, з метою проведення зовнішньої та внутрішньої політики країни. А саме: створення певних відносин з іншими країнами, визначення зовнішньополітичного курсу країни в тих чи тих умовах; розроблення плану дій на той чи той випадок; конструювання можливих кризових ситуацій та варіантів виходу з них.

Через активну появу в стадії «дипломатичної співпраці» в багатьох науках, зокрема в економіці, психології і, власне, у політології, різних підходів до розуміння поняття «стратегія», відбулося переосмислення цього терміна. Поняття «стратегія» почали досліджувати свідоми, як таке, що можна реалізувати для досягнення певної мети. У результаті перед людством постала низка завдань (збільшення обсягу торгівлі через створення суспільства споживання; певні маніпуляції через торговельну взаємодію міжнародних акторів тощо), які почали використовуватися лише на сучасному етапі розвитку людства.

Отже, розглянутий рівень «дипломатичної співпраці» означає не лише аналіз поняття «стратегія» в різних суспільних дисциплінах та прикладних науках (менеджменті, маркетингу, психології та психотерапії, екології, геополітиці та політології), а й реалізацію досліджень на практиці. Це слугувало передумовою виявлення політичної іміджевої стратегії політичних акторів (політичних діячів та організацій) у сучасному періоді.

Сучасний рівень в еволюції поняття «стратегія» можна назвати «інформаційно-комунікативним». Він виник наприкінці ХХ ст. і пов'язаний з полідисциплінарними підходами до розуміння поняття «стратегія». Цей час характеризується надвеликими обсягами виробництва товарів для задоволення практично будь-яких людських потреб як на державному, так і на міжнародному рівні. Відповідно, постала потреба в дослідженнях, які б пропагували той чи той товар для споживачів як такий, без якого людям важко було б обійтися. Наслідком стає розгляд маркетингових стратегій в інших аспектах, що активно розвиваються.

У маркетингу «стратегія» слугує інструментом для досягнення мети фірми, підприємства, установи. Маркетингова стратегія, як зауважує С. С. Гаркавенко, це програма маркетингової діяльності фірми на цільових ринках, яка

визначає принципові рішення для досягнення маркетингових цілей [3, с. 161]. Маркетингова стратегія сприяє визначенню основних довгострокових цілей та завдань підприємства, затвердженню курсу дій і розподілу ресурсів, потрібних для досягнення цих цілей [22, с. 176]. Американські науковці визначають маркетинг як діяльність, що бере участь у витворенні думки людей, які знають про продукт. У політиці продуктом стає кандидат. Президентська кампанія залучає величезні штати фахівців із маркетингу для ефективного поширення повідомлень [24]. Журналіст Г. Дюверже у своїй статті «Формування погляду: взаємозв'язок маркетингу та політичних стратегій кампанії» стверджує, що маркетинг і політика йдуть пліч-о-пліч. Маркетингова стратегія визначає найефективніші заходи, які забезпечать реалізацію корпоративної, конкурентної та функціональної стратегії підприємства [24]. Ідеться про способи просування товару на відповідні ринки, товарну й цінову політику, канали розподілу товару, форми стимулювання збуту, організацію рекламних кампаній тощо.

Маркетингову стратегію в політиці визначають як систему специфічних методів і прийомів цілеспрямованого впливу на політичний ринок. Дослідник Р. Т. Мухаєв стверджує, що таку стратегію застосовують для проникнення на політичний ринок у разі актуалізації на ринку нового політичного лідера або виведення непопулярного політика [16, с. 649]. Виборча стратегія – це система скоординованих дій, спрямованих на зміну поведінки виборців і суперників відповідно до мети кандидата. Виборча стратегія передбачає цілісний погляд на виборчу кампанію й перспективи її розвитку. Стратегію можна уявити і як систему послідовних кроків, направлених на блокування дій суперників і залучення виборців на свій бік. Передвиборча стратегія визначає діяльність, що розпочинається задовго до виборчого процесу, утім, має ту саму кінцеву мету, що і виборча. Вона існує як ідея, як стратегічний план і як здійснення низки задалегідь спланованих дій. За тривалістю ці стратегії можна визначити як короткострокову (виборча – офіційний період агітації, окреслений певними часовими рамками відповідно до рівня голосування) та довгострокову (передвиборча – неофіційний період агітації, який може починатися задалегідь до офіційного періоду).

Отже, саме маркетингову стратегію було впроваджено в політичну сферу як таку, що працює з іміджем політичних акторів (політичних діячів та організацій), оскільки і товар, і політичні актори мають приблизно однакові якості.

Імідж товару тривалий час планується та створюється для підвищення його конкурентоспроможності, запам'ятовуваності, щоб бути спожитим суспільством. Імідж політичного актора теж може плануватися і створюватися як тривалий час, так і стихійно; як для підвищення уваги та запам'ятовуваності, так і навпаки, щоб бути обраним суспільством. На підставі вищезазначеного можна стверджувати, що імідж політичних діячів та організацій гнучкіший і може підлаштовуватися під мінливі умови оточення. Отже, вважаємо, що доречним буде використовувати поняття «стратегія» щодо політичних акторів як політичний феномен. Утім, для цього потрібно проаналізувати узагальнене поняття стратегії.

Здійснивши аналіз підходів до поняття «стратегія» та його визначень, Д. А. Ломоносов, на нашу думку, дав його всеохопне тлумачення. Стратегія, трактує дослідник, – це послідовність дій, спрямованих на досягнення наперед визначеної довгострокової мети та виконання поточних завдань, що постають під час їх здобуття під впливом зовнішнього середовища, з використанням водночас наявних можливостей. Стратегія враховує зміни зовнішнього середовища, котрі можуть вплинути на рівень виконання поставлених завдань та забезпечує завчасну й адекватну реакцію на них, застосовуючи всі наявні ресурси [13, с. 158]. Отже, стратегія повинна відповідати умовам:

- перспективи (який результат отримаємо за визначений період?);
- місії (яке її призначення?);
- мети (чого можна досягти?);
- функціонування – завдання, прийоми, принципи (як можна досягти поставленої мети?).

Стратегія є мистецтвом економічного, суспільного й політичного керівництва масами, яке має визначити основний напрям їхніх дій, вчинків [2]. Таке тлумачення визначає стратегію як інструмент впливу на суспільство, за допомогою якого можна змінювати суспільно-політичні інтереси, керувати курсом країни. А, наприклад, А. В. Шугаєв вважає, що в широкому розумінні стратегія – це невід'ємний для будь-якої комунікації процес відбору ресурсів мови та їхня адаптація до умов спілкування. У вузькому розумінні стратегію розглядають лише тоді, коли виникають комунікативні проблеми й потреба їх вирішити. Будь-яка комунікація має стратегічний характер й іноді здійснюється адресантом автоматично, тобто без усвідомлення стратегії. Це зумовлено несвідомим засвоєнням знань людиною й механічним виконанням нею багатьох завдань [23, с. 108].

Розгляд різних поглядів на поняття «стратегія» уможлиблює визначення його політичного складника. Політична стратегія, як стверджує М. І. Горлач, це визначення довгострокової мети, широкої програми дій, повсякденних завдань, загальної довгострокової лінії політичної поведінки, основних напрямів діяльності, науково обґрунтованого розвитку реальних політичних подій і явищ тощо [6, с. 271]. Це своєрідний план «на всі випадки життя», який передбачає створення будь-якої ситуації й має готові рішення для виконання поставлених та передбачуваних завдань, а також досягнення мети. Політичну стратегію можна розглядати в контексті держави та її рівнів (обласний, місцевий, районний, селищний, сільський), на арені міжнародних політичних відносин (міжнародні політичні організації, міждержавні відносини).

Отже, в «інформаційно-комунікативному» рівні поняття «стратегія» поширюється в різних дисциплінах і науках, уже маючи прикладний характер. Це зумовлює застосування стратегії як інструмента для досягнення певної мети в тій чи тій галузі, сфері людської діяльності.

Результатом стає те, що стратегія на цьому рівні починає вирізнятися окремими характеристиками, що дає змогу визначити її належність до певної дисципліни, отже виявити стратегію й у політологічному контексті щодо іміджу політичних акторів.

Аналіз низки підходів до розуміння стратегії та визначення цього поняття дає можливість стверджувати, що феномен політичної іміджевої стратегії існував завжди, втім, у різних рівнях взаємодії людей політико-іміджевий контекст поняття «стратегія» визначався специфікою використання стратегічних технологій у певних координатах часу та простору.

На рівні «мілітаристської взаємодії» пріоритети спрямовано здебільшого на військову взаємодію різних країн та вирішення конфліктів із позиції військової міці. У цій стадії сформувалося розуміння стратегії, але винятково у військовому контексті. Рівень «дипломатичної співпраці» характеризується популяризацією поняття «стратегія» в різних науках та постановня його як об'єкта дослідження. Підвищений інтерес до цього поняття виявився в менеджменті, оскільки в цій стадії увагу зосереджено на збільшенні обсягу виробництва та створенні комфортних умов праці. Щоб зумовити швидкий товарообіг, спеціалісти цікавляться стратегією як менеджментовим та маркетинговим інструментом, унаслідок чого поняття активно застосовується в економічній сфері. А вже з настанням сучасного «інформаційно-комунікативного» рівня відбувається ґрунтовне досліджен-

ня поняття «стратегія» в полідисциплінарному аспекті, а також його фундаментальний аналіз з погляду обміну інформації, яка б давала змогу здійснювати певні маніпуляції із суспільною думкою. Змістовні дослідження цього поняття в економічно-політичних науках уможливили виявлення політичної іміджевої стратегії саме для політичних акторів (політичних діячів та організацій).

Отже, політична іміджева стратегія – це механізм досягнення мети політичними акторами, що містить упорядковану сукупність прийомів, методів і процедур, а також певний алгоритм їх функціонування. Основні засоби стратегії спрямовані на вирішення питань ситуації, що існує та / або буде існувати. Застосування цього механізму спонукає суспільство усвідомити певний (позитивний або негативний) образ політичного актора. Таке визначення політичної іміджевої стратегії є універсальним для іміджевої стратегії будь-яких політичних акторів.

Виявлення та характеристика цього поняття уможливує для наукової спільноти дослідження іміджу політичних акторів (політичних діячів чи організацій) винятково як політологічного феномена.

Становлення поняття «політична іміджева стратегія» в «інформаційно-комунікативному» просторі сприяє функціонуванню механізму іміджетворення політичних акторів на державному та міжнародному рівнях.

Висновки.

Стратегія – це складна і потенційно потужна зброя, за допомогою якої можна як протистояти різким змінам в суспільстві за певних умов, так і прискорювати їх. Стратегія в політико-іміджевому контексті повністю себе виправдовує, особливо в умовах нестабільності. Слід усвідомлювати, що іміджева стратегія політичних акторів вимагає зміни поведінки суспільства.

Отже, підводячи підсумки проведеного дослідження, можна стверджувати, що поняття «стратегія» пройшло еволюцію, яку умовно можна поділити на три стадії: «мілітаристської взаємодії», «дипломатичної співпра-

ці» та «інформаційно-комунікативна» стадія. Особливостями першої стадії було дослідження та послуговування стратегією винятково як військовим інструментом. У другій стадії відбувається дослідження стратегії різними дисциплінами та прикладними науками (у менеджменті, у маркетингу, у психології та психотерапії, в екології, геополітиці та політології). А вже на третій стадії стратегію глибинно досліджують та реалізують на практиці у різних сферах людської діяльності, наприклад, у політиці (щодо іміджу політичних акторів, держави та її органів управління тощо). На сьогодні це одна з яскраво виражених стратегій іміджу політичних акторів для отримання бажаної реакції від суспільства.

Аналіз еволюційного процесу політико-іміджевої стратегії дає змогу виокремити стратегію в політико-іміджевому контексті як методологічно впорядковану сукупність прийомів, методів і процедур, а також певний алгоритм створення, використання й закріплення результатів їх функціонування в масовій свідомості, що дає змогу членам суспільства усвідомити певний (позитивний або негативний) образ політичного актора для досягнення очікуваних наслідків та результатів своїх цілеспрямованих дій.

Також потрібно зауважити, що стратегія необхідна в усіх сферах людської діяльності. Багато наук, наприклад, військова справа, менеджмент, маркетинг активно застосовують стратегію для досягнення мети. Стратегією послуговуються в управлінні державою, зокрема уряди.

На подальшому еволюційному шляху поняття «стратегія» буде розвиватися в комп'ютерно-технологічних сферах, зокрема в програмуванні, нейронних мережах / зв'язках, робототехніці тощо. Це зумовить нові підходи до визначення та характеристики поняття «стратегія», що стане поштовхом для дослідження нових понять, таких, наприклад, як «стратегія управління робототехнікою», «стратегія штучного інтелекту» тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Борисенко І. І. Менеджмент / І. І. Борисенко, Н. В. Дикань. – Київ: Знання, 2008. – 389 с.
2. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В. Т. Бусел. – Київ: Ірпінськ: ВТВ «Перун», 2005. – 1728 с.
3. Гаркавенко С. С. Маркетинг / С. С. Гаркавенко. – Київ: Лібра, 2002. – 712 с.
4. Головин С. Ю. Словарь практического психолога / С. Ю. Головин. – Минск: Харвест, 1998. – 554 с.
5. Горбатенко В. П. Політичне прогнозування / В. П. Горбатенко, І. О. Бутовська. – Київ: МАУП, 2005. – 152 с.
6. Горлач М. І. Політологія: наука про політику: підручник / М. І. Горлач, В. Г. Кремень. – Київ: Центр учбової літератури, 2009. – 840 с.

7. Гушер А. И. Геополитика и геостратегия в современном мире / А. И. Гушер // Мир и политика. – 2012. – № 9. – С.1-2.
8. Дедю И. И. Экологический энциклопедический словарь / И. И. Дедю. – Кишинев: Главная редакция Молдавской советской энциклопедии, 1989. – 408 с.
9. Дергачев В. А. Геополитика: Учебник для вузов / В. А. Дергачев. – Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 526 с.
10. Кузнецов В. Геокультурная энциклопедия / В. Кузнецов. – Москва: Книга и бизнес, 2009. – 700 с.
11. Кузнецов С. А. Большой толковый словарь русского языка / С. А. Кузнецов. – Санкт-Петербург: Норинт, 1998. – 1538 с.
12. Лиддел-Гарт Б. Г. Стратегия непрямы́х действий / Б. Г. Лиддел-Гарт. – Москва: Издательство иностранной литературы, 1957. – 512 с.
13. Ломоносов Д. А. Сутність поняття «стратегія» та його відмінності від тактики й оперативних дій / Д. А. Ломоносов // Економічні інновації. – 2011. – № 36. – С. 156-160
14. Младенович М. Военная стратегия в международных отношениях / М. Младенович // Свободная мысль – XXI: теоретический и политический журнал. – 2012. – № 3/4. – С. 5-14.
15. Моргулець О. Б. Менеджмент у сфері послуг / О. Б. Моргулець. – Київ: Центр учбової літератури, 2012. – 384 с.
16. Мухаев Р. Т. Политология / Р. Т. Мухаев. – Москва: Юрайт, 2014. – 703 с.
17. Рогозин Д. Война и мир в терминах и определениях. Военно-политический словарь / Д. Рогозин. – Москва: Вече, 2011. – 640 с.
18. Скороход І. С. Роль стратегічного планування у сфері управління транскордонними природними ресурсами / І. С. Скороход, В. В. Олейник // Науковий парк та інноваційна інфраструктура університету як основа розвитку освіти та науки. – Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2013. – С. 161-163.
19. Соколовский В. Д. Военная стратегия. Том 2 / В. Д. Соколовский. – Москва: Воениздат, 1963. – 484 с.
20. Юрьев А. И. Стратегическая психология глобализации: Психология человеческого капитала / А. И. Юрьев и др. – Санкт-Петербург: Logos, 2006. – 512 с.
21. Сунь-Дзи Ч. Мистецтво війни / Ч. Сунь-Дзи. – Львів: Видавництво Старого Лева, 2015. – 112 с.
22. Черняховская Т. Н. Маркетинговая деятельность предприятия: теория и практика / Т. Н. Черняховская. – Москва: Высшее образование, 2008. – 533 с.
23. Шугаев А. В. Дискурсивні стратегії й тактики в конструюванні іміджу ООН / А. В. Шугаев // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. – № 6. – С. 107-111.
24. Duverge G. Shaping a Vision: The Relationship Between Marketing and Political Campaign Strategies / G. Duverge // Point Park University. – 2016. – Retrieved from: <https://goo.gl/oxR8iq>.

REFERENCES

1. Borisenko, I.I., & Dikan, N.V. (2008). *Menedzhment [Management]*. Kyiv: Znannya [in Ukrainian].
2. Busel, V.T. (2005). *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language]*. Kyiv: Irpin: VTV «Perun» [in Ukrainian].
3. Harkavenko, S.S. (2002). *Marketynh [Marketing]*. Kyiv: Libra [in Ukrainian].
4. Golovin, S.Y. (1998). *Slovar prakticheskogo psixologa [Dictionary of practical psychologist]*. Minsk: Xarvest [in Belarus].
5. Horbatenko, V.P., & Butovska, I.O. (2005). *Politychne prohnozuvannia [Political Forecasting]*. Kyiv: MAUP [in Ukrainian].
6. Horlach, M.I., & Kremen, V.H. (2009). *Politolohiia: nauka pro polityku: pidruchnyk [Politics: Politics]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
7. Gusher, A.I. (2012). Geopolitika i geostrategiya v sovremennom mire [Geopolitics and geostrategy in the modern world]. *Mir i politika*, 9, 1-2 [in Russian].
8. Dedyu, I.I. (1989). *E`kologicheskij e`nciklopedicheskij slovar` [Ecological encyclopedic dictionary]*. Kishinev: Glavnaya redakciya Moldavskoj sovetskoj e`nciklopedii [in Russian].
9. Dergachev, V.A. (2004). *Geopolitika: Uchebnik dlya vuzov [Geopolitics]*. Moscow: YuNITI-DANA [in Russian].
10. Kuznecov, V.N. (2009). *Geokul`turnaya e`nciklopediya [Geocultural Encyclopedia]*. Moscow: Kniga i biznes [in Russian].
11. Kuznecov, S.A. (1998). *Bol`shoj tolkovy`j slovar` russkogo yazy`ka [Great Dictionary of Russian language]*. St. Petersburg: Norint [in Russian].
12. Liddel, H. (1957). *Stratehiya nepryamy`x deistviy [The strategy of indirect actions]*. Moscow: Izdatel`stvo inostrannoij literatury.
13. Lomonosov, D.A. (2011). Sutnist poniattia «stratehiia» ta yoho vidminnosti vid taktyky u operatyvnykh dii [The essence of the concept of «strategy» and its differences from tactics and operational actions]. *Ekonomichni innovatsii*, 36, 156-160 [in Ukrainian].
14. Mladenovich, M. (2012). Voennaya strategiya v mezhdunarodny`x otnosheniyax [Military strategy in international relations]. *Svobodnaya my`sl – XXI: teoreticheskij i politicheskij zhurnal*, 3/4, 5-14 [in Russian].

15. Morhulets, O.B. (2012). *Menedzhment u sferi posluh [Management in the field of services]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
16. Muxaev, R.T. (2014). *Politologiya [Political science]*. Moscow: Yurajt [in Russian].
17. Rogozin, D.O. (2011). *Vojna i mir v terminax i opredeleniyax. Voенно-politicheskij slovar [War and peace in terms and definitions. Military-Political Dictionary]*. Moscow: Veche [in Russian].
18. Skorokhod, I.S., & Oleinyk, V.V. (2013). Rol stratehichnoho planuvannia u sferi upravlinnia transkordonnyimi pryrodnyimi resursamy [The role of strategic planning in the management of transboundary natural resources]. *Naukovyi park ta innovatsiina infrastruktura universytetu yak osnova rozvytku osvity ta nauky*, (pp. 161-163). Lutsk: Skhidnoevropeiskyi natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky [in Ukrainian].
19. Sokolovskij, V.D. (1963). *Voennaya strategiya [Military strategy]*. 2. Moscow: Voenizdat [in Russian].
20. Yurev, A.Y. (2006). *Stratehicheskaia psykholohyia hlobalyzatsyy: Psyskholohyia chelovecheskoho kapytala [Strategic Psychology of Globalization: The Psychology of Human Capital]*. St. Petersburg: Logos [in Russian].
21. Sun-Dzy, Ch. (2015). *Mystetstvo viiny [The art of war]*. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva
22. Shchernihovskaya, T.N. (2008). *Marketinhovaya deyatelnost' predpriyatiya: teoriya i praktyka [Marketing activity of the enterprise: theory and practice]*. Moscow: Vyshchee obrazovanie [in Russian].
23. Shuhaiev, A.V. (2016). Dyskursyvni stratehii y taktyky v konstruiuvanni pozytyvnoho imidzhu OON [Discourse strategies and tactics in designing the UN image]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, 6, 107-111 [in Ukrainian].
24. Duverge, G. (2016). *Shaping a Vision: The Relationship Between Marketing and Political Campaign Strategies*. Point Park University. Retrieved from: <https://goo.gl/oxR8iq>.

Худик Г. О.

Аспірантка

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
49000, м. Дніпро, проспект Гагаріна, 72**Khudyk H. O.**

Post-graduate student

Oles Gonchar Dnipro National University
72, Gagarin Ave., Dnipro, 49000, Ukraine

ORCID: 0000-0002-8062-9014

Email: h.o.khudyk@gmail.com

Цитування: Худик Г. О. Еволюція поняття «стратегія» в політико-іміджевому контексті / Г. О. Худик // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2018. – Т. 21. – № 4. – С. 25-33.

Citation: Khudyk, H.O. (2018). Evoliutsiia poniattia «stratehiia» v polityko-imidzhevomu konteksti [Evolution of the concept of «strategy» in the politico-image context]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 21(4), 25-33.

Стаття надійшла / Article arrived: 19.03.2018

Схвалено до друку / Accepted: 23.03.2018

Мультикультуралізм і проблеми самоопределення етнокультурних меншин

Ирада Нуриева Тофик Гызы, Азербайджанский Государственный Университет Нефти и Промышленности

В статье на тему «Мультикультуралізм і проблеми самоопределення етнокультурних меншин» дано разъяснение концепции мультикультуралізму, проявления его в политике государства и решение проблемы самоопределения национальных меньшинств и этнических групп в международной практике, показаны и ведены схожие и отличительные черты с Нагорным Карабахом, который является территорией Азербайджанской Республики.

Самоопределения можно добиться и без создания новых суверенных государств. В международной практике имеет место и другой уровень самоопределения: национально-культурная автономия, которая способствует сохранению представителями разных этнических сообществ, в частности малочисленными народами, национальными и иными меньшинствами самобытного образа жизни, своих языков, культур, традиций и т.д. в рамках верховенства территориальной целостности и суверенных прав государств, на территориях которых они проживают.

Любой народ, любая нация способны выжить и развиваться только в случае сохранения специфичности своей культуры, культурной идентичности. Азербайджан твердо придерживается принципов независимого, правового и демократического общества. Азербайджанская Республика всегда заявляла, что защита прав и свобод граждан рассматривается как определяющий фактор существования демократического общества.

Ключевые слова: мультикультуралізм; государственная политика; право на самоопределение; национально-культурная автономия

Multiculturalism and the problems of self-determination of ethnocultural minorities

Irada Nuriyeva Tofiq, Azerbaijan State University of Oil and Industry

The article on «Multiculturalism and the problems of self-determination of ethnocultural minorities» covers an explanation of the multiculturalism concept, its manifestation in state policy and the solution of the problem of self-determination of national minorities and ethnic groups in international practice. The similar and distinctive features are derived and shown with Nagorno-Karabakh, which is the territory of the Republic of Azerbaijan.

Self-determination can be achieved without the formation of the new sovereign states. There is also another level of self-determination in the international practice: national and cultural autonomy promoting the preservation by the representatives of different ethnic communities, in particular, by small ethnic groups, national and other minorities, of their own way of life, their languages, cultures, traditions, etc. within the supremacy of territorial integrity and the sovereign rights of the states on the territories they live.

Any nation, any population can survive and develop in case of preservation of specify of their culture, cultural identity. Azerbaijan firmly adheres to the principles of an independent, legal and democratic society. The Republic of Azerbaijan has always stated that the protection of the rights and freedom of citizens is regarded as a determining factor in the existence of a democratic society.

Keywords: multiculturalism; state policy; right to self-determination; national and cultural autonomy

Мультикультуралізм і проблеми самовизначення етнокультурних меншин

Ирада Нуриева Тофик Гизи, Азербайджанський державний університет Нафти і Промисловості

У статті на тему «Мультикультуралізм і проблеми самовизначення етнокультурних меншин» дано роз'яснення концепції мультикультуралізму, прояву його в політиці держави і вирішення проблеми самовизначення національних меншин та етнічних груп в міжнародній практиці, показані і наведені схожі та відмінні риси з Нагорним Карабахом, який є територією Азербайджанської Республіки.

Самовизначення можна домогтися і без створення нових суверенних держав. У міжнародній практиці має місце й інший рівень самовизначення: національно-культурна автономія, яка сприяє збереженню представниками різних етнічних спільнот, зокрема нечисленними народами, національними та іншими меншинами самобутнього способу життя, своїх мов, культур, традицій і т.д. в рамках верховенства територіальної цілісності і суверенних прав держав, на територіях яких вони проживають.

Будь-який народ, будь-яка нація здатні жити і розвиватися тільки в разі збереження специфічності своєї культури, культурної ідентичності. Азербайджан твердо дотримується принципів незалежного, правового і демо-

кратичного суспільства. Азербайджанська Республіка завжди заявляла, що захист прав і свобод громадян розглядається як визначальний фактор існування демократичного суспільства.

Ключові слова: мультикультуралізм; Державна політика; право на самовизначення; національно-культурна автономія

Решение проблемы социальной стабильности полиэтнического, культурного многообразия, с различными национально-этническими и религиозными особенностями имеет политическое и социальное значение. В настоящее время защита культурных прав, культурного разнообразия и своеобразия, развитие диалога между культурными обществами имеет актуальность. Современные полиэтнические и культурные общества не имеют возможности стабильно развиваться без правильной мультикультуральной политики государства. Так как мультикультуралізм – это политика, направленная на сохранение и развитие культурных различий, диалог между культурами и цивилизациями, проявление толерантного отношения и уважения к представителям различных народов. Выше сказанное находит свое утверждение в статье 25 Конституции Азербайджанской Республики: «Государство гарантирует равенство прав и свобод каждого, независимо от расы, национальности, религии, языка, пола, происхождения и убеждений. Запрещается ограничивать в правилах и свободах человека и гражданина, исходя из расовой, национальной, религиозной, языковой принадлежности, пола, происхождения, убеждений, политической и социальной принадлежности» [7, статья 25].

Одним из доказательств вышесказанного является стабильное развитие Азербайджана, где обеспечивается мирное проживание представителей различных культур и религий. Испокон веков в государстве представители всех народов, наций, этнических групп жили в мире. В Азербайджане для развития традиций мультикультуралізма имеются всевозможные политические и экономические условия.

Как отмечает В. А. Тишков, «национальная политика» в международной практике понимается как политика осуществления национальных интересов государства». Это же является – «государственная политика». «Внутренняя политика государства в отношении этнических общностей и межэтнических отношений обычно называется этнической политикой (ethnic policy) или политикой в отношении меньшинства (minority politics)» [11, 153].

Основным направлением национальной политики в Азербайджанском государстве является сохранение стабильной этнической ситуации и разрешение проблем этнического характера в полиэтническом государстве на основе принципов демократии и соблюдения прав и свобод эт-

нических групп и учета интересов национальных меньшинств.

По А. Эйзенбер, национальные меньшинства могут потребовать некоторые права: территориальную автономию, гарантированное представительство в центральных институтах, претензию на землю и право на язык, защиту языка, религии, обычаев и земли [1, 10].

В политической практике в разных странах мира осуществляются различные формы мультикультурной политики.

Центральное место в вопросе о сохранении самобытности коренных народов занимает на практике правовое регулирование языковых отношений. Разные государства решают языковую проблему различными способами. Например, индийская модель мультикультуралізма признает языковое многообразие населения, которое в 1950 г. нашло свое отражение в конституции Индии. Так как официальным языком в государстве является хинди, но существуют и английский, и многие другие языки, которые имеют официальный статус в штатах, где на них говорит большинство населения. В федеральном государстве Индии существует также религиозное многообразие: в нерабочие дни имеются пять индуистских, четыре мусульманских, два христианских, один буддистский, один джайнистский и один сикский праздники [9, 134]. Индия единственная страна, принявшая модель многоязычного, многонационального федералізма.

В Швейцарии, состоящей из равноправных кантонов, все граждане, традиционно принадлежащие к различным языковым сообществам, обладают равными правами в использовании родного языка. Равенство правового положения языковых групп или основных языков Швейцарии исходят из принципа равноправия кантонов [3, 104]. В первой статье Швейцарской конституции говорится: «Народ двадцати двух независимых кантонов Швейцарии объединен существующим альянсом... и вместе образует Швейцарскую Конфедерацию» [10, 49].

В других государствах признается доминирование одного общенационального языка. Например, во Франции использование других языков, кроме французского, допускается в той мере, в какой не препятствует сохранению и развитию официального языка [3, 105].

В некоторых странах при предоставлении коренным нациям и народностям автономии соответствующего уровня учитывается их языковая

особенность и территориальная принадлежность. Например, в Финляндии по этим показателям языковая и территориальная автономия предоставлена Аландским островам. На Аландских островах проживают 23 тыс. шведоговорящих и 1100 финноязычных граждан. Ввиду стратегического расположения островов, на протяжении многих веков Аландские острова были предметом геополитических игр нескольких крупных держав. Исторически острова входили в состав следующих государств: Швеция (1157-1809 годы); Россия (1809-1917 годы); Финляндия (с 1917 года) [6, 1].

В Акте об автономии Аландских островов (1922) говорится, что сохранение шведского языка, культуры, самобытности населения острова обеспечивается через создание автономии [4, 50-51]. По закону о самоуправлении 1922 года, местный парламент – лагтинг – принимает законы о местном бюджете, внутренних делах, об образовании, здравоохранении, экономике, транспорте, коммунальном хозяйстве, полиции, почте, радио и телевидении на островах, определяет местное правительство. Для защиты интересов аландов его население выбирает одного депутата в парламент Финляндии. Губернатор островов назначается президентом Финляндии с одобрения лагтинга. Президент Финляндии имеет право вето на решения властей Аландов. Опыт Аландских островов может быть применен в Нагорном Карабахе [6, 2].

Созданная в 1867 году Квебекская Конфедерация получала права провинции с уточненными полномочиями между центром и провинцией. В Квебеке проживают 8 миллионов франкоязычных канадцев. Несмотря на усилия радикальных сепаратистов, большинство франкоязычных граждан выступают за территориальную целостность Канады. Сегодня права провинции достаточно высоки [6, 2]. Как отмечает У. Кимлика, права квебекцев защищены государством, так как они пропорционально представлены в национальных законодательных органах страны. В Квебеке, например, имеет силу собственная традиция гражданского права (наряду со Швейцарией, где сохраняется римская и немецкая правовые нормы, а в Шотландии – традиционная система права) [5].

В Южном Тироле Италии населения говорит на немецком и итальянском языках. Территориальные споры между Австрией, Италией и Германией велись многие десятилетия с XV века. В 1969 году был принят документ о статусе Южного Тироля, с большими полномочиями. Южный Тироль обладает правом законодательства и управления. Оборона и внешняя политика являются прерогативой Рима. Около 90% собранных налогов остаются в провинции, из бюджета Италии в ЮТ переводятся дополнительные средства. Законодательные противоречия между законами Италии и

ЮТ разрешаются в Конституционном суде. В ЮТ многие государственные должности распределяются между двумя общинами в ротационном порядке [12, 3].

Портовый город Триест – столица итальянской автономной провинции Венеция-Джулия. Как в доисторические, так и в средние века, и во время Второй мировой войны эта земля переходила из рук в руки. На нее претендовали Австрия, Италия и Германия. В 1945 году Триест был разделен между Югославией и союзными войсками победителей. Область демилитаризуется и считается нейтральной с обладанием гербом, флагом, губернатором, полицией, органами безопасности. Свободная экономическая зона Триест не может подписывать военные соглашения с другими странами, но вправе заключать договора в экономической, культурной, социальной и здравоохранительной областях. Губернатор области назначается в СБ ООН после согласования с Югославией и Италией. В Триесте два официальных языка – итальянский и словенский. По соглашению 1975 года, городская часть Триеста входит в состав Италии, а сельская отводится Югославии. В настоящее время эта часть принадлежит Словении. Трудно соотносить Триестскую модель с Карабахом, поскольку Триест на протяжении веков был независимым. Тем не менее, статус свободного города в составе Италии напоминает подготовленный ОБСЕ для Нагорного Карабаха промежуточный статус. А он таков, что центральная итальянская власть в дела города Триест не вмешивается, город действует в рамках полномочий, данных ему центром. Освободив себя от внешнеполитических, оборонных и других обязательств, власти Триеста сконцентрировались на развитии и благосостоянии жизни своих граждан [12, 4].

Ирландия (13,843 км, 1685267 чел.) как область имеет схожие и различные с Нагорным Карабахом особенности. Основное различие в том, что, в отличие от НК, Северная Ирландия, как это видно из названия, является исторической частью Ирландии. Но сегодняшняя реальность заключается в том, что Северная Ирландия входит в состав Великобритании.

Так же как в Нагорном Карабахе, часть жителей Северной Ирландии являются сторонниками территориальной целостности Великобритании, другая же группа под видом борьбы за независимость поднялась на вооруженный террор. В 1998 году подписывается устраивающее все стороны соглашение. Северная Ирландия остается в составе Великобритании, Ирландская Республика отказывается от территориальных притязаний к Великобритании, на этой основе области дается право широкого самоуправления [12, 4].

Последние годы и Шотландия (78772 км,

5062011 чел.) в качестве области в составе Великобритании, претендуя на высший уровень самоуправления, выступает с требованием о пересмотре государственного устройства Англии. Во имя выхода Шотландии из состава соединенного Королевства шотландские националисты настойчиво требуют проведения референдума на территории данной автономной области. Ясно, что по международным правовым нормам независимость государства, изменение государственных границ рассматривается и решается на основе референдума, проведенного на всей территории страны с участием всех ее жителей. Шотландия в 1999 году, создавая свой региональный парламент, значительно расширила свои полномочия по руководству здравоохранением, образованием и сельским хозяйством [12, с.1].

Каталония является областью Испании, обладающей широкой автономией. Столица этой земли, на которой проживают 7 млн. населения (15% от всего населения Испании) – город Барселона. Каталонцы сформировались из африканских иберийцев, переселившихся в Европу в 700 годах до нашей эры. Впервые Каталония получает статус в составе Испании в 1932 году. Каталония же во второй раз получает статус автономии в 1979 году. В парламенте Каталонии 135 депутатов, президент избирается на 4 года. В Каталонии два официальных языка – каталонский и испанский. Образование в государственных университетах на каталонском языке.

С точки зрения экономического развития, Каталония самая успешная область Испании, в ней производится 23% ВВП от всей Испании. Совокупный доход Каталонии равен доходу Финляндии и Дании. В отличие от Каталонии, самозванная «НКР» нуждается в бюджете Азербайджанской Республики.

Новый статус, одобренный на референдуме 2006 года, уточняет разделение полномочий. Мадрид обязуется не вмешиваться в дела Каталонии, в сферу ее полномочий. Область получает широкие экономические права, половина собранных областных налогов остается в Каталонии. Порты, телекоммуникация, безопасность, юстиция и другие вопросы решаются на уровне Каталонии. Вопрос расширения статуса Каталония решает мирным путем, в диалоге с Испанией [6, 5].

Регламентация прав коренных малочисленных народов, связанных с их языковыми особенностями, не ограничивается международным универсальным и внутригосударственным уровнем. В частности, были приняты Декларация ООН 1992 г., в рамках Совета Европы в 1992 г. Европейская Хартия региональных языков и языков меньшинств, Рамочная конвенция Совета Европы, различные Рекомендации Верховного комиссара

ОБСЕ по делам национальных меньшинств (1996, 1998, 1999 гг.).

Согласно Хартии, под «региональными языками» и «языками меньшинств» понимаются языки, традиционно используемые группами численно меньшими, чем остальное население государства, и отличающиеся от официального языка данного государства [2, 1-2]. Что касается основных положений Хартии, укажем на некоторые из них. Во-первых, региональные языки и языки меньшинств признаются культурным богатством. Во-вторых, закрепляются конкретные меры, содействующие использованию указанных языков в общественной жизни. В-третьих, предусматривается предоставление государствами периодических отчетов Генеральному Секретарю Совета Европы.

Сегодня международное сообщество возвращается к идеям Версаля, пытается выработать политические принципы предоставления суверенитета национальным и этническим группам. В свое время президент Вудро Вильсон надеялся, что Версальские соглашения обеспечат каждой нации собственное государство. Эта надежда не везде была реализована в равной мере. Но ни Вильсон, ни другие архитекторы Версаля не утверждали, что каждое национальное меньшинство получит право на создание собственного государства дополнительно к уже существующему государству, где представители данной национальной группы составляют большинство. Так, например, обсуждая право еврейского народа на создание собственного государства в Эрец-Исраэль, участники Версальской конференции исключали возможность того, что евреи потребуют право на самоопределение в других странах, где они составляют значительную часть местного населения. Это исключение касается не только евреев, но и других наций, в том числе и армян, которые требуют отделения Нагорного Карабаха от Азербайджана.

Для того чтобы продемонстрировать абсурдность армянских претензий, можно привести убедительные примеры из сегодняшней национальной практики. Ни у кого не вызывает сомнения право литовцев на создание собственного независимого государства, или, иными словами, право Литвы на отделение от России, от Советского Союза. Литва воспользовалась этим правом. Но может ли претендовать на создание своего государства русское меньшинство в Литве? Ни один здравомыслящий человек не поддержит такое требование, поскольку русские уже располагают собственным государством в России. Точно так же чехи и словаки могут жить в одной стране или разделиться на два отдельных государства, но венгерское меньшинство в Словакии не может требовать права на самоопределение в виде сепарации,

поскольку у венгров уже имеется собственное государство – Венгрия.

Во многих странах мира имеются значительные национальные и этнические меньшинства. Следует ли признать за каждым национальным меньшинством в этих странах право на самоопределение до уровня независимого государства? От такого кошмара не застрахованы даже Соединенные Штаты Америки. Не исключено, что в течение одного-двух десятилетий в некоторых штатах на юго-западе США образуется испаноязычное большинство в виду постоянной иммиграции из Мексики. Среди испаноязычных граждан могут появиться лидеры, которые в собственных интересах потребуют не равноправия перед законом, а права на создание собственного государства в тех районах, где испаноязычные жители составляют большинство. Это требование будет обосновано еще тем, что соответствующие районы принадлежали раньше Мексике и были завоеваны Соединенными Штатами Америки в 1848 г.

По иронии судьбы неизбежным следствием «требования второго государства» явится пренебрежение к правам национальных меньшинств во всем мире. Если каждое меньшинство (которое не имеет юридического и морального права на «отделение») будет угрозой целостности и жизнеспособности того государства, в котором оно проживает, то представители доминантной нации будут изыскивать пути для подавления и ликвидации сепаратизма национальных меньшинств в пределах своих границ.

Дарование всем без разбора права на «самоопределение» – это политическая бомба, способная взорвать гражданский мир во многих странах и привести к конфликтам между государствами, на территории которых имеются значительные национальные меньшинства.

Самоопределения народов и наций можно до-

биться и без возникновения новых суверенных государств. Существует институт автономии, учитывающий культурное многообразие. Автономия не означает сецессию, которая ведет к независимости, а наоборот представляет национальным меньшинствам возможность сохранения этнического своеобразия, решения вопросов развития религии, культуры, языка, образования, экономики. Как отмечает специалист по данному вопросу Рут Липидот, автономия имеет три типа: политическая территориальная, административная и персональная (или культурная). Политическая территориальная автономия представляет собой совокупность мер, направленных на обеспечение определенной степени самоидентификации группы, отличающейся от большинства населения государства, но представляющей, в свою очередь, большинство в определенном регионе. Автономия предполагает перераспределение полномочий между центральной властью и автономным территориальным образованием [8, 26-33].

Центральное правительство не контролирует полностью все действия органов власти автономии, но может воспользоваться правом вето в случае превышения последними своих полномочий.

Административная автономия ограничивается вопросами управления и приближается таким образом к децентрализации. Персональная (или культурная) автономия предоставляет право сохранять и развивать религиозные, языковые и культурные практики соответствующей группы с помощью создаваемых ею самой общественных институтов. Государство признает за этими институтами право на принятие обязательных к исполнению решений и на взимание налогов [8, 26-33].

Таким образом, право национальных меньшинств не создавать новое государство, а пользоваться автономией в рамках мультинационального государства.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Эйзенберг А. Равенство, доверие и мультикультурализм / А. Эйзенберг // Доверие к социальному разнообразию. – 2002 г. – С. 1-30
2. Европейская хартия региональных языков меньшинств 1992 года. – Страсбург, 1992 г.
3. Крылова И. С. Национальная самобытность народа и правовое регулирование / И. С. Крылова // Государство, право и межнациональные отношения в странах западной демократии. – М., 1993. – С. 104-105.
4. Крылова И. С. Автономия как способ урегулирования межэтнических отношений / И. С. Крылова, Т. А. Васильева // Государство, право и межнациональные отношения в странах западной демократии. М., 1993.
5. Кимлика У. Политика, учитывающая культурные особенности / У Кимлика // Докладчик по вопросам развития человеческого потенциала, разработанный Организацией Объединенных Наций. – 2004 г. – № 5.
6. Кямал Али. 10 статусов для Нагорного Карабаха / Али Камял // Южный Кавказ, Центральная Азия и СНГ в мировой печати «Южный Кавказ», 26 января 2011 года. – Режим доступа: <http://azeritoday.com/archives/23762>.
7. Конституция Азербайджанской Республики (1995). – Баку, 1996. – 50 с.
8. Рут Липидот. «Характеристики автономии». in Centre europeen des questions de minorities (Ecmi) / Рут Липидот // Autonomies insulaires: versunepolitique de la difference pour la Corse. – Албания, 1999. – С. 26-33.
9. Ронан Ле Коадик. Мультикультурализм. – Режим доступа: ethno-photo.livejournal.com/15997.html

10. Стоянович Н. Швейцарское национальное государство и его патриотизм – критика отчета Уилла Кимлика, посвященного многоязычным государствам / Н. Стоянович // Полис. – 2003 г. – Т. 11. – С. 49.
11. Тишков В. Очерки теории и политики этничности в России / В. Тишков. – М.: Институт этнологии и антропологии РАН, 1997. – 529 с.
12. Троицкая О. Великобритания согласилась с правом Шотландии на самоопределение / О. Троицкая. – Режим доступа: http://www/ng.ru/courier/2012-03-05/10_scotland/html.

REFERENCES

1. Eisenberg, A. (2002). Ravenstvo, doverie i mul'tikul'turalizm [Equality, trust and multiculturalism]. *Trust for social diversity*, (pp. 1-30) [in Russian].
2. *European Charter for Regional of Minority languages*. (1992). Strasburg [in Russian].
3. Krylova, I.S. (1993). Nacional'naja samobytnost' naroda i pravovoe regulirovanie [National identity of a people and legal regulation]. *State, law and interethnic relations in the countries of Western democracy*, (pp.104-105). Moscow [in Russian].
4. Krylova, N.S., & Vasilyeva, T.A. (1993). Avtonomija kak sposob uregulirovanija mezhetnicheskikh otnoshenij [Autonomy as a way of settling interethnic relations]. *State, law and interethnic relations in the countries of Western democracy*. Moscow [in Russian].
5. Kymlicka, W. (2004). Politika, uchityvajushhaja kul'turnye osobennosti [Cultural responsive policies]. *United Nations development programmer human development report office*, 5 [in Russian].
6. Kamal, Ali. (2011). 10 statusov dlja Nagornogo Karabaha [10 statuses for Upper Garabagh]. *South Caucasus, Central Asia and the CIS in the world press South Caucasus*. Retrieved from: <http://azeritoday.com/archives/23762> [in Russian].
7. *Konstitucija Azerbajdzhanskoj Respubliki [Constitution of the Republic of Azerbaijan]*. (1995). Baku.
8. Lapidoth, Ruth. (1999). Les Caracteristiques de L'autonomie, in Centre europeen des questions de minorities (Ecmi). *Autonomies insularies: versunepolitique de la difference pour la Corse*, (pp. 26-33). Albania.
9. Ronan Le Coadic. (2003). *Multiculturalism*. Retrieved from: ethno-photo.livejournal.com/15997.html [in Russian].
10. Stojanovic, N. (2003). Shvejcarskoe nacional'noe gosudarstvo i ego patriotizm – kritika otcheta Uilla Kimlika, posvjashhennogo mnogojazychnym gosudarstvam [Swiss nation-state and its patriotism a critique of Will Kymlick's account of multinational states]. *Polis*, 11, 49 [in Russian].
11. Tishkov, V. (1997). *Oчерки теории и политики этничности в России [Essays on the theory and policy of ethnicity in Russia]*. Moscow: Institute of Ethnology and Anthropology, Russian Academy of Sciences [in Russian].
12. Troitskaya, O. (2012). *Velikobritanija soglasilas' s pravom Shotlandii na samoopredelenie [UK agreed with the right of Scotland to self-determination]*. Retrieved from: http://www/ng.ru/courier/2012-03-05/10_scotland/html [in Russian].

Ирада Нуриева Тофик Гызы

Доктор политических наук, профессор
Азербайджанский Государственный Университет Нефти и Промышленности
AZ-1010, г. Баку, пр. Азадлыг, 20

Irada Nuriyeva Tofiq

Doctor of Political science, professor
Azerbaijan State University of Oil and Industry
20, Azadliq Ave., AZ-1010, Baku, Azerbaijan

Email: iradanuri@gmail.com

Цитування: Ірада Нурієва Тофік Гизи. Мультикультуралізм і проблеми самовизначення етнокультурних меншин / Ірада Нурієва Тофік Гизи // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2018. – Т. 21. – № 4. – С. 34-39.

Citation: Irada Nuriyeva Tofiq (2018). Multykulturalizm i problemy samovyznachennia etnokulturnykh menshyn [Multiculturalism and the problems of self-determination of ethnocultural minorities]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 21(4), 34-39.

Стаття надійшла / Article arrived: 2.03.2018

Схвалено до друку / Accepted: 7.03.2018

Problem of measurement of efficiency of propaganda (on the example of using of the index of effectiveness of the russian propaganda in Ukraine)

Oliinyk O. V., Taras Shevchenko National University of Kyiv

Lyasota L. I., National Aviation University

The article analyzes the possible effects of propaganda and justifies the possibility of empirical evaluation of its effectiveness. There are described main trends in the depending of approving the principal Russian propaganda theses by different categories of the population of Ukraine, based on the results of recent studies of the Kiev International Institute of Sociology and Ukrainian Institute for Social Research named after O. Yaremenko. A critical analysis of measuring the effectiveness of propaganda methodics, identifying areas for further improvement are made.

The article presents the analysis of the experience of Ukrainian sociologists connected with the research of Russian propaganda in Ukraine in the period from 2015 to 2018. The authors focus their attention on the theoretical approaches to the definition of propaganda, effects of propaganda and methodological possibilities of measuring it in empirical research. Relying on the latest statistical data, the authors determine the specificity of effectiveness of Russian propaganda in Ukraine and factors influencing its effectiveness. They also pay attention to the main difficulties of the study of propaganda.

It is done the analysis of possible effects of propaganda, namely the group of general criteria (such criteria also include knowledge, beliefs, actions) and the group of specific criteria (psychological, cognitive, and behavioral effects).

Based on the results of the latest researches of the Kiev International Institute of sociology and the Ukrainian Institute for Social Research named after O. Yaremenko, the authors pointed out the main trends of suportance the main points of Russian propaganda by different categories of the population of Ukraine, including the dependence on the region of residence, national and linguistic identification and level of the respondents' income. It is noted that there is an urgent need to strengthen the system of counteraction to the Russian propaganda (especially from the Ukrainian media, as well as public authorities).

The article raises methodological problem of the possibility of studying the effectiveness of Russian propaganda in principle. Using the results of the discussion of the index of effectiveness of Russian propaganda (RRS), which was developed by the staff of the Kiev International Institute of Sociology in 2015, in the professional community of sociologists, the authors undertook a critical analysis of the methods of measuring the effectiveness of propaganda and the possibility of empirical evaluation of its effectiveness. As a result, it is identified areas for further improvement of the methodology of measuring the effectiveness of propaganda, namely: an increased study of the behavioral effects of propaganda, conducting regular measurements to allow comparisons, the development of comprehensive studies of the manifestations of the results of the propaganda of various methods (including psychological testing, involvement in the experiment several control groups, etc.).

Keywords: sociology of communication; mass media; propaganda; propaganda effectiveness index; propaganda effect

Проблема вимірювання ефективності пропаганди (на прикладі застосування індексу результативності російської пропаганди в Україні)

Олійник О. В., Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Лясота Л. І., Національний авіаційний університет

Стаття присвячена методологічним проблемам вивчення ефективності російської пропаганди в Україні (2015-2018 р.). Її мета – спираючись на теоретичні підходи визначення пропаганди та спроби емпіричного дослідження ефективності пропаганди, а також на сучасні статистичні дані, визначити специфіку та основні складності дослідження пропаганди, характерні риси результатів російської пропаганди в Україні та чинники, що впливають на її ефективність.

Проведено аналіз можливих ефектів пропаганди, обґрунтовано можливість емпіричної оцінки її результативності. Спираючись на результати останніх досліджень Київського міжнародного інституту соціології та Державного інституту соціологічних досліджень ім. О. Яременка, авторки окреслили основні тенденції залежності підтримки головних тез російської пропаганди різними категоріями населення України.

Проведено критичний аналіз методики вимірювання ефективності пропаганди, визначено напрямки подальшого її вдосконалення, а саме: посилення вивчення поведінкових ефектів пропаганди, проведення регулярних замірів для забезпечення можливості порівняння, розвиток комплексних досліджень виявів результатів пропаганди різними методами (у т. ч. психологічного тестування, залучення до експерименту кількох контрольних груп тощо).

Ключові слова: соціологія комунікацій; засоби масової інформації; пропаганда; індекс результативності пропаганди; ефект пропаганди

Проблема измерения эффективности пропаганды (на примере применения индекса результативности российской пропаганды в Украине)

Олейник О. В., Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Лясота Л. И., Национальный авиационный университет

Статья посвящена методологическим проблемам изучения эффективности российской пропаганды в Украине (2015-2018 гг.). Целью данной статьи является определение специфики и основных проблем исследования пропаганды, характерные признаки результативности российской пропаганды в Украине и факторов, которые влияют на ее эффективность, на основе изучения теоретических подходов определения пропаганды, а также методов эмпирического исследования ее эффективности, современных статистических данных.

В статье осуществлен анализ возможных эффектов пропаганды, обоснована возможность ее эмпирической оценки та результативности. Анализируя результаты последних исследований Киевского международного института социологии и Государственного института социологических исследований им. А. Яременко, авторы охарактеризовали основные тенденции зависимости поддержки основных тезисов российской пропаганды различными категориями населения.

Также был проведен критический анализ измерения эффективности пропаганды, определены основные направления его усовершенствования, а именно: усиление изучения поведенческих эффектов пропаганды, проведения регулярных замеров для возможности сравнительного анализа, развитие комплексных исследований проявлений результатов пропаганды различными методами (в том числе психологического тестирования, задействования в эксперимент нескольких контрольных групп и т. д.)

Ключевые слова: социология коммуникаций; средства массовой информации; пропаганда; индекс результативности пропаганды; эффект пропаганды

Determination of the relevance of the topic and the formulation of a scientific problem in the context of the subject of science.

Methodological problems of measurement of impact of propaganda on mass consciousness are not less actual. Though the problem of measurement of efficiency of propaganda has already been actual in sociological polemic [4] for a long time, however, is still not developed a certain universal reasonable technique. It is connected first of all with complexity and a multifactoriality of the process of formation of opinions and judgments of people of some events and processes, in particular – with impossibility to distinguish propaganda influence from otists' factors.

Statement of a scientific problem.

The latest events in Ukraine, in particular information war, which is waged by Russia against Ukraine couldn't but draw attention of sociologists to questions by studying of propaganda. Already known methods of propaganda, effects of propaganda, a technique of the opposition of the identity of its influence are actively investigated and compared in scientific publications and also in the media. No smaller interest raises questions of measurement and assessment of efficiency of its influence on the opinions of people and consequently, and problems of validity of such techniques.

Aim of the article is relying on theoretical approaches of the definition and attempt of an empirical research of efficiency of propaganda and also modern statistical data, to define specifics and the main difficulties of the research of propaganda, characteristic features of the results of the Russian propaganda in Ukraine and the factors

influencing its efficiency.

Analysis of recent publications.

In modern scientific, sociological literature have acquired relevance, such directions of a research as mechanisms of formation of opinions [1], factors of dissemination of information on social networks [2], information culture and opposition to propaganda [3].

Thus, recent studies carried out by the Kiev International Institute of Sociology and UISD named after O. Yaremenko testify that «the success of anti-Ukrainian propaganda is quite serious, since both hard («the civil war») and soft («politicians try to quarrel the fraternal people») and «the struggle of other countries for spheres of influence») anti-state thesis maintains 58.7 per cent of the population.» [10, p. 70], «52% are of the opinion that the war started by Russia and the separatists» [9, p. 8]. At the same time, the effectiveness of counteracting Russian propaganda should be evaluated with caution—according to the survey of Kyiv International Institute of sociology «the population of Ukraine is rather critical of perceived effectiveness of both the state and public organizations in countering Kremlin propaganda. Relatively better Ukrainian content is relatively well estimated – in the case of the state, 24% consider the state to be sufficient in this direction (47% of respondents consider it to be insufficient), in the case of public organisations, 19 % (against 44% who consider it insufficient)» [9, p. 9]

Relying on theoretical approaches of the definition and attempt of an empirical research of efficiency of propaganda and also modern statistical data, to define specifics and the main difficulties of the research of propaganda, characteristic features of the results of the Russian propaganda in Ukraine and the factors

influencing its efficiency.

Presentation of the main results.

The researchers agree in opinion that effective propaganda can be considered when results of propaganda activities are felt in a change of consciousness, behavior of social groups, certain people, a way of their thoughts.

The understanding of the essence of efficiency of propaganda, surely assumes unambiguous interpretation of its criteria or distinctive signs by which it is possible to judge the results of increase in level of knowledge and education of people. Reflecting achievements of propaganda, its criteria are characterized by many quantitative and qualitative properties. Various criteria of efficiency of propaganda are in own way important. One of them can't be absolutized, opposed to the others or to underestimate as both spiritual, and practical results of propaganda are indissolubly interconnected.

There is a number of criteria of efficiency of propaganda. They have probably empirical, than a theoretical basis and are divided into the general and specific. The difference between them is rather relative and is carried out mainly for formalization of a technique of their practical application. The criteria of knowledge, belief, action belong to the group of the general criteria. The criterion of knowledge defines a degree (level) of awareness, knowledge of people about these or those facts of objective reality. At the same time true knowing of the facts is estimated on as far as the person is capable to connect single with the general, that is adequate to interpret the facts. Despite the external simplicity, criterion of knowledge has rather branched structure into which enter, in particular the following aspects: gnoseological (technical and economic knowledge, ideas, theories, etc.) knowledge of the principles (truthfulness, connection with life, theoretical approach, etc.); systemacity of the acquired knowledge. The criterion of belief is considered exclusively difficult because the concept of belief contains a variety of spiritual powers, thoughts and feelings, mind and even temperament of the personality. The belief is controlled by all psychological phenomena, desires, interests, aspirations, orientation installations. They make organic unity of results of rational cognition of objective reality and the attitude towards its. The criterion of belief can be characterized on several indicators: according to contents (character, a variety and depth of the acquired knowledge, the acquired ideas) on personal to assessment of the gained knowledge and the phenomena which reflection they are; on degree of confidence in the correctness of perception of the ideas, views; according to the consistency of views with real behaviour of the person; behind its readiness for actions in compliance to knowledge and beliefs.

At last, the criterion of action synthesizes criterion

of efficiency and defines change in public activity of the personality, in the nature of behaviour, in the morality of the person.

In group of specific criteria of efficiency refer criteria of psychological, informational and behavioural influence. The criterion of psychological influence estimates change of a state and mood of an object of propaganda (audience) in the necessary direction, change of installations (motives), development of cognitive interest. The criterion of informative influence reveals through transitions from ignorance to knowledge, from incomplete knowledge to fuller and exact, from smaller generalization to bigger. The behavioural criterion serves as a logical continuation to previous and is determined by the compliance of acts of people by character of information obtained from propaganda.

Each criterion is divided into the indicators reflecting these or those parts of efficiency. The overall effectiveness in this case acts as the sum of applications of this or that criterion, disclose its content. And the fuller crushing of each criterion on the corresponding indicators is, that is more than opportunities for objective assessment of results of propaganda. To some extent the choice of indicators for various criteria what overall effectiveness can be considered as the sum of separate effects (effect – wider concept, assuming any result of propaganda activity which can confirm (or deny) overall effectiveness). People distinguish several groups of such effects, in particular: cognitive effects, valuable effects, organizational effects, communicative effects.

Cognitive effects are expressed in an increase in volume of knowledge in conscious and unconscious forms, strengthening of an impulse to active reflections, in need of work with the obtained information, check of its objectivity, its judgment, comparable to already available knowledge, desire of dissemination of the obtained information or creation new on the basis of the gained knowledge.

Valuable effects are shown in generation of a new position, (thought, interest...) or in strengthening / weakening of the available position, strengthening of the beliefs or viewing of the point of view, etc. There can be an impulse to the actions connected with the expression of the relation to these or those positions, support, denial and etc.

Not only the impulse to action caused by consumption of information, but also practical actions respectively (or in a contradiction) with the recommendations which are contained in the distributed information belong to organizational effects.

Communicative effects are shown in the distribution, relaying and discussion of the accepted information in the course of interpersonal communication, in reaction to information in the

feedback mode with the information source.

The given criteria of efficiency can be added and are the basis for a uniform technique of determination of overall effectiveness of propaganda.

Studying and the constant analysis of separate effects, their assessment by means of the general and specific criteria and definition on this basis of overall effectiveness of separate forms and methods and also propaganda whole are absolutely necessary. They are able to afford to react flexibly to change of public opinion, to be realistic about effectiveness, quality and orientation of these or those propaganda actions. Time intervals of determination of efficiency in general shouldn't be too big, and, depending on activity of propaganda, have to correspond to the moments «throwing» of new information.

One of the attempts of determination of efficiency of propaganda the staff of laboratory sociological has carried out the assistance of information security of the Kiev International Institute of Sociology [5].

The idea of creation of the Index of the effectiveness of the Russian propaganda (ERP) is connected with the need for effective counter-propaganda as decrease in effectiveness of the Russian propaganda on unit of the spent resources for which assessment the indicator of effectiveness of the Russian propaganda is necessary.

The index of effectiveness of the Russian propaganda which has been offered by the Kiev international institute of sociology can become such tool for counter-propaganda activities assessment Ukraine in these or those regions and among these or those social groups.

The effectiveness of the Russian propaganda in the territory of Ukraine is understood as prevalence of support of the main theses of the Russian propaganda by the population of Ukraine in general or this or that territory of Ukraine.

The idea is in choosing such theses of official propaganda in which more than 80% of the Russian population, that is those theses which have shown the efficiency in Russia and in the occupied territory.

According to developers of an indicator, a kernel of propaganda is quasilogical chain: the area has been organized by Americans together with nationalists → owing to the area nationalists who threaten the Russian-speaking population of Ukraine → the Crimea and the East of Ukraine were in danger → the Crimea managed to be protected, having included it in structure of Russia, and the East has risen and wants independence and security guarantees → nationalists, have illegally come to the power, have begun war with the people.

Therefore the judgments covering basic provisions of its quasilogical chains – judgment of the Maidan, assessment of the USA, support of annexation of the Crimea, ATO condemnation, trust to the Russian media, mistrust to the Ukrainian media have been

formulated.

Results. The average value of the ERP index of the population of Ukraine in general, it is equal 26 (from 100 possible), dynamics can't be defined as this first measurement.

There are no essential distinctions of gender and age: women (ERP = 28) are more subject to influence of the Russian propaganda, than the men (ERP = 25), but this distinction isn't statistically significant. People are more senior than 70 years (ERP = 29) are slightly more subject to influence than on average in Ukraine (ERP = 26).

Education here has also no significant effect – faces with the higher education (ERP = 24) aren't less subject to propaganda influence, than on average in Ukraine.

The most essential differences in pliability to the Russian propaganda connected with the region of residence of respondents, which lowest level in the Western region (the ERP index = 12) and in the Central region (ERP = 19), are higher value of the index in the Southern region (ERP = 32). In Eastern region the value of the index is 4 times higher, than in Western (ERP = 48). We see that East region is a big problem and demands serious efforts in the fight against the Russian propaganda. Not a really good situation is in the Southern region.

It is interesting that a certain dependence of values of the index of prosperity level is observed: it has the greatest value among the poor population (ERP = 38), gradually decreases among more wealthy respondents, reaches the lowest value among the richest (ERP = 3).

Also the dependence of IER values on language of communication and national self-identification of respondents is traced: the IER high values the lowest are recorded in Russian-speaking respondents (ERP = 38) and those who consider themselves «exclusively Russian» (ERP = 66), – in Ukrainian-speaking (ERP = 15) and those who identify themselves «exclusively Ukrainian» (ERP = 20).

Some remarks to the creation of the index. From explanations of the authors, not absolutely clear, how exactly occurred measurements and stated comparisons; accurately limits of a variety of values of the index (it is visible by data that it changes from 0 to 100, but justification isn't given) aren't specified that complicates assessment of its values; the lack of measurements «before» influence of the Russian propaganda and compared with the received values «after» breaks purity of the experiment in some way.

The received results show sufficient sensitivity of the index for intergroup comparisons, and allow to describe certain tendencies of display of the Russian propaganda in thoughts of the population of Ukraine.

It was also a very interesting opinion of sociologists (including Russian) concerning a possibility of carrying out similar measurements

and assessment of efficiency of propaganda as such [12]. The analysis of a tape of comments professional sociological community in providing the index has allowed to mark out such difficulties, remarks and recommendations to improvement of a technique of determination of efficiency of propaganda:

1) need of cyclic measurements, need to carry out measurements in several control groups, to do it by various methods within the complex research;

2) the main problem – separation of impact of propaganda from «an independent thought» of respondents, complexity to separate propaganda (and its influence) from other factors which form an opinion of people;

3) not the efficiency of propaganda, but prevalence of support of the pro-Russian theses are measured, «the pro-Russian moods» are identified with «the Russian propaganda»;

4) need to compare the opinions of respondents with media channels to which they give preference;

5) it is necessary to consider the level of criticality of perception of external information;

6) need for additional testing of respondents for the purpose of clarification of degree of independence of their judgments;

7) change of habitual behaviour – one of results of impact of propaganda which is possible and it needs to be investigated.

From the point of view of assessment of prospects of pro-Ukrainian propaganda and need of counteraction to the Russian propaganda experts have come to unfavorable conclusions [8]:

1) actually there is no system of counteraction to the Russian propaganda in Ukraine, its influence is underestimated;

2) information policy actually is absent, the policy of the bans instead of policy of incentives (attempt to enter censorship and to limit the use of the Russian websites) of essential results doesn't yield.

Recommendations to the Ukrainian mass media and also public authorities, the created media initiatives of the public are elaborated. However the researches conducted in November-December, 2017 show that essential changes in perception of a situation of the conflict in the East haven't happened [6,7,11,13]:

1) The number of citizens who scoop information on the state of affairs in the country from relatives, neighbours, acquaintances has almost doubled: in 2015 such were 24%, in 2017 – already 47,7%. When we speak about information about the war in the East, people also began to trust less Ukrainian TV channels as a source of information on these events (2015 – 50%, 2017 – 40,4%) though they also remain the leader, but began to trust more relatives, friends, neighbours (2015 – 15%, 2017 – 18,8%)

slightly more.

2) Before that the level of credibility continues to decrease – both to the media, and to the power, and to any of official institutions. Tolerance level with representatives of the other nationalities has also decreased – 62% have answered that they don't trust (absolutely and mainly) to representatives of the other nationalities.

3) It is quite possible that because of restriction of access to the Russian channels in a cable, the number of those who accept these channels via the satellite has increased (2015 – 42%, 2017 – 78,7%). It once again confirms that only by the bans it is impossible to achieve the steady effect. It is necessary to compete qualitative content. The Ukrainian information product is necessary (including in Russian) which will be so attractive and informative, won't arise need to look for opportunities to accept the Russian TV channels.

4) Contradictory figures in answers of respondents confirm a thesis about not coordination of the work of the Ukrainian media: so, for example, 9% of respondents are at the same time ready to support also a thesis that in 2014 there was a military takeover, and a thesis about national revolution. 22,3% of respondents have at the same time supported a thesis about responsibility for failure of the Minsk process and Russia, and Ukraine. 44,8% of respondents have at the same time supported messages that war continues through interest Ukrainian the government and oligarchs and therefore that Russia doesn't withdraw troops from Donbas and supports LNR and DNR. So, the same respondents agree with mutually exclusive statements.

Of course, this research doesn't answer a question: WHY citizens think in such a way. But it is a certain starting point – and for correction of mistakes (and media, and the authorities and the public sector), and for the other researches.

Conclusions and perspectives of further exploration in the direction of the topic of the article.

Application of the index of the effectiveness of the Russian propaganda in Ukraine has allowed to reveal the following characteristic features as dependence on the region of residence, nationality and language identification, level of prosperity of respondents. The critical analysis of the method itself and its discussion by colleagues has designated such further directions of its improvement: strengthening of studying of behavioural effects of propaganda, carrying out regular measurements for a possibility of comparison, the development of complex researches of manifestations of results of propaganda by various methods (including psychological testing, implication to the experiment of several control groups, etc.).

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Безверха Г. І. Інформаційна культура як ступінь досконалості людини в умовах становлення інформаційного суспільства // Соціологія, політологія, наук. журн. НАУ. – 2014. – № 2. – С. 4-8.
2. Братчикова Т. І. Фактори поширення інформації в соціальних онлайн мережах: експертне опитування // Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – № 8. – С. 169-179.
3. Грушин Б. А. Эффективность массовой информации и пропаганды: понятие и проблемы измерения. – М., 1979. – 390 с.
4. Давыдов С. Пропозиція обговорити Індекс результативності російської пропаганди – результати дослідження лабораторії соціологічного сприяння інформаційної безпеки КМІС / С. Давыдов // Мануфактура «СОЦПОХ». – Режим доступу: <https://www.facebook.com/groups/socpoxh/permalink/843786649027102/>
5. Індекс результативності російської пропаганди – результати дослідження лабораторії соціологічного сприяння інформаційної безпеки КМІС // Київський міжнародний інститут соціології (Прес-релізи та звіти). – Режим доступу: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=510&t=3&page=1>
6. Основні засади та шляхи формування спільної ідентичності громадян України. Інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу 12 квітня 2017 р. – к., 2017. – 94 с.
7. Оцінка ситуації в країні / Громадяни України // Соціологічні дослідження. – Офіційний сайт Центру Разумкова. – Режим доступу : http://old.razumkov.org.ua/ukr/socpolls.php?cat_id=27
8. Протидія російській інформаційній агресії: спільні зусилля задля захисту демократії. Аналітичний звіт. – Київ: Телекритика, 2015. – 77с.
9. Протидія російській пропаганді та медіаграмотність: результати всеукраїнського опитування громадської думки. Аналітичний звіт // ГО «Детектор медіа». – Режим доступу: http://detector.media/doc/images/news/archive/2016/136017/ARreport_Massmedia_Feb2018_v2.pdf
10. Результати експертно-аналітичного дослідження щодо формування стандартів національно-патріотичного виховання та визначення індикаторів ефективності проведення заходів щодо національно-патріотичного виховання // Міністерство молоді та спорту України. – Режим доступу: dsmsu.gov.ua/media/2018/03/22/18/REZYLTATI_DRYK_ed.pdf
11. Російсько-український конфлікт очима громадян (Результати загальнонаціонального соціологічного дослідження) // Національна безпека і оборона. – 2016. – № 9-10. – С. 45-53. Режим доступу: http://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD167-168_2016_ukr.pdf
12. Хуткий Д. А. Причины формирования мнений населения Украины о региональных геополитических союзах // Вісник Одеського національного університету. Серія: Соціологія і політичні науки. – Т. 19. – № 2. – 2014. – С. 9-19.
13. Як російська пропаганда впливає на суспільну думку в Україні. Результати опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології на замовлення ГО «Детектор медіа». 13 лютого 2017р. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/yak_rosiyska_propaganda_vplivae_na_suspilnu_dumku_v_ukraini_doslidzhennya/

REFERENCES

1. Bezverha, G. (2014) Informacijna kul'tura jak stupin' doskonalosti ljudini v umovah stanovlennja informacijnogo suspil'stva. *Sociologija, politologija, nauk. Zhu NAU*, 2, 4-8 [in Ukrainian].
2. Bratchikova, T. (2014) Faktori poshirennja informacii v social'nih onlajn merezhah: ekspertne opituvannja. *Visnik L'vivs'kogo universitetu. Sociologija*. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 8, 169-179 [in Ukrainian].
3. Grushin, B. (1979) *Jefferktivnost' massovoj informacii i propagandy: ponjatje i problemy izmerenija [The effectiveness of mass information and propaganda: the concept and problems of measurement]*. Moscow [in Russian].
4. Davydov, S. Propozicija obgovoriti Indeks rezul'tativnosti rosijs'koj propagandi – rezul'tati doslidzhennja laboratorii sociologichnogo sprijannja informacijnoї bezpeki KMIS [The proposal to discuss the Russian propaganda index - the results of the research of the KIIS information safety lab sociological assistance laboratory]. *Manufaktura SOCPOH*. Retrieved from: <https://www.facebook.com/groups/socpoxh/permalink/843786649027102/> [in Ukrainian].
5. Indeks rezul'tativnosti rosijs'koj propagandi – rezul'tati doslidzhennja laboratorii sociologichnogo sprijannja informacijnoї bezpeki KMIS [The index of the effectiveness of Russian propaganda – the results of the research of the KIIS Information Safety Information Society Laboratory]. *Kiivs'kij mizhnarodnij institut sociologii (Pres-relizi ta zviti)*. Retrieved from: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=510&t=3&page=1> [in Ukrainian].
6. Osnovni zasady ta shljahi formuvannja spil'noї identichnosti gromadjan Ukraini [Basic principles and ways of formation of the common identity of Ukrainian citizens]. (2017). *Informacijno-analitichni materialy do Kruglogo stolu* [in Ukrainian].
7. Ocinka situacii v kraini. Gromadjani Ukraini. [Assessment of the situation in the country. Citizens of Ukraine] *Sociologichni doslidzhennja. Oficijnij sajт Centru Razumkova*. Retrieved from: http://old.razumkov.org.ua/ukr/socpolls.php?cat_id=27 [in Ukrainian].
8. *Protidija rosijs'kij informacijnij agresii: spil'ni zusillja zadlja zahistu demokratii. Analitichnij zvit [Opposition to*

Russian information aggression: joint efforts to protect democracy. Analytical report. (2015). Kyiv: Telekritika [in Ukrainian].

9. Protidija rosijs'kij propagandi ta mediagramotnist': rezul'tati vseukrains'kogo opituvannja gromads'koi dumki. Analitichnij zvit [Opposition to Russian propaganda and media literacy: the results of an all-Ukrainian public opinion poll. Analytical report]. *GO «Detektor media»*. Retrieved from: http://detector.media/doc/images/news/archive/2016/136017/AReport_Massmedia_Feb2018_v2.pdf [in Ukrainian].

10. Rezul'tati ekspertno-analitichnogo doslidzhennja shhodo formuvannja standartiv nacional'no-patriotichnogo vihovannja ta viznachennja indikatoriv efektyvnosti provedennja zahodiv shhodo nacional'no-patriotichnogo vihovannja [Results of expert-analytical research on formation of standards of national patriotic education and determination of indicators of effectiveness of carrying out measures on national patriotic education]. *Ministerstvo molodi ta sportu Ukraini*. Retrieved from: dmsu.gov.ua/media/2018/03/22/18/REZYLTATI_DRYK_ed.pdf [in Ukrainian].

11. Rosijs'ko-ukrains'kij konflikt ochima gromadjan (Rezul'tati zagal'nonacional'nogo sociologichnogo doslidzhennja) [Russian-Ukrainian conflict through the eyes of citizens (Results of a nationwide sociological survey)]. (2016) *Nacional'na bezpeka i oborona, 9-10*, 45-53. Retrieved from: http://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD167-168_2016_ukr.pdf [in Ukrainian].

12. Hutkij, D. (2014) Prichiny formirovanija mnenij naselenija Ukrainy o regional'nyh geopoliticheskikh sojuzah [The reasons for forming opinions of the population of Ukraine on regional geopolitical unions]. *Visnik Odes'kogo nacional'nogo universitetu. Sociologija i politichni nauki, 19 (2)*, 9-19 [in Russian].

13. Jak rosijs'ka propaganda vplivae na suspil'nu dumku v Ukraini (13 ljutogo 2017) [How Russian propaganda affects public opinion in Ukraine]. *Rezul'tati opituvannja, provedenogo Kiivs'kim mizhnarodnim institutom sociologii na zamovlennja GO «Detektor media»*. Retrieved from: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/yak_rosijska_propaganda_vplivae_na_suspilnu_dumku_v_ukraini_doslidzhennja/ [in Ukrainian].

Олійник Оксана Валеріївна

Кандидат соціологічних наук, доцент
Київський національний університет імені Тараса
Шевченка
01033, м. Київ, вул. Володимирська, 60

Лясота Людмила Іванівна

Кандидат політичних наук, доцент
Національний авіаційний університет
02000, м. Київ, проспект Космонавта Комарова, 1

Oliinyk Oksana V.

Candidate of Sociological Sciences, Associate
professor
Taras Shevchenko Kyiv National University
60, Volodymyrska Str., 01033, Kyiv, Ukraine

Lyasota Lyudmyla I.

Candidate of Political Sciences, Associate professor
National Aviation University
1, Kosmonavta Komarova Ave., 02000, Kyiv, Ukraine

Email: o_oliinyk@ukr.net

Email: l.lyasota2007@gmail.com

Цитування: Олійник О. В. Проблема вимірювання ефективності пропаганди (на прикладі застосування індексу результативності російської пропаганди в Україні) / О. В. Олійник, Л. І. Лясота // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2018. – Т. 21. – № 4. – С. 40-46.

Citation: Oliinyk, O.V., & Lyasota, L.I. (2018). Problema vymiriuvannia efektyvnosti propahandy (na prykladi zastosuvannia indeksu rezultatyvnosti rosiiskoi propahandy v Ukraini) [Problem of measurement of efficiency of propaganda (on the example of using of the index of effectiveness of the russian propaganda in Ukraine)]. *Scientific and theoretical almanac «Grani», 21(4)*, 40-46.

«Внутрішньо переміщені особи» як категорія теоретизування та соціальної практики

Проценко О. О., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

У статті розглядається феномен вимушеної внутрішньої міграції, а саме такого його наслідку, як виникнення певної групи населення – внутрішньо переміщені особи (ВПО). Обґрунтована необхідність концептуалізації поняття «внутрішньо переміщені особи». Термін «внутрішньо переміщена особа» розглянуто в перспективі його виникнення та подальшого становлення як категорії теоретизування та соціальної практики; проведено його розмежування з поняттями «біженець» та «економічний мігрант»; виділені два основних незмінних критерія, що характеризують внутрішнє переміщення та розглянуто поняття «затяжне внутрішнє переміщення».

Виділено найбільш поширені напрямки вивчення ВПО, що представлено в іноземних та вітчизняних дослідженнях. Проаналізовано теорії міграції, які були адаптовані до проблематики вимушеної внутрішньої міграції. Показано евристичний потенціал певних соціологічних теорій, а саме – теорії самоактуалізації А. Маслоу, теорії категоризації Г. Тежфела та Дж. Тернера, теорії акультурації (адаптації) Дж. Беррі, теорії травми соціальних змін П. Штомпки, теорії інкультурації, що можуть скласти основу для створення окремої концептуальної рамки досліджень щодо вимушеного переміщення та внутрішньо переміщених осіб.

Ключові слова: вимушене внутрішнє переміщення; теорії міграції; біженець; економічний мігрант; затяжне внутрішнє переміщення

«Internally displaced persons» as a category of theorizing and social practices

Protsenko O. O., V. N. Karazin Kharkiv National University

The author analyzes the works of foreign and Ukrainian researchers, emphasizing there is need to theorize this concept. In Ukrainian and foreign discourses, much attention is paid to empirical studies of IDP, but there are no work in which the nature of this phenomenon is explained by theories and concepts. Therefore, the purpose of this article is to conceptualize the concept of IDP. This concept has been actively used since the beginning of the 1990s, despite the fact that about 10 million people were drawn to forced labor or expelled from their country for racial, religious or political reasons during the Second World War. The author highlights two unchanging characteristics of the IDP phenomenon: the involuntary nature of the movement, migration inside of the national borders. IDP is much broader than the refugee concept, it involves displacement because of certain natural disasters and development projects. IDP differs from the concept of an economic migrant by means of the nature of migration. For IDP, it is characteristic of pushing migration, for the economic migrants is attractive way of migration. The article also describes the phenomenon of protracted internal displacement. The author considers certain theories trough that IDP can be investigated. It should be noted, that there are practically no theoretical approaches among the migration theories that are devoted exclusively to the conceptualization of the phenomenon of internally displaced persons, because most theories deal with interstate migration. Migration theories have been adapted to the issues of IDP in this paper. Among them: push / pull theory, the theory of migration systems (networks), the concept of a three-stage migration process. The article emphasizes that these theories can be used for studying IDPs, but not in the dimensions of «the country of departure – the country of arrival», but in the «regional» dimension of a particular country. Also among the theories are fruitful for consideration IDPs: A. Maslow's theory of self-actualization, the theory of categorization by H. Tajfel and J. Turner, the theory of acculturation (adaptation) J. Berry, the theory of the trauma of social changes by P. Sztompka, the theory of inculturation. The author make a conclusion on the necessity of further comprehensive sociological research on IDPs and the using of a disciplinary approach.

Keywords: forced internal displacement; migration theory; refugee; economic migrant; prolonged internal displacement

«Внутренне перемещенные лица» как категория теоретизирования и социальной практики

Проценко О. А., Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина

В статье рассматривается феномен вынужденной внутренней миграции, а именно такого его последствия, как возникновение определенной группы населения – внутренне перемещенные лица (ВПЛ). Обоснована необходимость концептуализации понятия «внутренне перемещенные лица». Термин «внутренне перемещенное лицо» рассмотрено в перспективе его возникновения и дальнейшего становления как категории теоретизирования и социальной практики; проведено его разграничение с понятиями «беженец» и «экономический мигрант»; выделены два основных неизменных критерия, характеризующих внутреннее перемещение и рассмотрено понятие «затяжное внутреннее перемещение».

Выделены наиболее распространенные направления изучения ВПО, что представлено в иностранных и отечественных исследованиях. Проанализированы теории миграции, которые были адаптированы к проблематике

вынужденной внутренней миграции. Показано эвристический потенциал определенных социологических теорий, а именно – теории самоактуализации А. Маслоу, теории категоризации Г. Тежфела и Дж. Тернера, теории аккультурации (адаптации) Дж. Берри, теории травмы социальных изменений П. Штомпки, теории инкультурации, которые могут составить основу для создания отдельной концептуальной рамки исследований по вынужденному перемещению и внутренне перемещенных лицах.

Ключевые слова: вынужденное внутреннее перемещение; теории миграции; беженец; экономический мигрант; затяжное внутреннее перемещение

Постановка проблеми.

Міграція як складний соціально-політичний та соціокультурний феномен є важливою проблемою людства, адже цей процес нерозривно пов'язаний з етнічними, економічними, географічними, демографічними, політичними аспектами життя сучасних суспільств. Серед різних типів міграції окремо виділяється внутрішня міграція – переміщення в кордонах певної держави, що є не менш важливою, ніж міждержавна для економічного та соціального розвитку країни.

Не впливаючи на чисельність населення країни в цілому, внутрішня міграція «спричиняє зміни в розміщенні населення, статево-віковій структурі мешканців окремих регіонів, є наслідком і важливим чинником регіональних відмінностей, напряму пов'язана з процесами індустріалізації та урбанізації, депопуляції села» [3, с. 2]. Для сучасних суспільств внутрішньодержавна міграція є однією з основних форм територіальної мобільності.

Залежно від того, як втягуються в процес переселення люди (цілком добровільно, або їх змушують переселятися, або їх женуть страшні обставини – загроза життю, війна, голод, політичні переслідування) виділяють три види міграції: добровільні, вимушені, примусові міграції. Згідно глосарію Міжнародної організації міграції вимушена міграція – це загальний термін, який використовується для характеристики міграційних процесів, у яких є елемент примусу, такий як загроза життю та існуванню внаслідок природних або людських факторів (наприклад, переміщення біженців або переміщених осіб, а також переміщення людей через природні чи екологічні катастрофи, хімічні або атомні аварії, голод чи реалізацію проектів розвитку) [8].

Одним із наслідків вимушеної міграції є поява окремої категорії людей, а саме – внутрішньо переміщених осіб (ВПО). За останні три роки в українському суспільстві з'явилась велика група внутрішньо переміщених осіб, які виділяються в окрему категорію громадян України. За даними Мінсоцполітики станом на січень 2017 року в Україні налічується майже 1,7 мільйонів переселенців [6], та кількість таких осіб продовжує зростати. Актуальність даної проблематики для українського суспільства стимулює особливий

науковий та практичний інтерес до внутрішньо переміщених осіб.

Ступінь розробленості теми.

Міграція є об'єктом вивчення цілого ряду дисциплін (економіки, географії, історії, соціології, політології тощо, та дедалі досліджується у міждисциплінарному руслі), а також об'єктом державного та міждержавного урегулювання. В соціології дослідження з міграції представлено в працях представників Чикагської школи (Р. Парк, Е. Берджес, У. Томас та Ф. Знанецький та інші). У. Льюїс, М. Крітц, Д. Массей, М. Піоро, А. Портес, Е. Тейлор, С. Сассен, О. Старк та інші аналізують причини, чинники, а також механізми саморозвитку та самопідтримки міграції. Міграційним процесам як частині глобальної соціальної трансформації приділено увагу у роботах С. Каслса, М. Міллера, Ш. Гліка та ін. Е. Равенштейн сформулював одинадцять міграційних правил:

1. Найбільше міграцій здійснюється на короткій відстані.

2. Міграція відбувається поступово.

3. Мігранти направляються в основному у великі торговельні і промислові центри.

4. Кожному міграційному потоку відповідає свій поворотний потік.

5. Міські жителі менш схильні до міграції, ніж сільські.

6. При місцевих міграціях більш активні жінки, при міжнародних міграціях – чоловіки.

7. Серед мігруючих людей за межі своєї країни більшість самотніх, сім'ї мігрують рідко.

8. Зростання великих міст більшою мірою обумовлене міграцією населення, ніж природним приростом.

9. Масштаби міграції зростають із розвитком промисловості й торгівлі, і особливо – з розвитком транспорту.

10. Більшість мігрантів із сільської місцевості направляються у великі промислові і торгові центри.

11. Економічні причини міграції є визначальними [24].

А. Адеподжу та У. Петерсен пропонують певні класифікації міграції. А. Адеподжу розділяє міграції за тривалістю на: короткотермінові (менше двох років), середньотермінові (від двох до десяти років), довготермінові (більше десяти років) та постійні (понад двадцять років).

У. Петерсен у свою чергу виділяє такі критерії, як екологічний поштовх, державна політика у сфері міграції, соціальний імпульс. Відповідно до вказаних параметрів він запропонував п'ять різновидів міграції: примітивна (визначається нездатністю людини протистояти природним силам); вимушена (коли мігранти не мають можливості вибору в прийнятті рішення про власний переїзд); добровільна (коли така можливість вибору зберігається); вільна (бажання людини мігрувати є вирішальним моментом); масова [12, с. 110].

В пострадянській соціології проблемами міграції займалися Ю. Арутюнян, А. Сусоколов, Т. Заславська; серед українських науковців можна виділити дослідження Б. Євтуха, М. Шульги, О. Малиновської, І. Прибиткової, Т. Гнатюк та ін.

Проблемі біженців також приділялась увага у роботах Х. Арентс, О. Бейквела, К. Лонга, Дж. Оуенса-Манлі, Дж. Філімора.

Окремі роботи було присвячено саме дослідженню внутрішньо переміщених осіб, серед яких зазначимо, насамперед, роботи Е. Муні [22], П. Орхарда [21], Дж. Хетвея [20], С. Хайнс [21]. Найбільш поширеними напрямками вивчення ВПО в дослідженнях іноземних науковців є історія походження поняття «внутрішньо переміщені особи», питання приналежності до місця проживання та повернення, проблеми здоров'я та потреби переселенців.

Перші спроби описати становище ВПО в Україні були зроблені у працях О. Балакіревої, О. Більовського, Т. Семигіної, Н. Гусак та С. Трухан, Ю. Середи, О. Міхеєвої, Л. Хижняк та ін. Але в українському академічному дискурсі тема ВПО розкривається більшою мірою в емпіричних дослідженнях. Розглядаються певні аспекти цього феномену, такі як кількість зареєстрованих осіб, їх адаптація, інтеграція до приймаючих громад, ставлення жителів цих громад до переміщених осіб, мотиви переїзду та повернення до дому. Разом із тим існує певна потреба в концептуалізації поняття «внутрішньо переміщені особи», його розмежування із суміжними поняттями, а також напрацювання певних теоретичних підходів, що можуть стати підґрунтям для дослідження ВПО.

Метою дослідження є розгляд поняття «внутрішньо переміщені особи» як предмета соціологічного теоретизування та емпіричного дослідження.

Виклад основного матеріалу.

Прослідкуємо походження та розвиток по-

няття «внутрішньо переміщені особи» у світовій практиці. Поняття «переміщена особа» почало широко використовуватися під час Другої світової війни, в результаті якої близько 10 млн. чоловік було залучено до примусової праці або ж вислано з країн звичного місця проживання за расовими, релігійними або політичними міркуваннями [5]. Разом із тим на початку 90-х років, коли проблема внутрішнього переміщення знову актуалізувалася у міжнародній спільноті у зв'язку з Аналітичною доповіддю Генерального секретаря з питань про осіб, переміщених в межах країни¹, визначення «внутрішньо переміщені особи» не використовувалось [7]. На сьогодні даний термін міцно вписаний у міжнародне законодавство, однак існують різні погляди щодо того, як саме він має розумітися. Деякі дослідники вважають, що термін «ВПО» стосується лише тих ситуацій, коли люди переселились у результаті конфлікту, насильства та переслідування [17]. Інші вважають, що термін «внутрішньо переміщена особа» є набагато ширшим поняттям та охоплює мільйони людей, котрі виїжджають унаслідок стихійних лих та проектів розвитку [18]. Деякі взагалі виносять на обговорення питання про те, чи потрібно виділяти внутрішньо переміщених осіб як категорію [20]. Також не існує певного консенсусу щодо питання «коли закінчується внутрішнє переміщення», тобто коли особа більше не повинна розглядатися як така.

Виділимо два основні незмінні критерії, які характеризують внутрішнє переміщення. Першим критерієм є недобровільний характер руху. Другим критерієм є те, що внутрішньо переміщені особи мігрують в межах національних кордонів.

Але тут існує можливість раптової зміни кордону, наприклад, як це сталося з розпадом колишньої Югославії та Радянського Союзу або анексією Криму. Тому кращим є формулювання «ті, хто не перетнув міжнародно визнаний державний кордон» [16].

Треба відмітити, що люди можуть стати внутрішньо переміщеними особами не лише внаслідок переселення, але і в очікуванні таких наслідків: люди можуть змінювати місце проживання не тільки в результаті певних наслідків, а й для того, щоб уникнути їх.

Переселення не завжди зумовлене насильством, конфліктами та переслідуваннями, а іноді відбувається в результаті техногенної або природної катастрофи. Існує багато випадків, коли населення виселялося внаслідок повеней, земле-

¹ У цій доповіді вказується, що «чисельність біженців у всьому світі оцінюється приблизно 17 млн. осіб, а число осіб, переміщених всередині країн, приблизно 24 млн., причому переважна більшість їх сконцентровано в країнах, що розвиваються: Азії, Латинській Америці і особливо Африці, на яку припадає щонайменше половина світової чисельності осіб, переміщених всередині країн».

трусів та голоду, а також техногенних катастроф, таких як ядерні чи хімічні. Вони також, фактично, є внутрішніми особами і часто потребують гуманітарної допомоги, а в деяких випадках – захисту [16].

Деякі дослідники пропонують розширити поняття внутрішньо переміщена особа та охопити осіб, які мігрують через крайню бідність або інші економічні проблеми, тобто прирівнюють їх до економічних мігрантів. Але дані групи мігрантів розрізняються за характером міграції. Міграція з «привертаючим характером» передбачає, що люди знають, куди і навіщо їдуть, тобто еміграція для них – засіб вирішення певних життєвих завдань, тоді як міграція, головною метою якої є залишити місце перебування, тобто еміграція сама по собі, має для людей «виштовхуючий характер». Безумовно, економічні фактори важливі при переміщенні, але грають допоміжну роль. Більш того, є випадки, коли уряд визначає вимушених переселенців як «мігрантів», намагаючись відвернути увагу від недобровільного характеру їх руху та тим самим уникнути своїх обов'язків щодо даної категорії людей. Саме з цих причин важливо відрізнити внутрішньо переміщених осіб та економічних мігрантів [16].

Ще однією особливістю ВПО є те, що цей термін не надає правового статусу, а скоріш має описовий характер. У той час, як біженці, втрапивши захист своєї країни та перебуваючи за межами своєї власної держави, вимагають спеціального правового статусу, права та гарантії, спричинені фактом, що вони є людьми та громадянами або звичайними мешканцями певної держави, це не є необхідним для ВПО.

Також на сьогодні не існує певного консенсусу щодо того, протягом якого періоду необхідно вважати людину внутрішньо переміщеною особою та коли цей статус має бути припинений. Для деякого внутрішнього переміщення закінчується лише після повернення ВПО та ефективного скасування їхнього переміщення. Однак, оскільки безпечне повернення не завжди можливе, це може призвести до ситуацій, коли внутрішнє переміщення має перспективу ніколи не закінчитися, і, натомість, складне становище передається наступним поколінням. З іншого боку, внутрішнє переміщення може закінчуватися різко, навіть через кілька місяців після фактичного переміщення. У деяких випадках саме здатність або готовність уряду надавати гуманітарну допомогу є вирішальним фактором. Уряди можуть оголосити, що внутрішнє переміщення закінчилося, щоб дати змогу країні повернутися до норми, навіть якщо фактичні умови передбачають інше [16].

Багато внутрішньо переміщених осіб знаходиться у скрутних обставинах протягом років

або навіть десятиліть. Існує термін «зтяжне внутрішнє переміщення» або «тривале внутрішнє переміщення», який зазвичай відноситься до тих випадків, в яких прогрес у напрямку довгострокового рішення дуже повільний або застопорився (це такі країни, як Бурунді, Колумбія, Грузія, Сербія, Судан, Уганда, Україна). Багато переселенців, переміщених унаслідок конфліктів, стихійних лих, проектів державного чи приватного розвитку, залишаються без надійних та безпечних умов проживання та засобів до існування протягом багатьох років і стикаються з дискримінацією, пов'язаною з їхнім переміщенням. Їхні потреби розвиваються з часом, і тривале переміщення часто пов'язане із зубожінням, збільшенням проблем уразливості та захисту, що підриває стійкість до подальших потрясінь та стресів.

Таким чином, хоча ВПО часто характеризуються в контексті концепції «внутрішніх біженців», фактично внутрішнє переміщення набагато ширше, ніж концепція біженця. Це не обмежується лише конфліктами та переслідуванням, але охоплює інші причини примусового переселення, включаючи стихійні лиха, а також можуть охоплювати людей, змушених переселятися за проектами розвитку.

Ключовою віхою в історії становлення поняття «внутрішньо переміщена особа» було створення «Керівних принципів» внутрішнього переміщення (Керівні принципи УВКБ ООН). Вони складають 30 стандартів, які визначають засоби захисту, доступні для внутрішньо переміщених осіб. Дані принципи деталізують права та гарантії, що стосуються захисту ВПО від примусового переміщення, їхнього захисту та допомоги під час переміщення, досягнення тривалих рішень. [14].

На сьогоднішній день, згідно з Керівними принципами УВКБ ООН із питань про переміщення осіб всередині країни, внутрішньо переміщені особи визначаються як люди або групи людей, які були змушені рятуватися втечею або покинути свої будинки чи місця проживання через або для того, щоб уникнути наслідків збройного конфлікту, ситуації загального насильства, порушень прав людини або стихійних лих / техногенних катастроф, та які не перетнули міжнародно-визнаний державний кордон країни [2].

В офіційному українському дискурсі «внутрішньо переміщена особа» – це «громадянин України, який постійно проживає в Україні, якого змусили або який самостійно покинув своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних

ситуацій природного чи техногенного характеру» [8].

Дослідження феномену ВПО потребує створення певної теоретичної бази. Слід зазначити, що серед теорій міграцій практично не існує теоретичних підходів, які присвячені виключно концептуалізації феномену внутрішньо переміщених осіб, оскільки більшість теорій стосуються міждержавних міграцій. Використовуючи дані теорії, спробуємо адаптувати їх, фокусуючись саме на проблематиці вимушеної внутрішньої міграції та ВПО.

Теорія «тяжіння та виштовхування (pull / push)» була розроблена Е. Лі у 1966р. Він припустив, що людина зважується на міграцію в залежності від факторів, що існують та детермінуються в країнах вибуття, факторів, що існують в країні прибуття, від так званих «проміжних обставин» (дистанція, міграційна політика тощо), а також детермінантами, пов'язаними з індивідуальними характеристиками мігрантів [10]. У кожній країні можна виділити фактори, які утримують населення на даній території (нейтральні чинники), що виштовхують його (push-factors) або його притягують (pull-factors). Одночасно з даними факторами діють різні обставини (третя група чинників), які виступають у якості обмеження міграційних потоків (проміжні перешкоди). Крім цього діють ще особисті суб'єктивні чинники, що впливають на прискорення або уповільнення міграції унаслідок неоднакової схильності до міграції.

Пізніше С. Оєберг доповнив цю теорію, виділивши «жорсткі та м'які» фактори. Бідність, соціальна нерівність та безробіття належать до «м'яких» факторів, а до числа «жорстких» – гуманітарні кризи, військові конфлікти, екологічні катастрофи [1]. Теорія «тяжіння та виштовхування» може бути використана також для розгляду феномену ВПО, якщо замістити «країни» на «регіони». Наприклад, якщо брати Україну, то для жителів Донбасу одним із виштовхуючих «жорстких» факторів стали воєнні події на сході країни, «м'якими» факторами виступали напружена політична ситуація у регіонах, рух за відділення Донбасу. Змінюючи місце проживання, переселенці обирали ті регіони, що так чи інакше притягували їхню увагу (територіальна близькість до зони анти-терористичної операції, мова у регіоні переселення, крупні адміністративні центри з розвинутою інфраструктурою, наявність знайомих та рідних у регіоні переселення, досвід переселення від тих, хто вже виїхав та ін). Серед обмежень до переїзду можна виділити транспортні витрати, брак інформації та негативні стереотипи про регіон переселення та ін.

Згідно з теорією міграційних систем / мереж

у країнах в'їзду та виїзду формується «міграційна мережа», початок якої прокладають «мігранти-першопроходці». Вони полегшують процес переселення для наступних хвиль мігрантів. Значна частина переселенців вибирає конкретне місце призначення, урахувавши наявність там родичів або діаспор співвітчизників. Завдяки соціальній мережі у формі контактів із друзями, сім'єю та роботодавцями люди отримують та акумулюють соціальний капітал, що мінімізує ризики, пов'язані із переїздом.

Концепція трьохстадійності міграційного процесу, що була сформульована Т. Заславською та Л. Рибаківським базується на трьох стадіях. Перша – це формування міграційної мобільності (рухливості) населення, яка залежить від демографічних, етнічних і соціально-економічних характеристик. Друга стадія – це сам процес переміщення, що відбувається в певний час у рамках тієї чи іншої території. Третя завершальна стадія являє собою процес приживання мігрантів на новому місці проживання, пристосування мігранта до суспільства і суспільства до переселенця. Термін «приживання» можна застосувати до внутрішніх мігрантів, або в деяких випадках до зовнішніх мігрантів тієї ж національної групи, що і корінне населення. В цьому випадку приживання характеризує процес пристосування до нового місця проживання і суспільства мігрантів, близьких до корінного населення за культурним рівнем, етнічною та релігійною приналежністю [9].

Дані теорії та концепції – теорія «тяжіння та виштовхування», теорія міграційних систем / мереж, концепція трьохстадійності міграційного процесу можуть бути застосовані для дослідження ВПО, але не у вимірах «країна вибуття – країна прибуття», а в «регіональному» вимірі певної країни.

Серед теорій, що є плідними для дослідження внутрішньо переміщених осіб, зазначимо теорію самоактуалізації А. Маслоу, теорію категоризації Г. Теджфела та Дж. Тернера, теорію акультурації (адаптації) Дж. Беррі, теорію травми соціальних змін П. Штомпки, теорію інкультурації.

Теорія самоактуалізації Маслоу може використовуватися задля аналізу мотивів міграційної та адаптаційної поведінки переселенців і вибору стратегії їхньої інтеграції. Дослідник виділяє п'ять фундаментальних людських потреб: фізіологічні, потреба у безпеці, соціальні, потреба у самоповазі та самоактуалізація. Коли людина опиняється у складному становищі, що загрожує її життю або перспективі цієї загрози, якщо це міграція через воєнні конфлікти, техногенну або природну катастрофу, порушується її потреба у безпеці. В залежності від знання про місце

переїзду, наявність роботи та / або житла також можна говорити про різні стратегії адаптації та інтеграції ВПО.

На думку Г. Теджфела, з кожною соціальною ідентичністю пов'язана оцінка людиною себе, що передає її позитивний або негативний статус у спільноті. У процесі набуття соціальної ідентичності людина має диференціювати соціальні об'єкти на такі, з якими вона себе ідентифікує, та такі, що їй не стосуються. Є певна послідовність усвідомлення свого групового членства. Спочатку відбувається соціальна категоризація, під час якої людина усвідомлює наявність різних груп навколо себе. Потім іде соціальна ідентифікація, коли з усіх груп виокремлюється та, із якою людина співвідносить себе. І, нарешті, набуття соціальної ідентичності як повне усвідомлення своєї належності до групи чи спільноти. У результаті міграції людина опиняється в іншій соціальній ситуації, ніж та, у якій вона жила раніше. За таких умов актуалізується процес соціального порівняння себе та інших представників спільноти переселення. Цей процес супроводжується категоризацією, на основі чого формуються або змінюються уявлення переселенців про свої ін- та аутгрупи, якими є, відповідно, переселенці та громада переселення. Прагнення внутрішньо переміщеної особи до відновлення позитивної соціальної ідентичності і підтримання свого статусу в новій спільноті спонукає її до переосмислення своїх життєвих позицій, місця в соціальному світі, що активізує трансформацію соціальної ідентичності. У результаті трансформації соціальної ідентичності має відбутися ідентифікація зі значущою спільнотою. Залежно від орієнтацій переселенця на подальше місце проживання відбувається актуалізація того чи іншого психологічного механізму трансформації соціальної ідентичності. І, як результат, може відбутися ідентифікація з новою групою або поновлення ідентифікації зі старою групою за рахунок покращення її образу та характерних рис [4]. До оцінки людей крізь призму соціальних категорій призводить сприйняття людиною загрози, що надходить від них. Якщо людина оцінює певну ситуацію як загрозову для її життя та цінностей, то починає сприймати членів аутгрупи схожими один на одного, приписує їм однакові погляди.

Дж. Беррі виділяє чотири стратегії адаптації: асиміляція, сепарація, маргіналізація та інтеграція. Асиміляція – тип акультурації, при якому емігрант повністю ідентифікується з новою культурою і заперечує культуру етнічної меншини, до якої належить. Сепарація – ситуація, коли група та її члени, зберігаючи свою культуру, відмовляються від контактів з іншою заради збереження позитивного образу «ми». Маргіналізація – це

ситуація, коли мігрант не ідентифікує себе ані з культурою більшості, ані з культурою меншини. Інтеграція – варіант акультурації, коли кожна зі взаємодіючих груп та їхні представники зберігають свої властиві їм початкові індивідуальності, але одночасно з цим об'єднуються в єдине суспільство на іншій, так само значущій для них підставі [17]. Акультурація – процес пов'язаний із двома основними проблемами: підтримка культури (в якій мірі визнається важливість збереження культурної ідентичності) і участь у міжкультурних контактах (в якій мірі слід включатися в іншу культуру чи залишатися серед «своїх»).

П. Штомпка визначає «культурну травму» як стрес, викликаний соціальними змінами, які стосуються сфери культури, а в підсумку також колективної і індивідуальної ідентичності. Дослідник виділяє три рівня культурної травми: індивідуальний (біографія людини), колективний та історичний. Найнижчий рівень це масштаб індивідуальної біографії людини. Колективні травми стосуються людських спільнот і відбуваються в результаті соціальних змін. Найбільш складним є третій рівень, коли травми піддаються цілі спільноти – етнічні, національні групи, регіони, цивілізації, навіть глобально все людство, а самі травматичні зміни можуть бути названі історичними. Поряд із раптовими, стрімкими, непередбаченими змінами проходять накопичувальні процеси: зростаюче перенаселення, все більша інтенсивність дорожнього руху, забруднення навколишнього середовища, поширення хвороб, пов'язаних із цивілізацією, зростання смертності населення, перевантаження міст і засобів комунікації. Зміни цього типу, досягаючи певного порогу, набувають травматогенного характеру, так само, як і «стресові» зміни, створюють несприятливий вплив на всю культуру і можуть представляти загрозу для суспільної ідентичності в самому великому масштабі. Це означає, що ці події стануть культурною травмою не тільки для безпосередніх свідків і учасників, а й для наступних поколінь. Внутрішньо переміщені особи відчувають себе розгубленими і пригніченими, в стані повної невизначеності та нестабільності, без впевненості у завтрашньому дні [12]. Стан, у якому вони перебувають, можна назвати травмою соціальних змін, яка за П. Штомпкою включає шість послідовних стадій:

1. Структурне і культурне минуле – середовище, яке сприяє виникненню травми (дезорганізація, дезінтеграція, нестабільність).

2. Травматичні події або ситуації – стан напруги, пов'язаний із конкретними соціальними змінами (революція, радикальна реформа, окупація, геноцид та ін.).

3. Культурні рамки травми – особливі спо-

соби визначення, інтерпретації, вираження або тлумачення травматичних подій за допомогою фонду успадкованих культурних ресурсів.

4. Травматичні симптоми – дисонанс, що виникає через порушення усталених схем поведінки і уявлень та сигналізує про порушення нормальності у життєдіяльності суспільства (розкол, зміщення, дезорганізація).

5. Посттравматична адаптація – чутливість різних соціальних груп до культурної травми.

6. Подолання травми – заключна фаза або початок нового циклу травматичної послідовності, якщо пом'якшена травма отримує потенційно сприятливі структурні та культурні умови для прояву нового виду травми [13].

Інкультурація у найширшому розумінні означає навчання людини традиціям і нормам поведінки в певній культурі. Американський антрополог М. Херсковіц розумів під інкультурацією стратегію адаптації індивідів – носіїв різної етнічної ідентичності. В процесі інкультурації, на його думку, індивід освоює властиві культурі світобачення і поведінку, в результаті чого формується його когнітивна, емоційна і поведінкова схожість із членами даної культури і відмінність

від членів інших культур. Процес інкультурації внутрішньо переміщених осіб пов'язаний із потребою освоювати і застосовувати інші, в порівнянні з наявним досвідом, соціокультурні зразки, норми, цінності, технології комунікації, що панують у приймаючій спільноті [11, с. 48].

Висновки.

Отже, термін «внутрішньо переміщена особа» пройшов довгий шлях від виникнення до відокремлення від понять «біженці» та «економічні мігранти» та становлення як окремої категорії теоретизування та практичного використання. Проблематика внутрішньо переміщених осіб ще довго залишатиметься предметом різноманітних досліджень, оскільки процеси, які так чи інакше пов'язані з даним феноменом, мають сьогодні не тільки теоретичні, але й практичні виміри.

Представлені теорії надають певну оптику вивчення зазначеного поняття, відкриваючи перспективи дослідження внутрішньо переміщених осіб із різних точок зору. Разом із тим існує необхідність у подальшому цілісному та комплексному соціологічному дослідженні такого складного поняття, як внутрішньо переміщена особа, що потребує міждисциплінарного підходу.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Бордоусов О. В. Моделирование межрегиональной миграции Казахстана / О. В. Бордоусов, М. А. Жоламанова // Вестник КазНУ. Серия экономическая. – 2015. – № 1. – С. 127-131.
2. Внутрішньо переміщені особи. – Режим доступу: http://unhcr.org.ua/en/?option=com_content&view=article&layout=edit&id=1293
3. Внутрішня міграція та тимчасові переміщення в Україні в умовах політичних та соціально-економічних загроз. Аналітична записка. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/vnutrishnya_migratsia-45aa1.pdf
4. Губеладзе І. Г. Психологічні механізми трансформації соціальної ідентичності молоді сільського походження в міській спільноті: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.05 / І. Г. Губеладзе. – Київ, 2012. – 16 с.
5. Малиха М. І. До проблеми сутності поняття «внутрішньо переміщені особи»: державна політика та регіональна практика / М. І. Малиха // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2015. – Т. 18. – № 8. – С. 6-11.
6. Мінсоцполітики: Обліковано 1 648 852 переселенці. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=249675546
7. Организация Объединенных Наций: Аналитический доклад Генерального секретаря по вопросам о лицах, перемещенных в пределах страны/ E/CN.4/1992/23. – Режим доступа: http://repository.un.org/bitstream/handle/11176/188685/E_CN.4_1992_23-RU.pdf?sequence=5&isAllowed=y
8. Перрушу Р. Глосарій міграційних термінів / Р. Перрушу. – Режим доступу: http://web.archive.org/web/20070928193631/http://www.iom.org.ua/docs/im98_1.pdf
9. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Закон України від 20.10.2014 № 1706-VI. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>
10. Рыбаковский Л. Л. Миграция населения. Три стадии миграционного процесса / Л. Л. Рыбаковский. – М.: Наука, 2001. – 114 с.
11. Синковець Н. І. Аналіз основних теорій міжнародної міграції в сучасному економічному просторі / Н. І. Синковець // Міжнародні відносини. Серія «Економічні науки». – 2016. – № 7. – С. 1-19.
12. Старинська Т. Проблеми операціоналізації понять у контексті дослідження міграції населення / Т. Старинська // Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації. – 2010. – № 3. – С. 108-116.
13. Стефаненко Т. Г. Этнопсихология: Учебник для вузов. – 4-е изд., испр. и доп / Т. Г. Стефаненко – М.: Аспект Пресс, 2009. – 368 с.
14. Субботіна О. О. Адаптація та інтеграція внутрішньо переміщених осіб в сучасній Україні / О. О. Субботіна // Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут». – 2016. – Режим доступу: <http://www.sociology.kpi.ua/wpcontent/uploads/2016/06/%D0%A1%D1%83%D0%B1%D0%B1%D0%BE%D1%82%D1%96%D0%BD%D0%B0-%D0%9E.pdf>

15. Суший О. Проблема колективної травми в українському соціумі та пошук стратегій її опанування / О. Суший // Наукові записки Ін-ту політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2014. – № 6. – С. 18-32.
16. Berry J. Immigration, acculturation, and adaptation / J. Berry. // *Applied Psychology*. – 1997. – № 46. – P. 5-34.
17. Binder G. An institutional history of internal displacement / G. Binder. – Retrieved from: <http://www.internal-displacement.org/internal-displacement/what-is-internal-displacement/an-institutional-history-of-internal-displacement/>
18. Castles S. Developing DFID's Policy Approach to Refugees and Internally Displaced Persons Volume 1: Consultancy Report and Policy Recommendations / S. Castles, N. Van Hear // Oxford: Refugees Studies Centre, University of Oxford. – 2005. – 140 p.
19. Cohen R. Masses in Flight: The Global Crisis of Internal Displacement / R. Cohen, F. M. Deng // *International Journal on World Peace*. – 2000. – Vol. 17. – № 1. – P. 102-105.
20. Hathaway J. C. Forced Migration Studies: Could We Agree Just to «Date»? / J. C. Hathaway // *Journal of Refugee Studies*. – Vol. 20 – № 3. – 2007. – P 349-369.
21. Haynes S. Displaced people and the challenge to development / S. Haynes // *POLIS Journal*. – Vol. 1. – 9. – 2009. – P. 1-55.
22. Mooney E. The Concept of Internal Displacement and the Case for Internally Displaced Persons as a Category of Concern / E. Mooney // *Refugee Survey Quarterly*. – 2005. – P. 9-26.
23. Orchard P. The Contested Origins of Internal Displacement / P. Orchard // *International Journal of Refugee Law*. – Vol. 289. – № 2. – 2016. – P. 210-233.
24. Ravenstein E. G. The Laws of Migration / E. G. Ravenstein // *Journal of the Statistical Society of London*. – Vol. 48. – 2. – 1885. – P. 167-235.
25. Torrente de N. IDPs in the Caucasus Region and Southeastern Anatolia / N. de Torrente // Testimony given for the hearing before the Commission on Security and Cooperation in Europe. – 108th U.S. Congress, 1st session (June 10). – 2003. – 136 p.

REFERENCES

1. Bordousov, O.V. & Zholamanova, M.A. (2015) Modelirovanie mezhregional'noj migracii Kazakhstana [Modeling of inter-regional migration of Kazakhstan]. *Vestnik KazNU. Ekonomika – Herald KazNU. Economic*, 1, 127-131 [in Russian].
2. *Vnutrishno peremishcheni osoby [Internal displaced people]* (n.d). Retrieved from http://unhcr.org.ua/en/?option=com_content&view=article&layout=edit&id=1293 [in Ukrainian].
3. Vnutrishnia mihratsiia ta tymchasovi peremishchennia v Ukraini v umovakh politychnykh ta sotsialno-ekonomichnykh zahroz. Analitichna zapyska [Internal migration and temporary displacement in Ukraine in terms of political and socio-economic threats. Analytical note]. (n.d). (2015). *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen – National Institute for Strategic Studies*. Retrieved from: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/vnutrishnya_migratsia-45aa1.pdf [in Ukrainian].
4. Hubeladze, H.I. (2012). Psykholohichni mekhanizmy transformatsii sotsialnoi identychnosti molodi silskoho pokhodzhennia v miskii spilnoti [Psychological mechanisms of transformation of social identity of youth who is rural origin in the urban community]. *Extended abstract of Doctor's thesis* [in Ukrainian].
5. Malykha, M.I. (2015). Do problemy sutnosti poniattia «vnutrishno peremishcheni osoby»: derzhavna polityka ta rehionalna praktyka [The problem of the essence of the concept of internally «displaced persons»: state policy and regional practice]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 18 (8), 6-11 [in Ukrainian].
6. Minsotspolityky: Oblikovano 1 648 852 pereselentsi [Ministry of Social Policy, recorded 1,648,852 displaced persons]. (n.d.). (2017). *Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy – Ministry of Social Policy of Ukraine*. Retrieved from http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=249675546 [in Ukrainian].
7. *Organizatciia Obedinennyi Natsii: Analiticheskii doklad Generalnogo sekretaria po voprosam o litcakh, peremeshchennykh v predelakh strany [United Nations: The analytical report of the Secretary-General on the question of displaced persons within the country]*. (n.d.). (1992). Retrieved from http://repository.un.org/bitstream/handle/11176/188685/E_CN.4_1992_23-EN.pdf?sequence=3&isAllowed=y.
8. Perrushu, R. (2007). *Hlosarii mihratsiinykh terminiv [Glossary of migration terms]*. Retrieved from http://web.archive.org/web/20070928193631/http://www.iom.org.ua/docs/im98_1.pdf [in Ukrainian].
9. *Zakon Ukrainy «Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib» [On ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons. Law of Ukraine from 20.10.2014 No. 1706-VI]*. (n.d.). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> [in Ukrainian].
10. Rybakovskij, L. (2001). *Migracija naselenija. Tri stadii migracionnogo processa [Population migration. Three stages of the migration process]*. Moscow: Nauka [in Russian].
11. Synkovets, N. (2016). Analiz osnovnykh teorii mizhnarodnoi mihratsii v suchasnomu ekonomichnomu prostori [Analysis of the main theories of international migration in the modern economic space]. *Mizhnarodni vidnosyny serii «Ekonomichni nauky» – International Relations. Economic Sciences*, 7, 1-19 [in Ukrainian].
12. Starynska, T. (2010). Problemy operatsionalizatsii poniat u konteksti doslidzhennia mihratsii naselennia [Problems of operationalization of concepts in the context of migration research]. *Osvita rehionu: politolohiia, psykholohiia, komunikatsii – Education in the region: political science, psychology, communication*, 3, 108-116 [in Ukrainian].
13. Stefanenko, T.G. (2009). *Jetnopsihologija: Uchebnik dlja vuzov [Ethnopsychology: A textbook for high schools]*. Moscow: Aspekt Press [in Russian].

14. Subbotina, O.O. (2016). Adaptatsiia ta intehratsiia vnutrishno peremishchenykh osib v suchasni Ukraini [Adaptation and integration of internally displaced persons in modern Ukraine]. *Natsionalnyi tekhnichnyi universytet Ukrainy «Kyivskiy politekhnichnyi instytut»*. Retrieved from <http://www.sociology.kpi.ua/wp-content/uploads/2016/06/%D0%A1%D1%83%D0%B1%D0%B1%D0%BE%D1%82%D1%96%D0%BD%D0%B0-%D0%9E.pdf> [in Ukrainian].
15. Sushyi, O. (2014). Problema kolektyvnoi travmy v ukrainskomu sotsiumi ta poshuk stratehii yii opanuvannia [The problem of collective trauma in the Ukrainian society and the search for its mastering strategies]. *Naukovi zapysky In-tu polit. i etnonats. doslidzh. im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy – Scientific notes to the Institute of Political and Ethnic Studies named after I.F. Kurasa of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 6, 18-32 [in Ukrainian].
16. Berry, J. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology*, 46, 5-34.
17. Binder, G. *An institutional history of internal displacement*. Retrieved from: <http://www.internal-displacement.org/internal-displacement/what-is-internal-displacement/an-institutional-history-of-internal-displacement/>
18. Castles, S., & Van Hear, N. (2005). *Developing DFID's Policy Approach to Refugees and Internally Displaced Persons (Vol. 1, Consultancy Report and Policy Recommendations)*. Oxford: Refugees Studies Centre, University of Oxford.
19. Cohen, R., & Deng, F.M. (2000). Masses in Flight: The Global Crisis of Internal Displacement. *International Journal on World Peace*, 17 (1), 102-105.
20. Hathaway, J.C. (2007). Forced Migration Studies: Could We Agree Just to «Date»? *Journal of Refugee Studies*, 20 (3), 349-369.
21. Haynes, S. (2009). Displaced people and the challenge to development. *POLIS Journal*, 1 (9), 1-55.
22. Mooney, E. (2005). The Concept of Internal Displacement and the Case for Internally Displaced Persons as a Category of Concern. *Refugee Survey Quarterly*, 24 (3), 9-26.
23. Orchard, P. (2016). The Contested Origins of Internal Displacement. *International Journal of Refugee Law*, 289 (2), 210-233.
24. Ravenstein, E.G. (1885). The Laws of Migration. *Journal of the Statistical Society of London*, 48 (2), 167-235.
25. Torrente, de N. (2003). IDPs in the Caucasus Region and Southeastern Anatolia», *Testimony given for the hearing before the Commission on Security and Cooperation in Europe, 108th U.S. Congress, 1st session, June 10, CSCE 108-1-2*

Проценко Ольга Олександрівна

Аспірантка

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
61000, м. Харків, майдан Свободи, 4

Protsenko Olga O.

Postgraduate student

V. N. Karazin Kharkiv National University
4, Maydan sq., 61000, Kharkiv, Ukraine

ORCID: 0000-0001-7373-2200

Email: olga.protsenko@aiesec.net

Цитування: Проценко О. О. «Внутрішньо переміщені особи» як категорія теоретизування та соціальної практики / О. О. Проценко // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2018. – Т. 21. – № 4. – С. 47-55.

Citation: Protsenko, O.O. (2018). «Vnutrishno peremishcheni osoby» yak katehoriia teoretyzuvannia ta sotsialnoi praktyky [«Internally displaced persons» as a category of theorizing and social practices]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 21(4), 47-55.

Соціальні стереотипи в структурі управлінської діяльності соціальних служб: регіональний аспект

Буканов Г. М., Запорізький національний технічний університет

Розглянуто особливості соціальних стереотипів в структурі управлінської діяльності соціальних служб. В структурі управлінської діяльності соціальних служб виокремлено соціальні стереотипи, які можуть бути пов'язані з: 1) особливостями соціального сприйняття (перцептивні стереотипи); 2) раціональною інтерпретацією управлінських фактів (когнітивні стереотипи); 3) соціальними установками стосовно значимих об'єктів управління (диспозиційні стереотипи); 4) ціннісним ставленням до значимих об'єктів управлінського контексту (аксіологічні стереотипи); 5) особливостями соціального оцінювання (оцінні стереотипи); 6) особливостями інформаційної взаємодії (інформаційні стереотипи); 7) особливостями організаційної діяльності (організаційні стереотипи); 8) особливостями технології здійснення управлінських функцій (технологічні стереотипи). Визначено, що особливе значення в управлінській діяльності мають соціальні стереотипи, що пов'язані зі службово-статусними відносинами, мотивацією якісної та ефективної роботи, ставленням до конфліктів в організації і способів їх розв'язання. Представлено результати емпіричного дослідження серед керівників та співробітників соціальних служб на регіональному рівні, на основі яких визначено такі управлінські стереотипи: сприйняття керівника соціальної служби («технократ» чи «гуманітарій»), мотиваційні стереотипи уникнення і досягнення, позиційні стереотипи активно-конструктивного ставлення до конфліктів і їх врегулювання.

Ключові слова: соціальне управління; управлінський стереотип; службово-статусні відносини; мотивація; конфлікт

Social stereotypes in the structure of management of social services: regional aspect

Bukanov G. M., Zaporozhye National Technical University

The article considers the features of social stereotypes in the structure of the management of social services. The purpose of the study is to identify the features of social stereotypes in the structure of the management of social services at the regional level. In social services management structure, social stereotypes act as stable, stable notions about social actors, situations and behavior of people or social groups in accordance with accepted norms of culture, social environment, national traditions, professional environment. In the structure of the management of social services, social stereotypes are identified which may be related to: 1) the peculiarities of social perception (perceptual stereotypes); 2) rational interpretation of managerial facts (cognitive stereotypes); 3) social attitudes towards meaningful control objects (dispositional stereotypes).) value relation to significant objects of the managerial context (axiological stereotypes) 5) peculiarities of social assessment (estimated stereotypes) 6) special features and interaction is information (Clearing stereotypes) 7) Features orhanyzatsyonnoy activities (Organizational stereotypes) 8) Features Implementation upravlencheskyh technology functions (Technological stereotypes). A sociological survey of managers and employees of the Zaporizhzhya Regional Center for Social Services for the family, children and youth and its structural units in the Zaporizhzhia Oblast (September-October 2017, n = 200, of which 50 respondents - heads of different units and 150 respondents - employees of these divisions). The purpose of the study was to analyze stereotypes in the structure of management relations in the organization. As the main parameters and indicators of research, we have identified: 1) service-status relationships: the style of management in an organization, organizational values in an organization, the level of trust in the system «supervisor-subordinate», assessment of manager's qualities; 2) motivational relations: motives of effective and high-quality work; 3) positional attitudes: perception of conflicts in the organization, sources of conflicts, reaction of leaders to the emergence of conflicts in the collective. Based on the results of empirical research among managers and employees of social services at the regional level, the following management stereotypes have been identified: perceptions of the head of the social service («technocrat» or «humanitarian»), motivational stereotypes of avoidance and achievement, positional stereotypes of active constructive attitude towards conflicts and their settlement.

Keywords: social management; managerial stereotype; service-status relations; motivation; conflict

Социальные стереотипы в структуре управленческой деятельности социальных служб: региональный аспект

Буканов Г. М., Запорожский национальный технический университет

Рассмотрены особенности социальных стереотипов в структуре управленческой деятельности социальных служб. В структуре управленческой деятельности социальных служб выделены социальные стереотипы, которые могут быть связаны с: 1) особенностями социального восприятия (перцептивные стереотипы) 2) рациональной интерпретацией управленческих фактов (когнитивные стереотипы) 3) социальными установками по отношению к значимым объектам управления (диспозиционные стереотипы) 4) ценностным отношением к значимым объектам управленческого контекста (аксиологические стереотипы) 5) особенностями социального оценивания

(оценочные стереотипы) 6) особенностями информационного взаимодействия (информационные стереотипы) 7) особенностями организационной деятельности (организационные стереотипы) 8) особенностями технологии осуществления управленческих функций (технологические стереотипы). Определено, что особое значение в управленческой деятельности имеют социальные стереотипы, связанные со служебно-статусными отношениями, мотивацией качественной и эффективной работы, отношением к конфликтам в организации и способам их решения. Представлены результаты эмпирического исследования среди руководителей и сотрудников социальных служб на региональном уровне, на основе которых определены следующие управленческие стереотипы: восприятие руководителя социальной службы («технократ» или «гуманитарий»), мотивационные стереотипы избегания и достижения, позиционные стереотипы активно-конструктивного отношения к конфликтам и их урегулирования.

Ключевые слова: социальное управление; управленческий стереотип; служебно-статусные отношения; мотивация; конфликт

Постановка проблеми.

Ефективне управління будь-якою організацією і будь-яким суспільним процесом, незалежно від їх розміру і масштабу, обумовлене в істотній мірі компетентністю керівників, адекватною оцінкою ними управлінських ситуацій і ухваленням оптимальних рішень. Відповідно, при розгляді і рішенні проблеми вдосконалення управлінської діяльності, підвищення культури управління не можна не звернути увагу на стереотипний характер людських дій, особливо в управлінській діяльності соціальних служб. Стереотипи – узагальнені і разом із тим спрощені схеми дій (розумових, оцінних, практичних) досить широко поширені в управлінській, як, втім, і в будь-якій іншій діяльності, роблячи істотний вплив на її характер та результативність, а в системі закладів із надання соціальних послуг впливають на якість соціального обслуговування населення.

Аналіз досліджень і публікацій.

Різноманіття концептуальних підходів до дослідження соціальних стереотипів представлено у працях: Т. Адорно, С. Булгакова, М. Вебера, Е. Гідденса, К. Мангейма, Т. Парсонса, П. Сорокіна, К. Юнга. Особливо виділяються праці В. Ліппмана, С. Московічі, Дж. Олпорта, Г. Таджфела – сучасних наукових уявлень, що заклали основи про соціальні стереотипи. Логіко-методологічні аспекти дослідження соціального стереотипу освітлюються в публікаціях: О. Богардус, Л. Боровської, О. Ваніної, А. Донцова і Т. Стефаненко, Н. Ільїнової, В. Ковальова, А. Ослона, Ю. Сорокіна, Б. Шафера, П. Шихирева, В. Ядова. Значний внесок у міждисциплінарне вивчення соціальних стереотипів внесли: В. Агеєв, А. Угазов, Т. Васильєва, У. Дуаз, В. Ковальов, Ю. Левада, О. Рош, Ж. Тощенко, Ф. Хайек. Соціологічний підхід до дослідження соціальних стереотипів акцентований у роботах А. Меренкова, В. Ядова. Незважаючи на велику кількість публікацій у даному напрямку, не вивченою є проблема соціальних стереотипів у структурі управлінської діяльності закладів соціальної сфери і соціальних служб зокрема.

Метою дослідження є визначення особливостей соціальних стереотипів у структурі управлінської діяльності соціальних служб на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Розвиток теорії управління в аспекті аналізу співвідношення між інституційними та соціотехнологічними складниками управління системою установ із надання соціальних послуг відбувався завдяки появі низки наукових підходів, які суттєво вплинули і продовжують впливати на формування її предметної сфери: 1) раціоналістично-бюрократичний підхід, найтипівішими для якого є: школа наукової організації праці (наукового менеджменту) Ф. Тейлора, адміністративна або класична школа управління А. Файоля, теорія структури влади або ідеальної бюрократії М. Вебера; 2) соціально-психологічний підхід, для якого найхарактернішими є: школа людських відносин Е. Мейо, теорія «Х» та «Y» Д. Мак-Грегора, теорія стилів управління К. Левіна; 3) системно-математичний підхід, який поєднує як класичну і соціально-психологічну школи, так і численні прикладні організаційно-управлінські концепції, теорії та розробки на основі застосування кількісних методів із широким використанням комп'ютерних технологій і програмного організаційного моделювання [11, с. 24]. З появою останнього напрямку відбувся остаточний перехід у розумінні проблем управління від суто інженерного підходу до соціологічного, в центрі уваги якого перебуває, перш за все, людина в системі управління з її потребами, інтересами й цінностями. Внаслідок цього раціоналістичний підхід в теорії управління став поступатися місцем іншому підходу – поведінковому, який ґрунтується на знаннях фундаментальних положень соціології і психології щодо суб'єктів управлінської діяльності.

Аналіз системи соціальних служб включає визначення її структури. Очевидно, що структуру системи соціального обслуговування можна аналізувати, залучаючи різні критерії. У вітчизняних і закордонних публікаціях міцно затвердився так званий «секторний підхід», який виходить із того, що всі організації, які входять до системи соціального обслуговування, умовно можна зарахувати до одного з трьох секторів: державного, комерційного і неприбуткового. При цьому кожен із секторів виконує як загальні, так і специфічні функції в соціальному обслуговуванні громадян, які потрапили у важкі життєві ситуації.

Поряд із «секторним підходом» до аналізу

структури системи соціального обслуговування існує також інший підхід, в основі якого лежить ідея виділення не секторів, а рівнів у системі соціального обслуговування. Так, наприклад, Д. Білліс виділяє 5 основних рівнів у рамках системи соціальних служб, на кожному з яких розміщуються організації залежно від виконуваних ними функцій:

– «рівень повного охоплення сфери», на якому знаходяться організації, що розробляють політику в сфері соціального обслуговування та створюють концепцію діяльності соціальних служб у масштабах суспільства;

– «рівень повного здійснення служби», на якому розміщуються організації, які здійснюють організацію і управління діяльністю окремих видів соціальних служб;

– «рівень систематичного здійснення служби», на якому розміщуються організації, які несуть відповідальність за здійснення визначених аспектів соціального обслуговування;

– «рівень роботи з проблемами як із ситуаціями», на якому знаходяться організації, що безпосередньо займаються наданням підтримки громадянам, які потрапили у важку життєву ситуацію;

– «рівень роботи з проблемами як вимогами», на якому розміщуються соціальні служби, що надають в основному інформаційно-консультаційні послуги клієнтам і направляють останніх в інші соціальні служби [10, с.168-170].

Сфера надання соціальних послуг, згідно зі ст. 12 Закону України «Про соціальні послуги», заснована на використанні та розвитку всіх форм власності і складається з державного та недержавного секторів. Державний сектор представлений суб'єктами, що надають соціальні послуги і перебувають у державній власності, управління якими здійснюється центральними органами виконавчої влади. До комунального сектору належать установи та заклади комунальної власності, які надають соціальні послуги і перебувають в підпорядкуванні органів місцевого самоврядування. Недержавний сектор представляють громадські, благодійні, релігійні організації та фізичні особи, діяльність яких пов'язана з наданням соціальних послуг [4]. На сьогодні слід виділити найбільш поширені державні і комунальні заклади соціального обслуговування в системі соціального захисту населення: територіальні центри соціального обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян; центри соціальних служб для молоді; центри зайнятості; центри професійної, медичної та соціальної реабілітації інвалідів; притулки для неповнолітніх; центри соціально-психологічної реабілітації неповнолітніх; будинки нічного перебування бездомних громадян; центри обліку бездомних громадян; соціальні готелі; центри соціальної адаптації; інші заклади [3].

Звернемося до категорії «соціальний стереотип», що вперше до вжитку запровадив В. Ліппман у 1922 р., під яким упорядковані, схематичні,

зумовлені культурою образи світу. Сутнісними ознаками були названі неточність, помилковість, інерційність [8]. Далі, в концепції Г. Теджфела, соціальні стереотипи досліджувалися як явище, що сприяє формуванню групової ідентичності [14]. На його думку, стереотипи пов'язані зі сприйняттям людей у термінах групової приналежності. Результатом категоризації виступає акцентування соціальних (групових) розбіжностей між Я і не Я. Таким чином, сутнісна особливість стереотипів – їх функціональна роль у взаємодії між Я і не Я. Їм притаманні такі властивості, як динамічність, ситуативність, залежність від контексту між групових відношень, тобто умовою змін стереотипів виступають зміни міжгрупових відносин.

Завдяки дослідженням таких зарубіжних учених, як В. Дуаз, Г. Теджфел, Х. Тріандіс, Д. Кемпбел, а також вітчизняних фахівців В. Агеєва, П. Шихирева, Т. Стефаненко, Н. Русіної та ін. значно збагатились уявлення про цей феномен. Зазначається, зокрема, що, оскільки в повсякденному житті людина, як правило, не має можливості, часу, повноти інформації для критичного аналізу і самостійного обґрунтування власного уявлення про різноманітні об'єкти соціального середовища, то вона осмислює їх спрощено, стандартно, діє шаблонно, орієнтуючись на принцип «як всі». Такі розхожі уявлення засвоюються на віру і виступають для людини у її стосунках з іншими важливою мотивуючою основою.

Наведемо деякі концептуальні визначення цього поняття: «Соціальний стереотип – узагальнена, спрощена та ригідна система уявлень про групи людей, де кожна людина розглядається як носій однакових наборів провідних характеристик, що приписуються кожному члену даної групи, незважаючи на його реальні якості» [1]. У психологічному словнику А. Петровського, М. Ярошевського стереотип вважається ригідною установкою та, у тому разі, коли вона негативна, він призводить до упереджень. Далі автори статті у словнику доходять висновку, що соціальні стереотипи і є упередженнями, тобто ворожою та негативною установкою на окрему групу людей [7]. Сучасна гуманітарна наука процес стереотипізації і власне стереотипи трактує більш широко – як механізм спрощення сприйняття суб'єктом не тільки окремих особистостей і груп, але й різних соціальних явищ і процесів узагалі. Так, І. Кон пише: «...стереотипізація полягає в тому, що складне індивідуальне явище механічно підводять під просту загальну формулу або образ, що характеризує (істинно або хибно) клас таких явищ» [6, с. 188].

Отже, в наукових поглядах на роль стереотипів у функціонуванні свідомості людини можна виокремити дві позиції. З одного боку, стереотип характеризується ригідністю і консервативністю, має емоційну складову, може провокувати упередження стосовно представників інших груп, блокує творче мислення. З іншого боку, стереотипи спрощують

етапи прийняття рішень, забезпечують послідовність передачі знань і соціального досвіду, таким чином виконують адаптивну функцію.

Порівняльний аналіз концептуальних підходів до дослідження соціальних стереотипів дозволяє виділити і систематизувати основні риси даних феноменів. Незалежно від того, що існують розбіжності в інтерпретації їх різних аспектів, дослідники вважають, що стереотипізація визначається як процес приписування індивідам характеристик на основі їх групової приналежності, а стереотипів – як набору уявлень про характеристики (атрибути) групи людей. Основні властивості стереотипів можуть бути визначені наступним чином: 1) стереотипи виявляються на неусвідомленому рівні; 2) суттєвою ознакою соціального стереотипу є його масовість [5]; 3) ознакою соціального стереотипу виступає його стійкість. Стійкість соціальних стереотипів пов'язана з формуванням стійкої соціальної системи завдяки згуртуванню, інтеграції соціальних груп і утворенню між ними ціннісних типізацій та ідеологем єдиної структурованої соціальної спільноти; 4) стереотипи застосовуються для оцінки Своїх та Чужих; 5) стереотипізація виникає тоді, коли при порівнянні двох культур чи соціальних груп розбіжності трактуються як полярні протилежності; 6) дослідники (В. Ковальов, Т. Рябова) відзначають, що стереотип є спрощеним засобом репрезентації Іншого, через що формується його один образ [9, с. 121]; 7) про соціальний стереотип можна казати лише тоді, коли він поділяється в соціальній спільноті – суб'єкті стереотипізації («консенсус серед членів групи стосовно атрибутів іншої групи», згідно визначенню Д. Тейлора [12]); 8) до числа важливих ознак соціального стереотипу можна зарахувати його амбівалентність (реверсивність) або, за термінологією С. Холла, «стереотипічний дуалізм», тобто «розщеплення» стереотипу на дві протилежні складові [13, с. 258]. Таким чином, суттєвими ознаками соціальних стереотипів є: неусвідомленість, масовість, стійкість, спрощеність, аксіологічність, полярність, консенсусність, амбівалентність.

Отже, соціальні стереотипи виступають як стійкі, стабільні уявлення про соціальних акторів, ситуації і поведінку людей або соціальних груп відповідно до прийнятих норм культури, соціального середовища, національних традицій, професійного середовища.

Будь-яка управлінська діяльність як предмет стереотипізації має структуру, в якій потрібно виділяти: по-перше, родові риси, які стосуються будь-якої діяльності, в тому числі управлінської; по-друге, видові ознаки, які стосуються саме управлінської діяльності.

У структурі управлінської діяльності соціальних служб соціальні стереотипи можуть бути пов'язані із: 1) особливостями соціального сприйняття (перцептивні стереотипи); 2) раціональною інтерпретацією управлінських фактів (когнітивні

стереотипи); 3) соціальними установками стосовно значимих об'єктів управління (диспозиційні стереотипи); 4) ціннісним ставленням до значимих об'єктів управлінського контексту (аксіологічні стереотипи); 5) особливостями соціального оцінювання (оцінні стереотипи); 6) особливостями інформаційної взаємодії (інформаційні стереотипи); 7) особливостями організаційної діяльності (організаційні стереотипи); 8) особливостями технології здійснення управлінських функцій (технологічні стереотипи).

На цій підставі О. Вервейко розкрив зміст стереотипів на різних етапах управлінського циклу при здійсненні окремих управлінських функцій [2]: 1) постановка управлінської цілі (стереотипи абстрактної цілі, близької цілі, протиставлення цільового і функціонального управління); 2) ресурсне забезпечення ціледосягнення (стереотипи пріоритетності економічних ресурсів, одновимірного розуміння соціальних ресурсів, статичного розуміння соціальних ресурсів); 3) прийняття рішень (стереотипи без альтернативності, «економії», «швидкого результату»); 4) організація (стереотипи екстенсивного розвитку, пріоритету організаційних форм, інверсії, організаційної самодостатності, формальної єдності); 5) мотивація (стереотипи одновимірної мотивації, колективної думки, вертикальної кар'єри); 6) оцінка (стереотипи каузальної атрибуції, проєкції, стереотипи «ореолу», «порівняння», самооцінки у вигоду власного Я, недооцінки іншої людини); 7) контроль (стереотипи фетишизації контрольних функцій, орієнтації на контроль, недовіри тощо).

Для виявлення особливостей соціальних стереотипів у структурі управлінської діяльності соціальних служб було проведено соціологічне опитування керівників і співробітників Запорізького обласного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді і його структурних підрозділів у районах Запорізької області (вересень-жовтень 2017 р., n = 200, з них 50 респондентів – керівники різних підрозділів і 150 респондентів – співробітники цих підрозділів).

Метою дослідження виступив аналіз стереотипів у структурі управлінських відносин в організації. В якості основних параметрів та індикаторів дослідження нами визначено: 1) службово-статусні відносини: стиль управління в організації, організаційні цінності в організації, рівень довіри в системі «керівник-підлеглий», оцінка якостей керівника; 2) мотиваційні відносини: мотиви ефективної і якісної роботи; 3) позиційні відносини: сприйняття конфліктів в організації, джерела конфліктів, реакції керівників на виникнення конфліктів в колективі.

1. Службово-статусні відносини. Респонденти визначають у якості домінуючого стилю управління змішаний (ситуативний) стиль – 39% і демократичний стиль (32%), який характеризується децентралізацією влади, колегіальністю прийняття

управлінських рішень, стимулюванням ініціативи підлеглих, достатністю інформації про перспективи діяльності організації. Причому респонденти визначили в якості найбільш значимих організаційних цінностей наступні: якість виконаної роботи, високий професійний рівень співробітників, досягнення запланованих результатів, співпраця і робота в команді, інтереси клієнтів (замовників), що відповідають орієнтації діяльності організації на якість і результат (отримання прибутку, матеріальний продукт, надання послуги, соціальний ефект тощо).

Стереотипи у відносинах «співробітник – керівник» пов'язані значною мірою з відносинами довіри. У початковому визначенні довіри – це віра у те, що взаємні зобов'язання будуть виконані і санкції застосовувати не потрібно. У нашому емпіричному дослідженні довіри акцентувалися два його аспекти: 1) установка респондентів на довіру / недовіру керівникам (підлеглим); 2) джерела можливої недовіри керівникам (підлеглим).

На питання чи «Можна довіряти керівникам?» майже чверть опитаних співробітників (23,3%) відповіла однозначно не «можна довіряти» і лише 9,8% респондентів вибрала відповідь «можна цілком довіряти». На думку 8,2% співробітників «можна частково довіряти». Багато кому важко відповісти (18,7%), а значна частина респондентів дала ухильні відповіді – «це залежить від керівника» і «це залежить від обставин». На аналогічне ж питання було запропоновано відповісти керівни-

кам, тільки воно вже стосувалося їх ставлення до підлеглих. Дві третини опитаних (66%) відповіли, що можна довіряти своїм співробітникам, причому 40% – «можна цілком довіряти», 26% – «можна частково довіряти». Тільки 4% вважають, що не можна довіряти співробітникам; інші 30% дали ухильну відповідь. Таким чином, «кредит довіри» керівників стосовно підлеглих значно вищий, ніж рівень довіри підлеглих своїм керівникам. Помітно виявляються стереотипи недовіри владі і її носіям. Стереотипи недовіри керівникам підкріплюються тим, як співробітники розуміють причини цього недовір'я: 1) думаю, що взагалі не можна довіряти людям, тим більше керівникам (на це вказали 34,9% опитаних); 2) положення «керівника» змушує людину бути нещирим (28,7%); 3) такий висновок я роблю з особистого досвіду спілкування з керівником (36,4%). Судячи з цих відповідей, стереотипи недовіри керівникам формуються і підкріплюються, по-перше, через вплив більш загальних стереотипів, по-друге, через ірадіацію невдалого особистого досвіду.

В процесі дослідження управлінських стереотипів ставиться також питання про наявність / відсутність стереотипних установок на порівняльну оцінку якостей керівника. Була запропонована 5-бальна оцінна шкала: 5 – якість дуже важлива, 4 – якість достатньо важлива, 3 – якість швидше важливе, чим неважливе, 2 – якість не зовсім важлива, 1 – якість зовсім неважлива. Усереднені результати оцінки приведені на рис. 1.

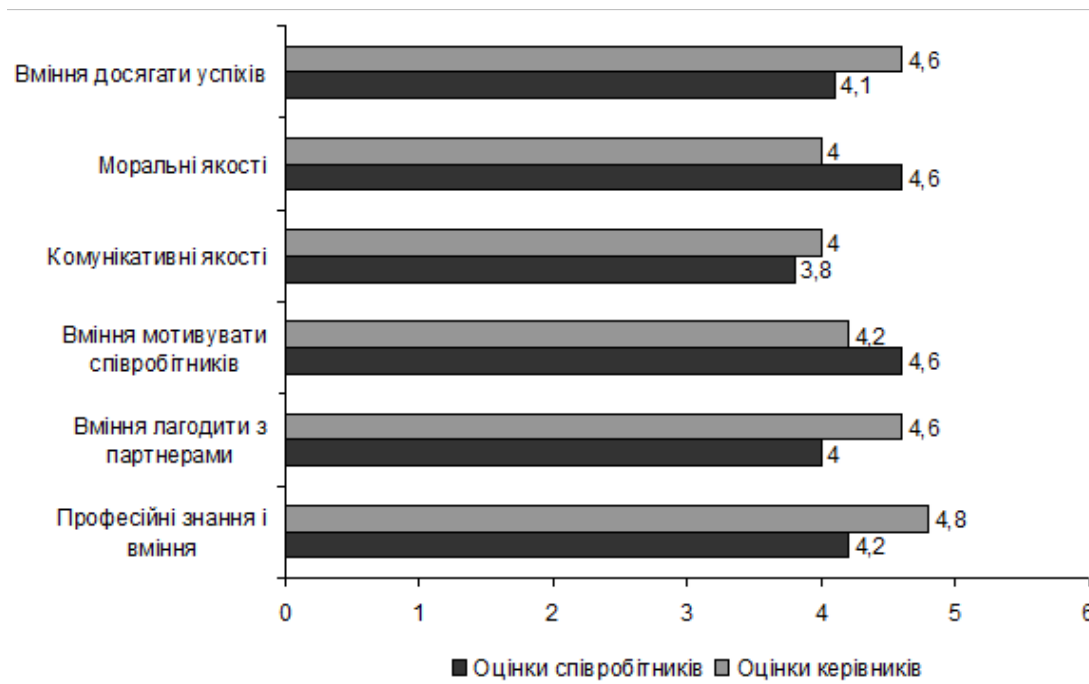

Рис. 1. Оцінка значимих якостей керівника

Як видно з наведених даних, керівники віддають перевагу професійним якостям керівника, рядові співробітники – моральним і соціальним (уміння мотивувати співробітників) якостям. Логічним буде припущення про те, що на основі таких переваг можуть бути сформовані відповідні стереотипи сприйняття керівників: або стереотип «техно-

крата» або стереотип «гуманітарія».

2. Мотиваційні відносини. Службово-статусні стереотипи пов'язані безпосередньо з мотиваційними, до аналізу яких ми і переходимо. Як предмет аналізу були вибрані емпіричні інтерпретації мотивів ефективної і якісної роботи (див. рис. 2).

Рис. 2. Мотиви ефективної і якісної роботи

Звертають на себе увагу істотні розбіжності в інтерпретації мотивів успішної роботи. Можна зробити висновок про те, що уявлення рядових співробітників організації про мотивацію стереотипізовані у бік мотивів уникнення, а представлення керівників – у бік мотивів досягнення і збереження.

3. Позиційні відносини. Переходячи до аналізу ще однієї групи управлінських стереотипів – позиційних, відмітимо, що вони стосуються розуміння соціальних конфліктів в організації і механізмів їх урегулювання.

Було поставлене питання про те, яку роль грають конфлікти на роботі. Опитані розділилися на три групи, залежно від оцінки ролі конфліктів на роботі. Перша група утворюється з тих, хто вказує на позитивну роль конфліктів. Численніша друга

група опитаних, що включає тих, хто пов'язує з конфліктами виключно негативну роль. Порівняно більше їх серед керівників і менше – серед співробітників. Третя група дотримується думки про неоднозначну роль конфліктів. Чисельність таких приблизно однакова серед керівників (в межах 20-22%) і відносно більше – серед рядових співробітників. Таким чином, якщо судити про стереотип сприйняття конфлікту, то він виявляється у вигляді «негативного стереотипу» і виявляється в уявленнях рядових співробітників організації і, особливо, її керівників.

Респонденти були опитані також щодо джерела конфліктів на роботі. Їм було запропоновано вказати не більше п'яти причин із переліку, що включає 13 можливих варіантів (див. рис. 3).

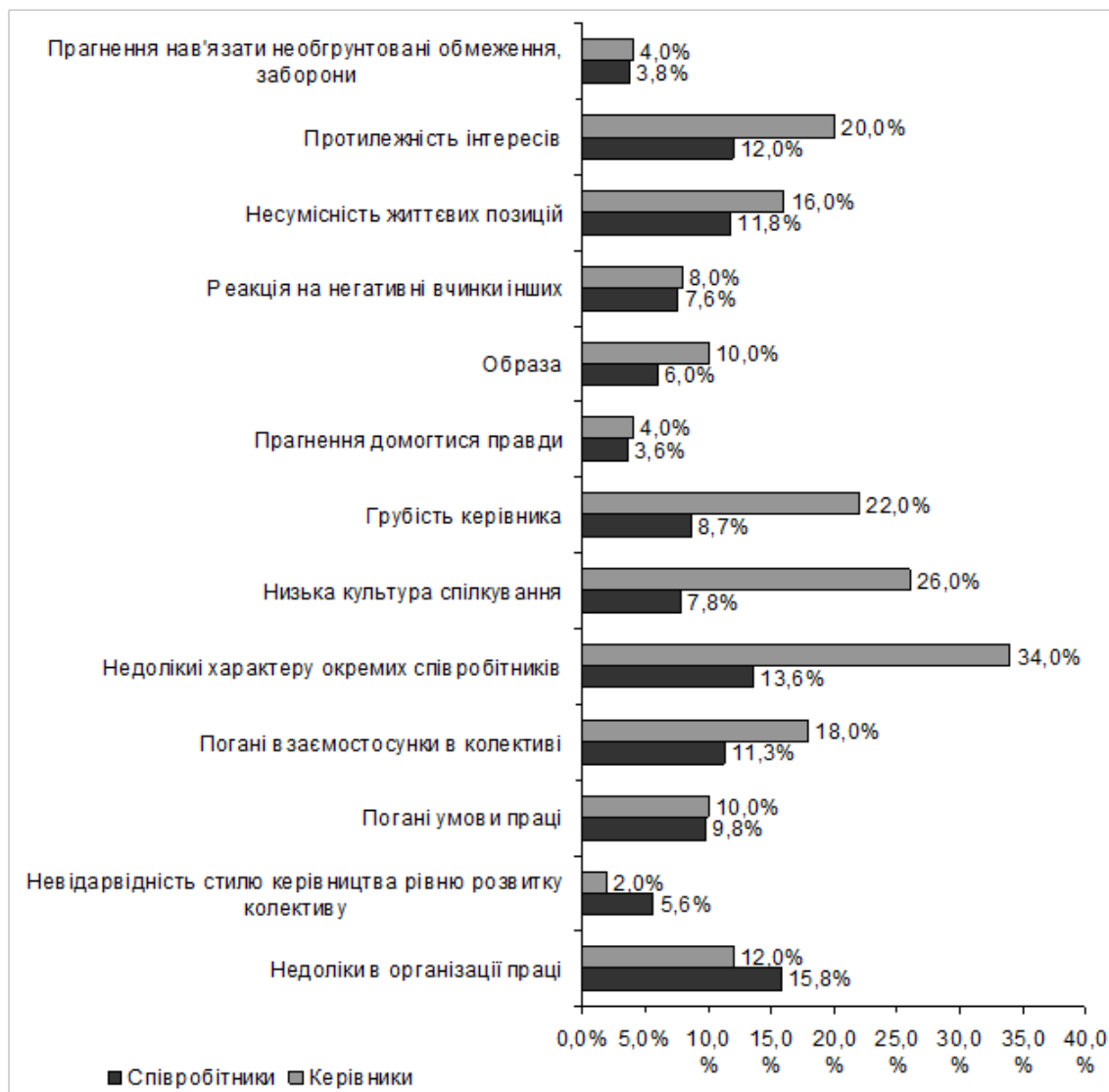

Рис. 3. Основні джерела конфліктів

Конфлікти, як і слід було чекати, викликаються багатьма і різними причинами. Проте, нас у даному випадку цікавлять не самі по собі причини, а їх інтерпретація з боку різних категорій опитаних і, перш за все, керівників і рядових співробітників. Якщо прийняти відповіді рядових співробітників за деякі точки відліку, то стає очевидною схильність керівників до суб'єктивізації джерел конфліктів. Вони надають більше значення суб'єктивним чинникам (недоліки характеру окремих співробітників, низька культура спілкування і т. п.), ніж об'єктивним джерелам конфлікту типу «недоліки в організації праці», «погані умови праці» і т. п. Таким чином, можна говорити про стереотип суб'єктивізації джерел конфлікту. Цим самим зовсім не заперечується важлива роль суб'єктивних джерел конфлікту, але ця роль вторинна стосовно первинної ролі об'єктивних джерел. Суб'єктивні джерела конфлікту, знаходячись на поверхні поля, прозоріші для розуміння, відразу ж «впадають в очі», через

що виникає ілюзія їх домінантності.

Також було виявлено моделі поведінки респондентів у конфліктній ситуації, їх звичайні реакції на конфлікт між співробітниками. Виходячи з одержаних соціологічних даних, багато хто з опитаних (33,6%) не визначився зі своїм ставленням до конфлікту (33,6%), четверта частина (25,6%) намагається допомогти врегулювати конфлікт, 19,1% прагнуть не помічати конфлікт, 8,7% надають підтримку одній із конфлікуючих сторін, 4,7% спостерігають за ходом конфлікту, 2,4% опитаних чекають моменту, щоб втрутитися в конфлікт. Таким чином, у респондентів переважає пасивна позиція стосовно конфлікту між співробітниками. Якщо зарахувати до тих, хто займає цю позицію тих, кому важко з визначенням свого ставлення до конфлікту, то загальне число «пасивних» складатиме 63,4%, тобто дві третини від загального числа опитаних.

Детальніше досліджувалося ставлення керівників структурних підрозділів до конфлікту між

співробітниками. Їм було запропоновано відповісти на питання про те, як зазвичай реагують вони на спалахи конфліктів між співробітниками. Переважна більшість керівників (61,7%) займають активну позицію стосовно конфліктів між співробітниками, при цьому 18,5% проявляють тактичну активність, 43,2% – стратегічну активність, 14,8% займають помірну позицію і 23,5% – пасивну позицію. Отже, переважання у керівників активної позиції стосовно конфліктів свідчить у даному випадку не тільки про те, що «положення зобов'язує» бути активним, але й про тенденцію активно-конструктивного ставлення до конфліктів і їх урегулювання, формування культури конфліктної взаємодії.

Висновки.

Отже, на основі теоретичного аналізу і результатів емпіричного дослідження можна зробити

наступні висновки. По-перше, визначено, що соціальні стереотипи виступають як стійкі, стабільні уявлення про соціальних акторів, ситуації і поведінку людей або соціальних груп відповідно до прийнятих норм культури, соціального середовища, національних традицій, професійного середовища. По-друге, в структурі управлінської діяльності соціальних служб виділено такі управлінські стереотипи: перцептивні, когнітивні, диспозиційні, аксіологічні, оцінні, організаційні, технологічні, зміст яких можна розглядати на різних етапах управлінського циклу при здійсненні окремих управлінських функцій. По-третє, визначено стереотипи сприйняття керівника соціальної служби («технократ» чи «гуманітарій»), мотиваційні стереотипи уникнення і досягнення, позиційні стереотипи активно-конструктивного ставлення до конфліктів і їх врегулювання.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Большой психологический словарь. (Психологические энциклопедии) / Сост. и общ. ред. Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко. – СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2005. – 672 с.
2. Вervejko O. V. Социальные стереотипы в структуре управленческой деятельности: дисс. ... канд. социол. наук: 22.00.08 / О. В. Вervejko. – Белгород, 2015. – 210 с.
3. Дубич К. В. Сучасна система надання соціальних послуг України / К. В. Дубич // Державне управління. – 2015. – № 3.
4. Про соціальні послуги: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 45. – Ст. 358.
5. Ковалев В. В. Проблема социальных стереотипов в зарубежной социологии и психологии / В. В. Ковалев // Гуманитарные и социально-экономические науки. – 2007. – № 1. – С. 16-24.
6. Кон И. С. Психология предрассудка. О социально-психологических корнях этнических предрассудков / И. С. Кон // Новый мир. – 1966. – № 9. – С. 187-205.
7. Краткий психологический словарь / Под общей ред. А. В. Петровского и М. Г. Ярошевского. – М.: Политиздат, 1985. – 431 с.
8. Липпман У. Общественное мнение / У. Липпман. – М.: Ин-т Фонда «Общественное мнение», 2004. – 384 с.
9. Рябова Т. Б. Стереотипы и стереотипизация как проблема ген-дерных исследований / Т. Б. Рябова // Личность. Культура. Общество. – 2003. – Т. V. – № 1-2. – С. 120-139.
10. Спікер П. Соціальна політика: теми та підходи / П. Спікер. – Київ: Фенікс, 2000. – 383 с.
11. Швець Д. Є. Моделі управління освітою в структурно-функціональній парадигмі менеджменту та соціології управління / Д. Є. Швець // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2014. – № 56. – С. 23-31.
12. Gardner R. C. Stereotypes as Consensual Beliefs / R. C. Gardner // The psychology of prejudice: The Ontario Symposium. – V. 7. – Hillsdale, N.J., 1994. – 786 p.
13. Hall S. The West and the rest: Discourse and power / Hall S. // Formations of modernity / Hall S., Greben B. (eds.). – Cambridge, 1992. – 258 p.
14. Tajfel H. Social stereotypes and social groups / H. Tajfel // Intergroup behavior. – Oxford: Basil Blackwell, 1984. – 432 p.

REFERENCES

1. Meshherjakov, B.G., & Zinchenko, V.P. (Eds.). (2005). *Bol'shoj psihologicheskij slovar'. (Psichologicheskie jenciklopedii) [Great psychological dictionary. (Psychological Encyclopedia)]*. Saint Petersburg: Prajм-ЕVROZNAK [in Russian].
2. Vervejko, O.V. (2015). Social'nye stereotipy v strukture upravlencheskoj dejatel'nosti [Social stereotypes in the structure of management activity]. *Candidate's thesis*. Belgorod [in Russian].
3. Duby`ch, K.V. (2015). Suchasna sy`stema nadannya social'ny`x poslug Ukrayiny [Modern system of providing social services of Ukraine]. *Derzhavne upravlinnya [Public administration]*, 3. [in Ukrainian].
4. Pro social'ni poslugy: Zakon Ukrayiny [The Law of Ukraine «On social services»]. (2003). *Vidomosti Verxovnoyi Rady Ukrayiny*, 45, art. 358 [in Ukrainian].
5. Kovalev, V.V. (2007). Problema social'nyh stereotipov v zarubezhnoj sociologii i psihologii [The problem of social stereotypes in foreign sociology and psychology]. *Gumanitarnye i social'no-jekonomicheskie nauki*, 1, 16-24 [in Russian].

6. Kon, I.S. (1966). Psihologija predrassudka. O social'no-psihologicheskikh kornjah jetnicheskikh predubezhdenij [Psychology of prejudice. On the socio-psychological roots of ethnic prejudices]. *Novyj mir*; 9, 187-205 [in Russian].
7. Petrovskiy, A.V., & Jaroshevskiy, M.G. (Eds.). (1985). *Kratkij psihologicheskij slovar'* [Brief psychological dictionary]. Moscow: Politizdat [in Russian].
8. Lippman, U. (2004). *Obshhestvennoe mnenie [Public opinion]*. Moscow: In-t Fonda «Obshhestvennoe mnenie» [in Russian].
9. Rjabova, T.B. (2003). Stereotipy i stereotipizacija kak problema gendernyh issledovanij [Stereotypes and stereotyping as a problem of gender studies]. *Lichnost'. Kul'tura. Obshhestvo, 1-2*, 120-139 [in Russian].
10. Spiker, P. (2000). *Social'na polity'ka: temy` ta pidxody` [Social policy: themes and approaches]*. Kyiv: Feniks [in Ukrainian].
11. Shvecz, D.Ye. (2014). Modeli upravlinnya osvityu v strukturno-funkcional'nij parady`gmi menedzhmentu ta sociologiyi upravlinnya [Models of education management in the structural-functional paradigm of management and sociology of management]. *Gumanitarny`j visny`k ZDIA, 56*, 23-31 [in Ukrainian].
12. Gardner, R.C. (1994). Stereotypes as Consensual Beliefs. *The psychology of prejudice: The Ontario Symposium*. Hillsdale, N.J.
13. Hall, S., & Greben, B. (1992). *The West and the rest: Discourse and power*. Cambridge.
14. Tajfel, H. (1984). *Social stereotypes and social groups. Intergroup behavior*. Oxford: Basil Blackwell.

Буканов Григорій Миколайович

Кандидат політичних наук, доцент
Запорізький національний технічний університет
69061, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 64

Bukanov Grigory N.

Candidate of political sciences, associate professor
Zaporozhye National Technical University
64, Zhukovsky Str., 69061, Zaporozhye, Ukraine

ORCID: 0000-0002-5398-5953

Email: vip.gregorov@ukr.net

Цитування: Буканов Г. М. Соціальні стереотипи в структурі управлінської діяльності соціальних служб: регіональний аспект / Н. В. Дзюба // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2018. – Т. 21. – № 4. – С. 56-64.

Citation: Dziuba, N.V. (2018). Sotsialni stereotypy v strukturі upravlinskoi diialnosti sotsialnykh sluzhb: rehionalnyi aspekt [Social stereotypes in the structure of management of social services: regional aspect]. *Scientific and theoretical almanac «Grani», 21(4)*, 56-64.

Стаття надійшла / Article arrived: 26.02.2018

Схвалено до друку / Accepted: 05.03.2018

Развитие и распространение радикальных идей в условиях современных демократических обществ

Музылёв А. В., Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина

Установлено, что проблематика исследования радикализма будет актуальна и в дальнейшем. Успехи радикалов на выборах, мигрантский и экономический кризис, политическая нестабильность, массовые акции протеста – все это свидетельство того, что в крайних правых и крайних левых еще будет шанс выйти на политическую авансцену. Таким образом, демократия вовсе не является панацеей от развития радикальных идей. Она, как и другие формы правления, не защищена от всплеска популярности радикализма. Ключевой причиной, по которой именно в демократических обществах радикалы имеют наименьшую степень влияния, есть широкая возможность для выбора. Это позволяет человеку легче найти политическую силу или идеологию, которая в полной мере отражает его интересы.

Оценено влияние современных технологий и выявлено, что методы распространения радикальных доктрин приобретают все новые формы. Это порождает новые угрозы для демократии. Уже сейчас ежегодно растет количество протестов и погромов, не говоря уже об успехах радикальных политических сил на выборах, что можно считать ключевым показателем развития радикализма в условиях демократического общества. Главное, что могут сделать представители политического истеблишмента демократических государств, это попытаться снизить напряжение путем переговоров с представителями радикалов, ведь полностью искоренить крайне правых или левых не представляется возможным.

Таким образом, свобода собраний и коммуникаций, возможность добиться победы легитимным способом делает современные радикальные партии достаточно популярными. Используя традиционные приемы (жесткая риторика, упор на системные и коренные изменения, простота и доступность для каждого), они фактически предлагают ответы на вопросы, которые являются наиболее обсуждаемыми в обществе. Для демократии радикалы представляют определенную угрозу, поэтому от них часто пытаются отгородиться, но не во всех странах это происходит одинаково успешно. Например, националистические лозунги приносят дополнительные проценты голосов политическим партиям. Поскольку радикальные доктрины уже есть и по-прежнему создаются, то нет ничего удивительного в том, что они востребованы и никакие существующие виды запретов не способны на 100% решить данную проблематику.

Ключевые слова: политические режимы; экстремизм; делегитимация; терроризм; политические партии; тоталитаризм; прогосударственный экстремизм

Development and dissemination of radical ideas in the conditions of modern democratic societies

Muzylov O. V., V. N. Karazin Kharkiv National University

An analysis of theoretical sources demonstrates that the potential for the development of radicalism in a democracy is very high. Many prominent scientists have studied the problem, including P. Salmon, Ch. Mouffe, D. Della Porta. That freedom and scope for activities that appear in an individual in a democracy, allows you to freely seek political adherents or independently propagate the ideals of this or that doctrine. Democracy is not at all a panacea for the development of radical ideas. It, like other forms of government, is not immune from a surge in the popularity of radicalism.

In the conditions of totalitarian and authoritarian societies, the emergence and mass development of an ideology that would outshine the official one is extremely unlikely. As a result of the theoretical analysis was founded that modern communication tools play an important role, thanks to which people began to communicate much more with each other and exchange information. Social networks are not just places where like-minded people meet, but real spaces for recruiting radicals. This creates new threats to democracy. Already, the number of protests and pogroms is increasing every year, not to mention the success of radical political forces in the elections, which can be considered a key indicator of the development of radicalism in democratic societies.

Moreover, frustration in the current form of government can lead to massive confrontations of the civilian population with power structures. With this, the countries, in which the so-called «color revolutions» occurred repeatedly, came across. Representatives of political leaders of democratic countries usually recognize the right of people to vote and support radical parties, but they often oppose their successful results and refuse to cooperate with them, believing that such harm will damage their political reputation. For example, the incident occurred with the party «Swedish Democrats», when they did not want to be with them in the parliament. Such a reaction on the part of the democrats underscores once again that they are afraid of a real surge in the popularity of radical parties and movements,

when it will be impossible to ignore them.

At the same time, many political forces already use radical slogans and slogans to achieve immediate goals. This is clearly seen in the example of the Ukrainian political parties, which used varying degrees of intensity of such speech in their own programs and in the speeches of their representatives. The study showed that it would not be possible to completely solve the problems of the popularity of radicalism, but it is quite possible to reduce the degree of social tension.

Keywords: political regimes; extremism; delegitimation; terrorism; political parties; totalitarianism; pro-state extremism

Розвиток і поширення радикальних ідей в умовах сучасних демократичних суспільств

Музильов О. В., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Встановлено, що проблематика дослідження радикалізму буде актуальна і в подальшому. Успіхи радикалів на виборах, мігрантська і економічна криза, політична нестабільність, масові акції протесту – все це свідчення того, що у крайніх правих і крайніх лівих ще буде шанс вийти на політичну авансцену. Таким чином, демократія зовсім не є панацеєю від розвитку радикальних ідей. Вона, як і інші форми правління, не захищена від сплеску популярності радикалізму. Ключовою причиною, з якої саме в демократичних суспільствах радикали мають найменший ступінь впливу, є широка можливість для вибору. Це дозволяє людині легше знайти політичну силу чи ідеологію, яка в повній мірі відображає її інтереси.

Оцінено вплив сучасних технологій і виявлено, що методи поширення радикальних доктрин набувають все нові форми. Це породжує нові загрози для демократії. Уже зараз щорічно зростає кількість протестів і погромів, не кажучи вже про успіхи радикальних політичних сил на виборах, що можна вважати ключовим показником розвитку радикалізму в умовах демократичних суспільств. Головне, що можуть зробити представники політичного істеблішменту демократичних держав, це спробувати знизити напругу шляхом переговорів із представниками радикалів, адже повністю викоринити крайніх правих чи лівих не є можливим.

Таким чином, свобода зібрань та комунікацій і можливість домогтися перемоги легітимним способом роблять сучасні радикальні партії досить популярними. Використовуючи традиційні прийоми (жорстка риторика, наголос на системних і корінних змінах, простота і доступність для кожного), вони фактично пропонують відповіді на питання, які є найбільш обговорюваними в суспільстві. Для демократії радикали представляють певну загрозу, тому від них часто намагаються відгородитися, але не у всіх країнах це проходить однаково успішно. Наприклад, націоналістичні гасла часом приносять додаткові відсотки голосів політичним партіям. Оскільки радикальні доктрини вже є і як і раніше створюються, то немає нічого дивного в тому, що вони є затребуваними і ніякі існуючі види заборон не здатні на 100% вирішити дану проблематику.

Ключові слова: політичні режими; екстремізм; делегітимація; тероризм; політичні партії; тоталітаризм; продержавний екстремізм

Проблемная ситуация.

Взаимосвязь между развитием и распространением радикальных идей и формой политического правления является одной из наиболее важных для понимания особенностей востребованности крайне левых и крайне правых доктрин среди населения. Традиционно считается, что в условиях демократии человек может свободно и беспрепятственно высказывать собственную позицию. Благодаря разнообразию политических партий ему проще выбрать ту, которая в наибольшей степени отражает его собственные воззрения. Однако демократические общества порой являются идеальным местом для появления новых радикальных группировок, которые нередко применяют экстремистские методы борьбы для достижения собственных целей. Наиболее характерными примерами подобных организаций были «Красные бригады» в Италии и «Фракция Красной Армии» в ФРГ. В современных обществах поддержка радикализма перешла в несколько иную плоскость. Речь в первую очередь идет о голосовании за них на выборах и участии в

демонстрациях.

Несмотря на то, что демократическая форма правления предоставляет большую свободу выбора для населения, далеко не всегда в авангарде политической жизни находятся партии, способные отражать воззрения существенной части населения. Особенно это касается стран, где существует двухпартийная система, а потому определенная часть избирателей не может в полной мере найти отображение собственных взглядов. В обществе, где существует заметная востребованность радикальных действий и лозунгов среди населения, ряд политических деятелей нередко используют тезисы крайне правых или крайне левых в программах своих политических сил или же просто в выступлениях. Это отчетливо прослеживается в программных положениях и высказываниях украинских политических деятелей, которые отказываются от «...мира любой ценой», призывают восстановить ядерный статус и создавать партизанские отряды [4, 5, 7]. В западных странах тезисы обыкновенно носят более умеренный характер и связаны в первую очередь с экономическими

проблемами. В последние годы также добавляются положения о решении проблем с мигрантами, что также позволят завоевать голоса определенной категории населения.

Цель: выявить факторы, способствующие развитию радикальных идей в условиях демократических обществ.

Анализ исследований и публикаций.

Если востребованность радикальных идей в условиях тоталитаризма или авторитаризма практически не вызывает сомнений у исследователей данной проблематики, то в отношении демократии ситуация выглядит несколько иначе. Так, ряд исследователей ошибочно считает, что радикализм представляет угрозу только для недемократических форм правления. Например, Т. Ф. Ефремова пишет о том, что радикализм – это политическое течение, ориентирующееся на проведение демократических реформ в рамках существующего государственного строя [2, с. 801]. Автор связывает радикализм с конкретной политической идеологией, более того, его наделяют творческими функциями. Они, безусловно, присутствуют в некоторых радикальных доктринах, но было бы неправильно говорить о том, что все они на первое место ставят именно демократические преобразования. Данное определение более подходит для такого процесса, как «реформаторство», которое также может носить радикальный характер. Радикализм вовсе не априорно нацелен на «демократические реформы», часто сторонники радикальных идей настроены на решительные преобразования, которые идут в разрез с демократическими ценностями.

Проблематика развития и распространения радикальных идей уже больше столетия волнует многих известных ученых, среди которых М. Вебер, Ш. Муфф, М. Яхьяев. Среди современных исследователей проблематики радикализма немало тех, кто скептически относится к демократии и фактически считает, что именно при ней у радикалов есть наиболее высокие шансы добиться успеха. Аргументируется это в первую очередь тем, что даже центристские партии нередко заигрывают с радикализмом не только не препятствуя деятельности радикальных партий и организаций, но и активно используя их риторику и программные положения. Это приводит к увеличению напряженности в обществе, что может вылиться в погромы и массовые акции протеста.

Еще в XX веке исследования Пьера Салмона продемонстрировали, что именно данная форма правления является наиболее благоприятной для развития радикализма. Современные исследователи, например, Донателла дела Порта, лишь подтверждают это и говорят о том, что те свободы, которые существуют у человека при демократии, могут толкнуть его в лоно радикализма [8]. При этом, несмотря на то, что в условиях демократии предполагается, что человек может свободно высказывать свое мнение, появление откровенно на-

ционалистических партий всегда вызывает большое сопротивление европейского истеблишмента. Связано это с тем, что представители демократических сил просто не в состоянии смириться с тем, что радикалы добиваются успеха их же методами.

Одной из причин популярности радикалов в условиях демократии является тот факт, что они ставят национальные интересы выше наднациональных. Если левые в этом вопросе могут быть отчасти солидарны с демократами, то ультраправые всегда в первую очередь будут ориентироваться на интересы своего государства (вполне возможно, что даже на интересы конкретной этнической группы, которая является их «ядерным электоратом»). Голосование на выборах за радикалов также свидетельствует о том, что повестка дня, которую предлагают демократические партии, больше не актуальна. В последние годы их популярность только падает. Усугубилось это недавним мигрантским кризисом. Активные протесты населения можно видеть не так часто, зато это выливается в поддержку радикалов. Это вновь хорошо видно на примере Австрии, где на выборах мэра Вены представитель Австрийской партии свободы набрал более 30% голосов избирателей и лишь немного отстал от победителя гонки. В условиях демократии просто нецелесообразно бороться с ней самой радикальными мерами. В таком случае СМИ выставят протестующих либо в виде клоунов, либо экстремистов, которые несут «угрозу демократии».

В этой связи важно мнение Ш. Муфф, которая считает, что в современном мире бросить вызов концепции демократии и отвергать либеральные воззрения практически нецелесообразно. Именно поэтому количество тех, кто открыто протестует против существующих устоев, достаточно невелико. Исследовательница отмечает, что несмотря на это, вызовы демократии бросаются все чаще [1]. Чтобы представители либеральных партий и сторонники демократии с этим считались, единственным возможным выходом является голосование на выборах за радикалов или экстремистов. Число людей, которые разочаровались в демократии и традиционных партиях, постепенно растет. Вызвано это тем, что их представители больше не способны в полной мере удовлетворить запросы населения. Именно поэтому, как уже было сказано выше, многие политики, даже центристы, включают в свои программы тезисы, используемые радикалами и экстремистами.

Более того, Ш. Муфф отмечает, что даже те люди, которые не поддерживают радикалов, достаточно скептически относятся к действующим политикам. Одним из признаков этого является низкая избирательная активность населения. Уже сейчас в подавляющем большинстве европейских стран на парламентские или президентские выборы не приходит более половины избирателей. Безусловно, причины у них могут быть разные, но

подобная отстраненность от происходящих политических процессов также заставляет задуматься о том, что для демократии наступили не лучшие времена. Еще чаще голосование за крайне правых или крайне левых рассматривается как знак протеста против существующей системы. Часто оно бывает достаточно спонтанным. В этом случае вспоминается украинский кейс, связанный с партией «Свобода». До парламентских выборов опросы общественного мнения давали ей куда более низкие показатели, чем вышли в итоге. Партия набрала 10, 44% голосов избирателей, тогда как социологи предрекали не более 6,5% [3].

Изложение основного материала.

Радикалы предлагают простые решения сложных проблем, и за счет этого им удается добиться поддержки среди населения. Естественно, положительно влияют на рейтинг радикальных партий и существующие кризисы. Они демонстрируют несостоятельность демократии и неспособность либералов пойти на жесткие меры, которые порой столь необходимы. Проблемы, которые возникают в современных европейских государствах, являются комплексными, но рисковать своим политическим рейтингом не хочет ни одна партия, в результате чего существенные перемены не удается произвести.

Пьер Салмон утверждает, что демократия является благоприятной средой для становления и утверждения радикалистских практик и теорий [11]. Примером этого может служить нынешний подъем популярности радикалов в Европе, в демократических государствах. Это отчетливо видно на примерах Испании, Швеции, Сербии и ряда других стран. Это еще раз подтверждает, что ни одна из форм правления не может быть в полной мере защищена от всплеска популярности и востребованности радикальных идей.

Тот же Салмон рассматривает экстремизм как результат работы обычного демократического политического соревнования или представительной демократии. Определенное количество отдельных вопросов связывается вместе таким образом, чтобы программа была электорально прибыльной и предлагается избирателям. Более того, власть фактически сама может «взростить» радикалов. Поскольку в большинстве европейских стран у руля стоят представители центристских политических партий, они всячески противопоставляют себя радикалам. Делается это для того, чтобы отнять голоса у конкурентов и более респектабельно выглядеть на фоне радикалов. Подобным образом начинает проявляться «прогосударственный экстремизм». В наиболее жестких вариантах он предполагает борьбу с инакомыслием и поиск внешних и внутренних врагов. Данный термин в первую очередь подходит для обществ близких к тоталитарным, однако вполне способен описать ситуацию в ряде трансформирующихся обществ, которые пытаются выстроить новую систему со-

циальной реальности, создавая новых героев, мифы, праздники. «Прогосударственный экстремизм» – это способ сплотить населения «законными» методами.

В противном случае, в трансформирующихся обществах нередко становится вопрос о легитимности существующей власти, что является одним из основополагающих факторов, который приводит к экстремистским действиям. Слабость власти, а также ощущение безнаказанности может привести к тому, что вероятность совершения насильственных действий существенно повысится. Дегуманизация и деперсонализация фактически способствуют тому, что экстремистские методы становятся столь популярны. Более того, впоследствии участники подобных акций нередко пытаются легитимировать себя и всячески оправдать свое поведение. Этот тезис подтверждает цитата Надежды Савченко, которая уверяет, что: «теракт в Раде мечтает устроить каждый украинец, но за мечты не судят» [6].

С. Бенхабиб пишет о важности поддержки легитимности для существующей власти, ее залогом она считает наличие свободных и открытых публичных обсуждений тех вопросов, которые вызывают наибольший общественный резонанс [10]. Что касается недостаточной легитимности или ее отсутствия в глазах радикалов, это непременно выльется в экстремистские действия, которые будут направлены против такой власти. Учитывая тот факт, что радикализм ставит перед собой далеко идущие цели, именно момент слабости власти может быть наиболее удачным для воплощения таких планов.

П. Салмон говорит о том, что среди сторонников умеренных партий есть немало людей, которые поддерживают экстремистские позиции по отдельным вопросам, то есть могут составлять потенциальную базу поддержки. Вместе с тем, люди, которые могут разделять взгляды экстремистских групп по отдельным вопросам, могут не чувствовать никакой ответственности за остальные позиции из программы этой же партии, они их совсем не разделяют. То же самое касается ретроспективной оценки экстремистских групп, которая меняется со временем.

Вайнберг и Перлингер в своих исследованиях обнаружили, что политические партии охотнее прибегают к экстремистским методам, когда группа имеет грандиозные цели. Например, установление нового социального порядка, и когда партийная доктрина провозглашает нелегитимность существующего режима. Одновременное восприятие нелегитимности и слабости режима, считают авторы, – необходимое условие возникновения политического экстремизма [12]. С одной стороны, считается, что демократия предоставляет возможность и для участия, и для ненасильственного разрешения конфликтов и обид, для демократий менее вероятно появление насильственных практик.

С другой стороны, исследования Уильяма Эубанка и Леонарда Вайнберга удивили многих выявлением противоположного. Их вывод: демократические режимы фактически более благоприятные для возникновения таких форм экстремизма, как терроризм, чем авторитарные; политические и гражданские свободы положительно коррелируют с терроризмом благодаря свободе движений и объединений и доступу ко многим потенциальным целям [9]. Свобода, предоставляемая при демократии, фактически развязывает руки радикалам и экстремистам, ведь специальных органов, кроме полиции и служб безопасности государств, для борьбы с ними не существует. В таких условиях легче коммуницировать и разрабатывать план взаимодействия. В тоталитарных государствах существуют специальные органы, призванные бороться с подобными явлениями, именно поэтому шансы на успех у радикалов заметно ниже. Однако в данном случае именно самое государство способно транслировать радикальные позиции.

Ни одна из форм политических систем не существует в чистом виде. Однако если в условиях, которые близки к тоталитарным (например, в нацистской Германии), за людьми устанавливается слежка и их поведение всячески регулируется, то в условиях демократии человек получает гораздо больше свободы. В условиях демократической формы правления человеку представляется больше шансов реализовать свои политические идеи. Однако при мнимой вседозволенности на деле добиться успеха получается у единиц. Несмотря на то, что в демократических государствах нет специальных органов, которые могут вмешаться в деятельность партий, существует система сдержек и противовесов, которая не позволяет представителям крайне правых или крайне левых выйти на политическую авансцену.

Неудивительно, что радикализм, а также экстремистские формы достижения радикальных целей, являются столь популярными в условиях демократии. Это своеобразная защитная реакция, которая вызвана процессами, происходящими в обществе. Демократия все время пытается расширить свои границы и всячески защититься от тоталитаризма и радикализма. Хотя иногда радикалы приходят к власти вполне демократичным путем. Подобные примеры уже были в европейской и мировой истории, особенно XX века. Тот же нацизм постепенно наращивал свою популярность и в итоге утвердился именно при демократии, пусть и достаточно слабой. Для сторонников демократии и демократических режимов особенно страшен тот факт, что радикализм побеждает их же методами. Например, характерный случай произошел в Австрии, где местная Австрийская партия свободы пользуется большой поддержкой среди населения. Для демократов гораздо проще смириться с тем, что радикалы добьются победы или внушительных результатов путем незакон-

ных действий или с применением насилия. Когда же радикальные партии добиваются успеха в условиях конкурентной борьбы, это вызывает куда больший шок и резонанс. Неприятие представителями демократических партий радикалов может достигать самых разнообразных форм: от банального нежелания вступить в коалицию до открытой конфронтации.

Уже в начале XXI века была сформирована «теория подковы». Ее автором является французский ученый Ж.-П. Фэй, который утверждает, что крайне левые и крайне правые на самом деле гораздо ближе друг к другу, чем к центристам. Подобное предположение – это настоящая угроза для демократических обществ, особенно тех, в которых существуют явные культурные и исторические расколы. Кейс современной Украины в данном случае ничуть не менее интересен, чем кейс Италии 1970-х годов. Уровень расслоения общества, а также культурные различия между севером и югом, привели к тому, что значительная часть населения готова была поддержать радикалов. Впрочем, примеров, когда ультра правые и ультра левые объединялись между собой, не так много. Связано это с тем, что у них должна возникнуть общая цель, ради которой они могли бы объединиться. Наиболее очевидный вариант – это интервенция другого государства, когда отбрасываются политические разногласия и ведется совместная борьба. Также подобные ситуации имеют место в среде футбольных фанатов, когда проходят матчи национальной сборной. «Теория подковы» хорошо подходит для обществ, которые находятся в революционном или предреволюционном состоянии, когда многие политические акторы ищут себе союзников и готовы ради сиюминутной выгоды взаимодействовать со вчерашними политическими оппонентами.

В условиях демократии представители крайних течений могут добиться успеха за счет популярности и акцентируя внимание на злободневных проблемах. Скептицизм современных избирателей достаточно высок, поэтому вероятность достижения положительного результата достаточно небольшая. Основным сдерживающим фактором, по мнению М. Головина, является законодательство некоторых стран, а также особенности избирательной системы [1]. Благодаря этому демократические партии почти всегда могут пойти на сближение друг с другом исключительно с целью не появления радикалов на политической авансцене. Однако все чаще представителям данных политических сил удается стать частью местного истеблишмента. Более того, они могут играть ключевую роль в политике государства, как это происходит в той же Франции.

Сейчас формы воплощения радикализма чрезвычайно быстро меняются. Развитие информационных технологий не только привело к тому, что каждый имеет шанс поделиться с окружающим

миром своей точкой зрения по поводу того или иного события. Социальные сети стали платформой, посредством которой люди начинают искать себе подобных и объединяться в группы по интересам. Таким образом – это отличное место для рекрутеров, которые заинтересованы в новых членах в радикальных организациях или партиях. Уже сейчас с помощью социальных сетей происходят существенные изменения в мире. В дальнейшем их роль будет только увеличиваться и это является крайне интересной темой для изучения.

Выводы.

Установлено, что проблематика исследования радикализма будет актуальна и в дальнейшем. Среди факторов, которые непосредственно влияют на успехи радикальных политических партий можно выделить: мигрантский и экономический кризис, политическую нестабильность, наличие внешней угрозы, расслоение общества. Развитию и популяризации радикальных идей способствуют: свобода собраний и передвижений, отсутствие контроля со стороны государства, лояльное отношение власти к актам экстремизма и массовым акциям протеста. Таким образом, цель статьи считается выполненной.

Проходящие массовые акции протеста – свидетельство того, что у крайне правых и крайне левых еще будет шанс выйти на политическую авансцену. Демократия вовсе не является панацеей от развития радикальных идей. Она, как и другие формы правления, не защищена от всплеска популярности радикализма. Ключевой причиной, по которой именно в демократических обществах радикалы имеют наименьшую степень влияния, является широкая возможность для выбора. Это позволяет человеку легче найти политическую силу или идеологию, которая в полной мере ото-

бражает его интересы.

Оценено влияние современных технологий и выявлено, что методы распространения радикальных доктрин приобретают все новые формы. Это порождает новые угрозы для демократии. Уже сейчас ежегодно возрастает количество протестов и погромов, не говоря уже об успехах радикальных политических сил на выборах, что можно считать ключевым показателем развития радикализма в условиях демократических обществ. Главное, что могут сделать представители политического истеблишмента демократических государств, это попытаться снизить напряжение путем переговоров с представителями радикалов, ведь полностью искоренить крайне правых или крайне левых не представляется возможным.

Таким образом, свобода собраний и коммуникаций и возможность добиться победы легитимным способом делают современные радикальные партии достаточно популярными. Используя традиционные приемы (жесткая риторика, упор на системные и коренные изменения, простота и доступность для каждого), они фактически предлагают ответы на вопросы, которые являются наиболее обсуждаемыми в обществе. Для демократии радикалы представляют определенную угрозу, поэтому от них часто пытаются оградиться, но не во всех странах это проходит одинаково успешно. Например, националистические лозунги порой приносят дополнительные проценты голосов политическим партиям. Поскольку радикальные доктрины уже имеются и по-прежнему создаются, то нет ничего удивительного в том, что они являются востребованными и никакие существующие виды запретов не способны на 100% разрешить данную проблематику.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- 1) Головин М. Демократия и правый радикализм: политические процессы в Европе / М. Головин // *International studies*. – 2016. – 1 февраля. – Режим доступа: <http://internationalstudies.ru/stati/evropa/item/56-demokratiya-i-pravyj-radikalizm-osobennosti-politicheskogo-protssessa-v-sovremennoj-evrope.html>
- 2) Ефремова Т. Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный / Т. Ф. Ефремова. – М.: Русский язык, 2000. – 1233 с.
- 3) Пешко К. «Выборы-2012: феноменальная социология» / К. Пешко // *Главком*. – 2012. – 31 октября. – Режим доступа: <https://glavcom.ua/publications/119089-vyborgy-2012-fenomenalnaja-sotsiologija.html>
- 4) Програма партії Всеукраїнське Об'єднання «Батьківщина». – Режим доступу: <http://ba.org.ua/programm/>
- 5) Програма Радикальної партії Олега Ляшка. – Режим доступу: <http://liashko.ua/program?attempt=1#sthash.LlG0kKtr.dpuf>
- 6) «Савченко: Теракт в Раде – об этом мечтает каждый украинец, но за мечты не судят» // *2000.ua*. – 2018. – 22 марта. – Режим доступа: https://2000.ua/novosti/ukraina_novosti/savchenko-terakt-v-rade---ob-etom-mechtaet-kazhdyi-ukrainec_-no-za-mechty-ne-sudjat.html
- 7) «Украина может восстановить статус ядерной державы», – Ляшко // *Канал 24*. – Архив новостей – Режим доступа: http://24tv.ua/ru/ukraina_mozhet_vosstanovit_status_yadernoy_derzhavi_lyashko_n424241
- 8) Della Porta D. *Social Movements, Political Violence, and the State: A Comparative Analysis of Italy and Germany* / D. Della Porta. – Cambridge; New York: Cambridge University Press, 1996. – 292 P.
- 9) Eubank W. L. *Terrorism and Democracy: Perpetrators and Victims* / W. L. Eubank, L. Weinberg // *Terrorism and Political Violence*. – 2001. – Vol. 13. – № 1. – P. 155-164.
- 10) Mouffe Ch. *For an Agonistic Model of Democracy, in Id / Ch. Mouffe // The Democratic Paradox*. – London, Verso, 2000. – P. 80-107

- 11) Political extremism and Rationality / Albert Breton, Gianluigi Galeotti, Pierre Salmon and Ronald Wintrobe (eds.). – Cambridge: Cambridge University press, 2002.
 12) Weinberg L. Political Parties and Terrorist Groups / L. Weinberg, A. Pedahzur, A. Perlinger. – New York: Routledge, 2008. – 200 p

REFERENCES

- 1) Golovin, M. (2016). Demokratiia i pravyy radikalizm: politicheskie protsessy v Evrope [Democracy and Right-wing Radicalism: Political Processes in Europe]. *International studies*. Retrieved from: <http://internationalstudies.ru/stati/evropa/item/56-demokratiya-i-pravyj-radikalizm-osobennosti-politicheskogo-protssesa-v-sovremennoj-evrope.html> [in Russian].
 2) Efremova, T.F. (2000). *Novyi slovar russkogo iazyka. Tolkovo-slovoobrazovatelnyi* [New Dictionary of Russian. Interpretative and word-building]. Moscow: Russkii iazyk [in Russian].
 3) Peshko K. (2012). Vybory-2012: fenomenalnaia sotciologiya [Elections 2012: phenomenal sociology]. *Glavkom – Commander*. Retrieved from: <https://glavcom.ua/publications/119089-vybory-2012-fenomenalnaja-sotsiologija.html> [in Russian].
 4) *Prohrama partii Vseukrainske Obiednannia «Batkivshchyna»* [The program of the All-Ukrainian Association «Fatherland»]. (n.d.). Retrieved from: <http://ba.org.ua/programm/> [in Ukrainian].
 5) *Prohrama Radykalnoi partii Oleha Liashka* [Program of the Radical Party Oleg Lyashko]. (n.d.). Retrieved from: <http://liashko.ua/program?attempt=1#sthash.LIG0kKtr.dpuf> [in Ukrainian].
 6) «Savchenko: Terakt v Rade — ob etom mechtaet kazhdyi ukrainets, no za mechty ne sudiat» [«Savchenko: Terror in the Parliament - Every Ukrainian dreams about this, but they do not judge dreams»]. (2018). *2000.ua*. Retrieved from: https://2000.ua/novosti/ukraina_novosti/savchenko-terakt-v-rade---ob-etom-mechtaet-kazhdyi-ukrainec_-no-za-mechty-ne-sudjat.htm [in Russian].
 7) «Ukraina mozhет vosstanovit status iadernoi derzhavy», – Liashko (2014) [«Ukraine can restore the status of a nuclear power», - Lyashko]. *Kanal 24 – Channel 24*. Retrieved from: http://24tv.ua/ru/ukraina_mozhet_vosstanovit_status_yadernoy_derzhavi_lyashko_n424241 [in Russian].
 8) Della Porta, D. (1996). *Social Movements, Political Violence, and the State: A Comparative Analysis of Italy and Germany*. New York: Cambridge University Press.
 9) Eubank, W.L. (2001). Terrorism and Democracy: Perpetrators and Victims. *Terrorism and Political Violence*, 13 (1), 155-164.
 10) Mouffe, Ch. (2009). *For an Agonistic Model of Democracy*, in *Id. The Democratic Paradox* (Pp. 80-107). London, Verso.
 11) Breton, A., Galeotti, G., Salmon, P., & Wintrobe, R. (Eds.). (2002). *Political extremism and Rationality*. Cambridge: Cambridge University press. Retrieved from: http://books.google.com/books?id=yyUmy7SJr4C&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_navlinks_s#v=onepage&q=&f=false
 12) Weinberg, L., Pedahzur, A., & Perlinger, A. (2008). *Political Parties and Terrorist Groups*. New York: Routledge.

Музыльов Александр Владимирович

Аспирант

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина
61000, г. Харьков, площадь Свободы, 4**Muzylov Oleksandr V.**

Post-graduate student

V. N. Karazin Kharkiv National University
4, Svobody Sq., Kharkiv, 61000, UkraineEmail: santiagoreddev@gmail.com

Цитування: Музыльов А. Розвиток і поширення радикальних ідей в умовах сучасних демократичних суспільств / А. Музыльов // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2018. – Т. 21. – № 4. – С. 65-71.

Citation: Muzylov, O. (2018). Rozvytok i poshyrennya radykal'nykh idey v umovakh suchasnykh demokratychnykh suspil'stv [Development and dissemination of radical ideas in the conditions of modern democratic societies]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 21(4), 65-71.

Economism and commercialization as manifestation of the globalization of higher education

Strihul M. V., Khomeriki O. A., National Aviation University

The main point of the article is to disclose the essence of the phenomena of economism and commercialization. Economism is seen as part of globalization of education, a global corporatization of education provides training for the global labour market, using human capital economic theories. As noted by George Spring, the human capital, economists argue that investments in education lead to economic growth, reducing income inequality and increasing employment.

In general, the globalization of higher education is considered as a process of increasing interdependence and convergence of national economics, trade liberalization and market dominated by competition, struggle, transnational education and the commercialization of knowledge, as well as the erosion and disappearance of national boundaries and models of education. Despite the fact that most researchers associate globalization with the increasing influence of the World Bank and Americanization of higher education, globalization of higher education is not linear, and the same process of unification of educational systems.

In modern conditions has acquired a strong relevance to international competition and stratification of higher education is also an increasing competition for social and academic prestige. In the context of this increased institutional cross-border activities and academic mobility, global communications and mobility have created conditions for the emergence of the global higher education market. Consequently, the competition among elite universities is now globally closer to capitalist economic forms.

The economization of education is considered as a component of global education, a global corporatization of education provides training for the global labour market using human capital economic theories.

Such massive development of higher education is associated with a number of factors such as socio-economic and socio-cultural, which are manifested at both macro level of the whole society and the microsocial level of the individual.

It becomes obvious by the fact that in a globalized world, the consumer society is transformed into goods, and the goods that will bring a significant profit with the appropriate investment.

However, commercialization of education is quite dangerous for the classical Institute of education. Because education as another global business trend threatens the institutional framework and its content.

The processes of globalization is greatly affected the emergence and spread of economism and the commercialization in various educational systems, in particular it is proved that they formed a single world information-educational space, the characteristics of which are: the rapid penetration of the globalization trends in the national educational system; integration of educational systems into the world market for educational services and intellectual products; increased competition in the global educational environment.

Keywords: university; sociology of education; consumerism; institute; commodification; local problems; modernization

Економізм і комерціалізація як прояв глобалізації вищої освіти

Стригуль М. В., Хомерікі О. А., Національний авіаційний університет

Головний зміст статті полягає в розкритті суті явищ економізму та комерціалізації. Економізм розглядається як складова глобалізації освіти, а глобальне акціонування освіти передбачає навчання для глобального ринку праці з використанням людського капіталу економічних теорій. Як зазначає Дж. Спрінг, економісти людського капіталу стверджують, що інвестиції в освіту призводять до економічного зростання, скорочення нерівності доходів і збільшення зайнятості.

У цілому глобалізація вищої освіти розглядається як процес росту взаємозалежності та конвергенції національних економік, лібералізації торгівлі і ринку, де панують конкуренція, боротьба, транснаціональна освіта й комерціалізація знань, а також розмивання й зникнення національних кордонів і моделей освіти. Незважаючи на те, що більшість дослідників пов'язують глобалізацію з посиленням впливу Світового банку і з американізацією вищої школи, глобалізація вищої освіти не є лінійним і однаковим процесом загальної уніфікації освітніх систем.

Ключові слова: університет; соціологія освіти; консюмеризм; інститут; коммодифікація; локальні проблеми; модернізація

Экономизм и коммерциализация как проявление глобализации высшего образования

Стригуль М. В., Хомерики Е. А., Национальный авиационный университет

Главный смысл статьи заключается в раскрытии сути явлений экономизма и коммерциализации. Экономизм рассматривается как составляющая глобализации образования, а глобальное акционирование образования предусматривает обучение для глобального рынка труда с использованием человеческого капитала экономических теорий. Как отмечает Дж. Спринг, экономисты человеческого капитала утверждают, что инвестиции в образование

приводят к экономическому росту, сокращению неравенства доходов и увеличению занятости.

В целом глобализация высшего образования рассматривается как процесс роста взаимозависимости и конвергенции национальных экономик, либерализации торговли и рынка, где господствуют конкуренция, борьба, транснациональное образование и коммерциализация знаний, а также размывание и исчезновение национальных границ и моделей образования. Несмотря на то, что большинство исследователей связывают глобализацию с усилением влияния Мирового банка и с американизацией высшей школы, глобализация высшего образования не является линейным и одинаковым процессом всеобщей унификации образовательных систем.

Ключевые слова: университет; социология образования; консюмеризм; Коммодификация; институт; локальные проблемы; модернизация

Determination of the relevance of the topic and the formulation of a scientific problem in the context of the subject of science.

The main point of the article is to disclose the essence of the phenomena of economism and globalization. Economism is seen as a part of globalization of education, a global corporatization of education provides training for the global labour market using human capital economic theories. In general, the globalization of higher education is considered as a process of increasing interdependence and convergence of national economics, trade liberalization and market dominated by competition, struggle, transnational education and the commercialization of knowledge, as well as the erosion and disappearance of national boundaries and models of education.

Statement of a scientific problem. Till 1970 the higher education didn't expand the number of students, teachers and existence of financial resources. According to the World Bank (2010) indicators of coverage of students have grown from 9% to 14% from 1965 to 1975. Around the world, in the countries with the lowest and average level of income developing from 4% to 7% and in the countries with high income level from 20% to 33%. From 1980, however, the state resources for the higher education considerably have been lowered almost in each country. Tertiary expenses for education of one school student as a percentage were per capita cut by GDP from 16,3% to 77% in general from 1990 to 2005. With the low and average level of the countries from 25,9% to 91% and the countries with high income level from 39% to 26% [4].

Aim of the article is to analyze the concept of higher education, economism and commercialization as manifestation of the globalization of higher education and to justify the methodology for sociological macroanalysis.

Analysis of recent publications.

Before to define the influence of globalization factors on educational system, it's necessary to define a globalization essence as phenomenon of modern society, in concepts of social and humanitarian knowledge of the end of the 20th century term «globalization» became a key, giving a basis for understanding of the new welfare phenomena. However the variety of the ideas, their variety and versatility have caused existence of a research of the

concept «globalization». In general, globalization is considered to be common problems concerning the world and also a consequence of integration processes such as formation of the uniform world market, the distribution of goods, free exchange of goods and capital [5].

The American sociologists M. Castells and P. Evans claim that globalization has significantly changed the nature of the modern national states as the main organizers of accumulation of the capital and as carriers and creators of national identities. Gradual withdrawal of the national state from the higher education was expressed in particular in reduction of the state resources, competition strengthening. Still, traditional autonomy of educational institutions and their experts from the national states and the markets considerably decreases recently [2].

The American philosopher V. Volin expresses the point of view that globalization is a product and, in turn, line, that promotes growth of an economization of the society and the destruction of everything that is considered «public» whereas P. Evans perceives globalization as changes in character and ability of the national states. The American sociologist S. Margenson considers in the last continuous expansion of the markets, in particular in education and productions of knowledge, all this promotes a decrease in trust of society to the universities, institutes which strongly depend on the state resources [2].

The Mexican scientist D. Barriga recognizes globalizations as crisis of publicity and degradation of social trust in education characterizes by expression of constant problems on the way of efficiency, productivity, lack of justice and poor quality of large educational systems.

Presentation of the main results.

According to the American sociologists Sh. Slotter, L. Lesley, I. Ordorika, globalization in the sphere of the higher education also substantially materializes thanks to the emergence of the new markets and the market relations of higher educational institutions and their «production». Acceptance of market practice or those procedures which try to imitate these practitioners (the markets, pseudo-markets or the fictitious markets) became one of the most relevant characteristics of the modern higher education.

It's worth addressing the analysis of hierarchy of higher education in which the last at the global level represents the expression of the imperious relations. In

this area the elite research universities interact directly with each other within the general global networks, within the national systems of higher education they are closely involved in policy of the government and also react on districts are more localized.

According to the French sociologist P. Bourdieu international field of higher education uneven, hierarchical and constant competing. The universities are located in this area on the basis of their historical circumstances, university traditions and local parameters, in particular, possession of financial and cultural achievements and also through the situation, accepting strategy which also historically caused.

Productivity of researches is fundamental in the creation of the university as institutions at the international and local levels. Their national popularity and influence on state policy depends on the productivity of researches more and more and complicates ability and readiness of this establishment in local problems.

Globalization of higher education has changed the relation to university ratings. Around the world the attention to the ratings of the universities is signed of the new world market. Comparisons reflect and enhance structure of these markets as the systems of the power. In this context of perception of institutional and individual competitions within the international market of the higher education strengthens business presence as practitioners and problems. The officials' disturbance is in how to reach higher performance level of researches from the most effective levels of investments into material and human resources that is how to increase the academic productivity.

However, university ratings show rather uneven distribution of resources and the status. The greatest ratings now in the universities in the USA and Great Britain. English arises only global language for carrying out the international researches. More important the fact that national and state committees in support of the higher education take the lesser participation in the international support of the sphere of the higher education and its standards.

According to the Swedish sociologist B. Vitrok, despite great similarities between systems and institutes, in the world, there was no uniform idea of the university. On the contrary, various traditions of the university work at national, global or regional levels. Some models or traditions are defined by national borders or in certain cases post-colonial traditions, another connected with culture or geographical proximity. Even while some of these models have more international influence, than others, all of them represent university traditions.

In this global era in which model, the ideas and policy freely interact through national borders it would be possible to expect that various traditions collectively contribute to the development international the higher education. Tendencies in the field of global standardization partially reflect emergence of the general principles and systems in

the sphere of the higher education, but they also reflect cultural and material distinctions and inequalities [1].

It should be noted that in a process which we can designate market or commodifikative higher education has been brought into accord with requirements and practice of the different markets as at the national, and international levels. In this global context the research universities were, deliberately or not, integrated into the world market with the system of the international ratings installed in the center.

Standard measures of scientific work became international homogenizing by force which sends the universities of different origin, traditions and a role in the general process of the competition in unequal conditions and with unequal opportunities for success. Thus, the global market of the higher education works as the powerful mechanism reproducing inequality between various types of higher education institutions from different regions or the countries in extremely differentiated access to the intellectual and material resources.

Reproduction of the world market of higher education is based on two different, but deeply interconnected processes: coordination and hierarchical stratification. Reproduction happens on the basis of standard character of productivity of the focused model and its homogenization of influence on a variety of projects and university traditions.

It's worth noticing that many universities on the periphery of this model, in such countries such as Latin America, have kept the differentiated traditions and play the central role in the development of the national state. Most of them were included in the conflict process of compliance and homogenization of global model. It's very risky transition for the peripheral universities and the countries in which they are based where have entered the process of submission and the unequal competition to foreign model for North America of the research universities and its best institutions.

In this regard, it's essential to consider a variety of regional and national contexts and also the fact that from university traditions, it's impossible to remember any alternative to restriction of the model of predominant force. The central place in this process is taken by reconstruction, social pleasure the higher education on the basis of broader valorization of its contributions to society which are beyond market interactions and performance of administrative practice. Global tendencies suggest to consider the university as:

- exclusive space for an articulation between global tendencies and national originality; potential of local social arrangements and interaction between various cultures and beliefs, various ethnic groups and migrants and also floors, classes and other social distinctions;

- unique installation of the public sphere of reflexive understanding and reasonable criticism of modern society and its relations with the environment

(V. Pusser);

- the only existing institute in modern society, is capable to overcome a gap between special knowledge and society in general, in the context of society of knowledge and information economy (S. Fuller);

- the most valuable establishment of restoration and formation of modern general values and social arrangements and also as the main place of formation of various interactions with society and with his environment;

- fundamental establishment for production of knowledge, spheres of social problems including those which are beyond narrow reach of production requirements and requirements of the market address to wide.

It's necessary to notice that in 2007 the German sociologist Y. Krauf in work «Ware Bildung, Schule und Universität unter dem Diktat der Ökonomie» carries out the analysis of the hidden procedure behind a process of education reform of Germany on a constant basis. The scientist notes that the school in the conditions of globalization turns not into social institutions, and into «the service organization» which trains experts for labor market. According to Y. Krauf, schools and the universities work as the business directed to managers instead of teachers and rectors today. The government has ceased to take the responsibility, and corporations dictate the content of education. The students are of a secondary importance. The education becomes goods more [6].

The author considers the above-stated correlations in the context of their final consequences. Based on numerous examples and accurate determination of the terms of real work, it's opened the systems of modern education: new media, university ratings, the comparative analysis and assessment are a part of global, neoliberal attempt to control the sector of education according to the economic principles. As a result, the content of education within the systems of public schools gradually begins to serve economic interests to the detriment of the general education [6]. The systematic review of all connected phenomena and their origin gives complete idea of the impact exerted by the international organizations, such as WTO, the World Bank, multinational corporations (for example by means of ERT - the European round table of industrialists), funds and other global players who control a national educational political debate.

Using personally focused education definition, Y. Krauf also considers the true purposes of education [6]. In a process which happens in interpersonal interaction between the teacher and the pupil education has to keep development of pupils, their independence, analytical skills, compassion and also democratic responsibility. The educational policy has to redirect the attention to service to mankind. Teachers, professor, students and parents are encouraged to reconsider the role and to restore control over an education system [6].

The American sociologist J. Spring in work

«Education globalization» [8] recognizes that the economization of education is a growing influence of economists on a research of education and accuses school of use of economic terms. Economization of education, protection of human rights, environment protection for the economic growth and employment [8]. The scientist claims that the economization of education puts economic value of knowledge, traits of the personality and family life [8].

In this context of J. Spring uses the concept «education corporatisation» in which is told about the multinational corporations influencing global school policy and form behavior of the person for the concrete organization. Besides, global educational corporations want to own school rules which increase sales of their products, for example, of texts, the software, the equipment and online training. These transnational networks carry out the influence through the international organizations, such as OECD, World Economic Forum, World Trade Organization (WTO) and regional trade organizations [8].

According to J. Spring, the globalization of education belongs to worldwide networks, the processes and institutes influencing on local educational practitioners and politicians. The word «around the world» is key here, as events take place on a global scale which influences national and local school systems. Global educational policy and practice exist in a superstructure over national and local schools. In modern society, many people prefer to realize the policy of «a global superstructure» to compete in the conditions of global economy [8].

Certainly, it's necessary to agree with the opinion that the main global institutes, influencing worldwide policy in the field of education, the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) the World Bank is; United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) World Trade Organization (WTO) and its General agreement on trade in services (GATS); and other MPO and NGO, such as human rights, ecological and women's organizations. English as a world language of business and tourism also influences local schools, a part of a training program is taught in English.

Economization of education is considered as making education globalizations, and global corporatization of education is provided with training for global labor market with the use of the human capital of economic theories. As is indicated J. Spring, economists of the human capital claim that investments into education lead to economic growth, reduction of inequality of incomes and increase in employment [8].

It should be noted that education market the global economization of education provides application of two types of skills. The first type is the cognitive skills and knowledge necessary for achievement of success in a workplace. Another type is a behavior, necessary for work in the corporate world. Economists claim that preschool education is necessary for development of

skills of interpersonal communication and formation of traits of character to achieve success in life.

Corporatisation in the context of teaching skills of interpersonal communication means formation of human behavior for satisfaction of requirements of business. The economic paradigm approaches to it which is called «pushing» on the basis of work «Nudge: Improving Decisions about Health, Wealth, and Happiness» economists R. Taylor and K. Sansteyn where changes provide application by the governments of behavioural economics and social psychology approaches it others to form public behavior [7].

It is worth noticing that in 1985 the economist T. Levitte has entered the term «globalization» for the description of changes in a global economy. Subsequently the term has been quickly applied to political and cultural changes which influence for the whole world. One of these general global phenomena – education and a tuition fee. The first edition of the magazine «Globalisation, Societies and Education» indicate the increasing value of globalization and education as areas of a research of the states. Widespread in modern society formal education. However, the globalization of education doesn't turn all schools in identical.

Non-governmental organizations, such as the United Nations, OECD and the World Bank, put forward discussions about preparation of jobs, economic development and multiculturalism. Modern technologies accelerate the global stream and creation of library of world knowledge. Global non-governmental organizations, especially those who are engaged in human rights and environment protection, influencing school programs worldwide [3].

It should be noted the main making education globalizations:

- Acceptance by the people similar educational practician, including training programs, school organizations and pedagogies.
- Global discourses which influence local and national educational politicians, school administrators, faculties of higher education institutions and teachers.
- MPO and NGO which influence on national and local educational practicians.
- Global networks, stream of the ideas and practice.
- The multinational corporations providing the market of educational product tests, training programs

and school materials.

- Global marketing of the higher education and educational services.
- Global information technologies, electronic training and communications.
- Influence of world resettlement of the people on national and local policy and practice of multiculturalism.
- Extraordinary influence of English on education, training programs, etc.
- Global models of religious education and education of indigenous people [3, p. 13-20].

In the context of globalization of education it is necessary to pass to consideration of global educational streams, according to A. Appadurai.

Conclusions and perspectives of further exploration in the direction of the topic of the article.

Thus, the above-stated scientists claim that globalization of educational institutes and the practician can be provided as a superstructure, consisting of global flows and networks, and their influence is defined by interpretation, adaptations, or rejection from local teachers.

Therefore, in education treat the key moments of global flows and networks:

- The global stream of the ideas, or ideoscapes that promotes global national educational policy of similarity.
- Networks of the educational politicians working in non-governmental organizations and the World Bank participate in global educational discourses and carry out a contribution to global educational practice.
- Networks of educational politicians and scientists, through e-mail and other forms of Internet communication create scientific publications and international meetings and promote global a stream of the ideas in the field of education and discourses.
- Global capital flow and trade, or financescapes including multinational corporations, marketing educational products and services.
- Wide area networks include those who belong to others of wide area networks, educational politicians and scientists, the staff of non-governmental organizations and multinational corporations which promote a flow of educational discourses and the practice.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Гидденс Э. Ускользающий мир: как глобализация меняет нашу жизнь / Э. Гидденс. – М.: Весь мир, 2004. – 120 с.
2. Кастельс М. Становление общества сетевых структур / М. Кастельс // Новая постиндустриальная волна на Западе: антология / Под ред. В. Л. Иноземцева. – М.: Академия, 1990. – 232 с.
3. Кльов М. В. Глобалізація освітньої системи, практик та дискурсів крізь призму соціологічних поглядів / М. В. Кльов, О. А. Хомерікі // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії і практики: збірник наукових праць. – Запоріжжя, 2014. – № 53. – С. 13-20.
4. Лесли Т. Политическая экономия Адама Смита / Т. Лесли. – М.: Прогрес, 1970. – 238 с.

5. Налетова И. В. Аналитика исследований высшего образования как культуроформирующего фактора современности: дисс. ... доктора филос. наук: 24.00.01 / И. В. Налетова. – Тамбов, 2005. – 304 с.
6. Krauf J. *Ware Bildung, Schule und Universität unter dem Diktat der Ökonomie* / J.Krauf. – Berlin, 2007. – 196 s.
7. Taylor C. *The ethics of authenticity* / C. Taylor. – Cambridge, Mass: Harvard University Press, 2003. – 189 p.
8. Spring J. *Globalization of Education: An Introduction* / J.Spring. – London: Routledge, 2014. – 244 p.

REFERENCES

1. Giddens, Je. (2004). *Uskol'zajushhij mir: kak globalizacija menjaet nashu zhizn'* [The escaping world: how globalization is changing our lives]. Moscow: Ves' mir [in Russian].
2. Kastell's, M. (1990). Stanovlenie obshhestva setevykh struktur [The formation of a network society]. *Novaja postindustrial'naja volna na Zapade: antologija*. V. L. Inozemceva (Eds.). Moscow: Academy [in Russian].
3. Kl'ov, M.V. (2014). Globalizacija osvitynoï sistemi, praktik ta diskursiv kriz' prizmu sociologichnih pogljadiv [Globalization of the educational system, practices and discourses through the prism of sociological views]. *Social'ni tehnologii: aktual'ni problemi teorii i praktiki*, 53, 13-20 [in Ukrainian].
4. Lesli, T. (1970). *Politicheskaja jekonomija Adama Smita* [The political economy of Adam Smith]. Moscow: Progres [in Russian].
5. Naletova, I.V. (2005). Analitika issledovanij vysshego obrazovaniya kak kul'turoformirujushhego faktora sovremennosti [Analytics of Higher Education Studies as a Culture of the Forming Factor of Modernity]. *Doctor's thesis*. Tambov [in Russian].
6. Krauf, J. (2007). *Ware Bildung, Schule und Universität unter dem Diktat der Ökonomie*. Berlin.
7. Taylor, C. (2003). *The ethics of authenticity*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
8. Spring, J. (2014). *Globalization of Education: An Introduction*. London: Routledge.

Стригуль Марина Василівна

Кандидат соціологічних наук, доцент
Національний авіаційний університет
02000, м. Київ, проспект Космонавта Комарова, 1

Strihul Marina V.

PhD in Sociological Sciences, Associate Professor
National Aviation University
1, Kosmonavta Komarova Ave., 02000, Kyiv, Ukraine

ORCID: 0000-0002-6086-4017
Email: marinka.strigul@gmail.com

Хомерікі Олена А.

Доктор соціологічних наук, професор
Національний авіаційний університет
02000, м. Київ, проспект Космонавта Комарова, 1

Khomeriki Helen A.

Doctor of Sociological Sciences, Professor
National Aviation University
1, Kosmonavta Komarova Ave., 02000, Kyiv, Ukraine

ORCID: 0000-0003-3702-0390
Email: Khomeriki.helen@gmail.com

Цитування: Стригуль М. В. Економізм і комерціалізація як прояв глобалізації вищої освіти / М. В. Стригуль, О. А. Хомерікі // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2018. – Т. 21. – № 4. – С. 72-77.

Citation: Strihul, M.V., & Khomeriki, H.A. (2018). Ekonomizm i komertsializatsiia yak proiav hlobalizatsii vyshchoi osvity [Economism and commercialization as manifestation of the globalization of higher education]. *Scientific and theoretical almanac «Grani», 21(4), 72-77.*

Модернізаційні і контрмодернізаційні тенденції в сучасному католицизмі

Медведєва Ю. Ю., Національний авіаційний університет

Статтю присвячено проблемі модернізації католицизму. В результаті проведеного дослідження авторкою встановлено, що значна кількість конфесійних прихильників залишилися на позиціях ортодоксального фідейзму. Саме останній став духовно-релігійною першоосновою як для інтегрально-фашистських диктатур початку 20 століття, так і радикального розколу громадської думки, який відбувся у зв'язку з поділом католиків на прихильників етноцентризму й антисемітизму та етнічної толерантності і космополітичності. Віряни в опитуваннях не вважають таку точку зору типово католицькою. Отже вона є радше модерною версією католицької доктрини, аніж вираженням ортодоксії.

Наголошено на тому, що контрортодоксальним та модерновим новоутворенням в руслі релігійної політики є також номінальне скасування принципу непогрішимості католицької ієрархії. Папство більше не претендує на визнання своєї вищості і доміну в питаннях оцінки статусу вірян. Звісно, ця ситуація є ще доволі далекою від модернізованого християнства, проте наближає до нього принаймні в частині примирення колись поляризованих таборів – ієрократії і пастви.

Визначено, що подолання принципу непогрішимості впливає також із примирення думки папства із думкою релігійного загалу. Проте відносини священства із пересічними вірянами були істотним чином пом'якшені.

Руйнування стереотипу непогрішимості папства істотним чином розбалансувало стан із легітиміційним ресурсом католицької церкви. Дефіцит останнього спостерігався у регулюванні сімейних відносин, зокрема – ситуацій із домашнім насильством та насильством батьків над дітьми. Очільники церкви були піддані нищівній критиці за зашкарублість власного світогляду та відсутність просування шляхом модернізації.

Ключові слова: модернізація; контрмодернізація; католицизм; реформація; протестантизм; ієрократія

Modernization and counter-modernization trends in catholicism modern

Medviedieva Yu. Yu., National Aviation University

The article is devoted to the problem of modernization of Catholicism. As a result of the study, the author found that a significant number of confessional supporters remained in the positions of orthodox fideism. It was the latter that became the spiritual and religious foundation for both the integrally fascist dictatorships of the early 20th century and the radical split in public opinion that took place in connection with the division of Catholics into supporters of ethnocentrism and anti-Semitism and ethnic tolerance and cosmopolitanism. Believers in the polls do not consider this point of view to be typically Catholic. Consequently, it is more a modern version of the Catholic doctrine than an expression of orthodoxy. It has been noted that a nominal and cancellation of the principle of infallibility of the Catholic hierarchy should also be considered a counter-narrative and modern neo-education in line with religious policy. The papacy no longer claims to recognize its superiority and dominance in assessing the status of believers. Of course, this situation is still quite far from modernized Christianity, however, it approximates to it at least in the part of reconciliation when polarized camps are hierocrats and flock.

It is determined that overcoming the principle of infallibility follows also from the attitude of the priesthood to ordinary believers, who have been significantly relaxed. The destruction of the stereotype of the infallibility of the papacy significantly unbalanced the state with the legitimate resource of the Catholic Church. The deficit of the latter was observed in the regulation of family relations, in particular - situations with domestic violence and violence of parents over children. Church leaders were subjected to crushing criticism for the stagnation of their own worldview and the lack of progress on the road to modernization.

On this occasion, there was a long-standing debate between Catholic traditionalists and modernists, in which adherents of the two models of marriage came together.

The first group of supporters of Catholic traditionalism insisted on developing their own rules, while supporters of the modern (Catholic-Protestant) orientation insisted on a return to the orthodox understanding of Christian marriage. The inseparability of the marriage itself is based on the arguments of the dogmatic order, which are derived from Protestant theology and the relevant marriage practices.

The second direction of Catholicism's modernization can be considered to be the observance of moral and ethical standards by clerics who often abuse the mystery of confession and implement deviant sexual behavior towards the laity. It is about bringing to the disciplinary responsibility of clerics who committed such acts, in particular – the ill-treatment of children.

At the insistence of the relevant public groups interested in long-term litigation, a similar step has allowed the transition to a consistent modernization by returning to the sources, taking into account the principle of sola scriptura. For Catholicism, such an innovation is indeed one of the least precedent in the history of hierarchical hierarchies. In general, it also talks about changing the strategy of administering a higher hierarchy to gentry priests.

Keywords: modernization; counter-modernization; Catholicism; Reformation; Protestantism; hierocracy

Модернизационные и контрмодернизационные тенденции в современном католицизме

Медведева Ю. Ю., Национальный авиационный университет

Статья посвящена проблеме модернизации католицизма. В результате проведенного исследования автором установлено, что значительное количество конфессиональных сторонников остались на позициях ортодоксального фидеизма. Именно последний стал духовно-религиозной первоосновой как для интегрально-фашистских диктатур начала 20 века, так и радикального раскола общественного мнения, который состоялся в связи с разделением католиков на сторонников этноцентризма и антисемитизма и этнической толерантности и космополитичности. Верующие в опросах не считают такую точку зрения типично католической. Следовательно, она является скорее современной версией католической доктрины, чем выражением ортодоксии.

Отмечено, что контрортодоксальным и современным новообразованием в русле религиозной политики следует считать также номинальную отмену принципа непогрешимости католической иерархии. Папство больше не претендует на признание своего превосходства и домината в вопросах оценки статуса верующих. Конечно, эта ситуация еще довольно далека от модернизированного христианства, однако приближает к нему по крайней мере в части примирения некогда поляризованных лагерей – иерократии и паствы.

Определено, что преодоление принципа непогрешимости следует также из отношения священства с рядовыми верующими, которые были существенным образом смягчены.

Разрушение стереотипа непогрешимости папства существенным образом разбалансировало состояние с легитимационным ресурсом католической церкви. Дефицит последнего наблюдался в регулировании семейных отношений, в частности – ситуаций с домашним насилием и насилием родителей над детьми. Руководители церкви были подвергнуты сокрушительной критике за косность собственного мировоззрения и отсутствие продвижения по пути модернизации.

Ключевые слова: модернизация; контрмодернизация; католицизм; реформація; протестантизм; иерократия

Постановка проблемы.

Перший єзуїтський папа і перший несв-ропейський папа більше ніж за 1200 років розпочав проведення політики модернізації в католицизмі, заклавши фундамент для нового підходу очільництва в церкві. Модернізація торкнулася політики бідності, реформування церковної ієрархії, зміни концепції сім'ї та інших складників культури та соціальних інституцій.

Перший напрямок модернізації стосувався критики консюмеризму та олігархічних технологій управління в банківсько-фінансовому та промисловому секторах із популістсько-демократичною зорієнтованістю на найнижчі верстви суспільства.

Подібна зорієнтованість є спорідненою з практиками парафіяльного священства, що зберігає всередині себе демократичну корпоративну культуру та відповідний менталітет приязності щодо пересічних людей. У своєму виступі перед аудиторією дипломатів в травні 2013 року Френсіс зробив наголос на дотриманні етичних нормативів у сфері розподілу фінансів та споживання.

Понтифік вів мову про створення «нових ку-мирів», яке полягає у вшануванні золотого тільця, в культурі грошей та диктатурі знеособленої економіки із дефіцитом гуманних цілей. Лідер піддав критиці гендерну та сімейну політику церкви у зв'язку з відступом від фундаменталій християнства та порушенням канонів заборони на аборти, одностатевих відносин, контрацепції.

Квінтесенцією маніфесту модерну в католицизмі стало інтерв'ю критичної спрямованості щодо церкви, яка дозволяє собі некоректні викривлення в морально-етичному вченні про любов

доктрини та піддає забуттю пріоритети моральної доктрини християнства щодо служіння вдовам, сиротам, бідним та маргіналізованим членам суспільства. Понтифік створює образ загальнодо-ступного всім конфесіям «дому молитви», який виразно протиставляється елітистській концепції «чистої церкви», запропонованої Бенедиктом XVI [1, с. 546-549].

Очільник понтифікату констатує корупцій-ність ватиканської бюрократії, яка культивує в своїх колах скептичне ставлення до релігійних канонів та наполягає на заміні когорти традиціо-налістів із числа ревних прихильників формаль-них ритуалів на модерністів, які пропонують ра-дикальні рішення у сфері очищення від корупції в церкві та оновлення моральної свідомості хриси-янської пастви. Зазначена обставина спричинила відставку самого Бенедикта, який незадовго до своєї відставки здійснював підготовку до дебатов щодо політики церкви у сфері сім'ї.

Також було взято курс на нейтралізацію кор-поративно-лобістських груп у римському куріаті, що дало можливість підвищити рівень прозорості в розподілі фінансових ресурсів, а також ней-тралізувати непотизм і кронізм, які стали часто практикуватися в середовищі католицької ієро-кратії. Понтифікатом було зніційовано новий проект щодо стабілізації ситуації на Близькому Сході у 2014 році. Від імені керівництва Ватикану було видано запрошення приймати ізраїльсь-ких і палестинських президентів на молитовному саміті у Ватикані.

Справжнім кроком модернізаційного прими-рення можна вважати геополітичне позиціонування католицької церкви в примирювальному векторі

політики на Близькому Сході. Нормалізація близько-східного конфлікту на засадах християнського фундаменталізму дозволила знизити градус драматичної напруженості шляхом здійснення ритуалу примирення під стіною плачу в Єрусалимі [7-10].

Понтифіком було ініційовано полеміку щодо оскарження норми про розривність шлюбу та інституційне розлучення, ставши на протестантську позицію, відповідно до якої християнський шлюб є пожиттєвим союзом чоловіка і жінки, який за жодних обставин не може перерватися з будь-яких причин.

Аналіз наукових досліджень і публікацій.

З цього приводу були спричинені довготривалі дебати між католицькими традиціоналістами та модерністами, в яких зішлись прихильники двох моделей шлюбу.

Перша група прихильників католицького традиціоналізму наполягала на розробці власних правил, у той час як прихильники модерної (католицько-протестантської) орієнтації наполягали на поверненні до ортодоксального розуміння християнського шлюбу. Нерозривність самого шлюбу є ґрунтованою на аргументах догматичного штибу, які є похідними від протестантської теології та відповідних практик укладання шлюбу.

Другим напрямком модернізації католицизму можна вважати дотримання морально-етичних стандартів самими кліриками, які часто зловживають таємницею сповіді і реалізують девіантну сексуальну поведінку щодо мирян. Йдеться про притягнення до дисциплінарної відповідальності кліриків, які припустилися подібних учинків, зокрема жорстоке поводження з дітьми [4, с. 203].

За наполяганням відповідних громадських груп, зацікавлених у довготривалих судових процесах, подібний крок дозволив перейти до послідовної модернізації шляхом повернення до витоків, приймаючи до уваги принцип *sola scriptura*. Для католицизму подібна інновація дійсно є однією з найменш прецедентних в історії ієрократичних ієрархій. Загалом йдеться також про зміну стратегії адміністрування вищого ієрокласу щодо низових священників.

Черговим модерновим кроком стало припинення формальних беатифікацій та практик особливих почесей для влади та заможних верств населення. Модернізація в протестантському руслі зреалізовується саме в контексті вшанування бідних і незаможних у порівнянні із заможними і сильними світу цього. З іншого боку, понтифікат започаткував міжгруповий діалог між священством та інтелігенцією світського типу, необхідний для загального покращення громадської моралі. В цьому сенсі католицизм було наближено до протестантських версій прозелітизму та роботи з паствою. Загальна демократизація позитивно вплинула в тому числі на відмову від беззастережної політичної підтримки диктаторських режимів

та колабораціонізму [5, с. 45-114; 4, с. 225-226].

Римська ієрократія змінила свою стратегію в сфері морально-етичних стандартів, закликавши мирян приборкати консюмеризм заради стабілізації екосистемного дисбалансу на планеті. З цією метою було опубліковано відому енцикліку «Laudato Si». Ключові ідеї цього документу стосувалися переорієнтації пастви на радикальні трансформації ключових соціальних інститутів задля подолання наслідків глобального потепління [6, с. 118].

При цьому саме потепління оголошувалося наслідком бездумного споживацтва, яке впливає з недотримання норм християнського Закону. Зокрема, йшлося про бездумно-апатичне ставлення до ресурсів Землі, які нібито є невичерпними і припускають необмежену експлуатацію на догоду споживацьким примхам консюмерату.

Метою статті є побудова характеристики ключових напрямків модернізації в сучасному католицизмі. Завданнями статті є: а) визначення співвідношення між автентичною християнською мораллю та моральними засадами католицизму; б) узагальнення результатів емпіричних досліджень вірян (католиків та протестантів) щодо оцінки модернізації в католицизмі.

Виклад основного матеріалу.

Проведені реформи зачепили інтереси фінансово-олігархічного лобі, яке як у Франції, так і в США стало чинити опір подібним ініціативам у вигляді режисованих ПР-акцій. Найбільшу стурбованість міжнародної фінансової олігархії викликало оголошення ватиканським священством кампанії за прийняття конвенції Організації Об'єднаних Націй з питань зміни клімату в Парижі в грудні 2004 року. Зазначеним документом кожному зі сторін зобов'язано запровадити та імплементувати екологічне законодавство, яке є спрямованим на зниження викидів, які спричиняють глобальне потепління [3, с. 60-61].

Шерега політичних лідерів США відреагувала на реформаторську екополітику католицької ієрократії своїми ініціативами. Так, Д.-А. Бохнер, очільник ініціативної парламентської групи від республіканської партії, запросив папу до виступу на з'їзді під час візиту у вересні. Захисниками політики в галузі клімату цей крок було схвалено як елемент значного просування на шляху міжконфесійного діалогу в напрямку екуменізації та модернізації.

Сам візит був стартом для критики уряду США в сфері як релігійної політики, так і соціо-економічній сфері, зокрема, сегменті зайнятості, який є провідним для екологічної програми Б. Обама, названої понтифіком програмою «вбивства робочої сили».

В медіаколах реакція на модерністські заяви понтифіка про повернення до пріоритетів національних держав була доволі неоднозначною. Аналогічним чином заклики до республіканської

партії з приводу впливу на оновлення екологічного законодавства і боротьбу з консюмеризмом також не стали популярними. А вже під гаслами модернізації відбувалося повернення до індустріального суспільства із його обмеженням споживання на користь виробництва і накопичення, які для суспільства індустріального типу завжди є пріоритетними.

З часів лютеранської реформації та модернізації церкви повернення католицизму до фундаментальній християнської етики можна розглядати як значний крок по просуванню в напрямку інституційного реформування церкви. За слухним зауваженням М. Ковальського, означені події цілком можна вважати найважливішими за останні 500 років. Історик констатує, що Друга ватиканська рада, яка відкрилася 50 років тому, змінила католицьку церкву більше ніж все інше, що сталося з часу, коли Лютер прибив свої знамениті 95 тез на дверях церкви в Віттенберзі [2, с. 27-38].

Модернізаційні зміни в католицькій доктрині стосувалися переважно обмеження церкви на догоду посилення держави, себто йшлося про етатизм і різноманітні компроміси із посиленням цензури в сфері права на свободу слова та свободу поширення інформації.

М. Ковальський наводить цитату з однієї із папських енциклік, яка передбачає подібного роду компромісність на користь забруднення християнської моралі язичницькими ліберальними міркуваннями просвітницького штибу: «Римський понтифік може і повинен примиритись із собою і змирнитися з прогресом, лібералізмом та сучасною цивілізацією» [2, с. 35-36].

Значна кількість конфесійних прихильників залишилися на позиціях ортодоксального фідейзму. Саме останній став духовно-релігійною першоосною як для інтегрально-фашистських диктатур початку 20 століття, так і радикального розколу громадської думки, який відбувся у зв'язку з поділом католиків на прихильників етноцентризму та антисемітизму та етнічної толерантності і космополітичності.

Віряни в опитуваннях не вважають таку точку зору типово католицькою. Отже, вона є радше модерною версією католицької доктрини, аніж вираженням ортодоксії.

Контрортодоксальним та модерновим новоутворенням в руслі релігійної політики є також номінальне скасування принципу непогрішимості католицької ієрархії. Папство більше не претендує на визнання своєї вищості і доміну в питаннях оцінки статусу вірян. Звісно, ця ситуація є ще доволі далекою від модернізованого (фундаменталізованого) християнства, проте наближає до нього принаймні в частині примирення колись поляризованих таборів – ієрократії і пастви.

Подолання принципу непогрішимості впливає також із примирення думки папства із думкою релігійного загалу. До скасування кастовості като-

ликів модернізація, звісно, ще не дійшла. Проте відносини священства із пересічними вірянами були істотним чином пом'якшені. А вже визнання можливості помилок щодо католицького корпоративу винесло за дужки проблеми безапеляційного звинувачення католицької церкви в причетності до злочинів фашистських диктатур.

Вичерпання аргументативної риторики досягло свого піку в лібералізації сексуальної моралі, кодекс норм якої був оновлений за рахунок дозволу послуговування протизапідними засобами та їх використання для регуляції чисельності народонаселення планети.

Руйнування стереотипу непогрішимості папства істотним чином розбалансувало стан із легітимаційним ресурсом католицької церкви. Дефіцит останнього спостерігався у регулюванні сімейних відносин, зокрема ситуацій із домашнім насильством та насильством батьків над дітьми. Очільники церкви були піддані нищівній критиці за зашкарубність власного світогляду та відсутність просування шляхом модернізації.

Нарешті, в ієрократії перемогла консервативна доктринальна група, яка вирішила реалізувати принцип демократичності в церкві не просто на папері. Йшлося про зв'язок між чисельністю єпархій та чисельністю вірян, які є мешканцями територіальних громад.

Вибори польського папи Івана Павла II в 1979 році стали початком тривалої реакції. Прогресивні діячі побачили роботу Івана Павла II як руйнування спадщини ради, за сприяння його доктринального головного кардинала Ратцінгера, який був провідним лібералом на раді, але змінив свою думку після 1968 року. Але важливо, щоб обидва очільники вважали себе консерваторами і наполягали на тому, що документи церкви були неправильно витлумачені, а не помилковими за змістом[10].

Аргументація в цій сфері з боку папства в контексті відновлення старого авторитету стає все менш і менш переконливою. А вже переважна більшість сучасних католиків вже не сприймають ортодоксально-авторитарну зверхність священства. Для них є краще знайомою модернізовано-оновлена католицька модель.

Цей трансформаційний зсув може бути знаковим для розуміння подальших кроків у парадигмі меншовартісності католицького фундаменталізму у порівнянні з християнським фундаменталізмом при подальшому протиставленні представників різних конфесій, що умотивовує як паству, так і священство до міжконфесійного діалогу.

Готовність до діалогу простежується також у результатах опитування вірян-католиків та протестантів, які раніше вважалися непримиренно ворогуючими. Так, згідно з опитуваннями трьох підгруп протестантів, присвяченими практикам церкви та церков, подібних до католицької, проведених серед англіканців, католиків та лютеран,

було отримано наступне.

Протестанти вважають, що тип християнства, визначений Христом у Новому Заповіті, був досконалим (оскільки Ісус є досконалим, те, що він установив, є досконалим). Тому 75% вірян засуджують дії протестантських пасторів щодо модернізації протестантських церков (у вибірці було представлено всі конфесії, крім лютеранства). 18% припускають модернізацію християнства шляхом упровадження осучаснених літургійних практик (упровадження гучного музичного супроводу, відповідних проповідей або шоу-технологій).

Разом із цим 65,8% вірян є переконаними в тому, що церква 2000 років тому не мала жодного з цих нововпроваджень. Тому проповіді Отців Церкви, вочевидь, замінювали літургію в ранніх формах християнства. 34,7% вважають стан комунікації як у протестантських, так і в католицьких церквах незадовільним.

28,9% респондентів у конгрегації припускають упровадження гучної концертної музики, вважаючи, що це посилює дієвість проповідей і може значно пришвидшити християнізацію потенційних адептів. Водночас вони не припускають зловживання так званими «попсовими композиціями», які не несуть духовного сенсу і справляють погане враження на новоприбульців [10].

56,3% протестантів вважають, що католики використовують термін «модернізація християнства» як спосіб опису відсутності шанування релігійного канону та зміління теології. На думку 10% опитаних, подібні тенденції є пов'язаними з появою «ринку» християнства з елементами нью-ейджизму.

Безтурботний літургійний стиль, «добре самовідчуття», поп-психологія або акцент на самооцінку, яка впливає зі світських досягнень. Отже, саме ці 10% песимістично оцінюють зусилля щодо компромісу з культурою з точки зору стилю, які з'являються на передньому краї і передбачають зміну поколінь.

Іншим вектором в уявленнях респондентів є еволюція протестантизму (22,4%). Все, що навіть виглядає католицьким, означає прирівнювання його до поганого та неправильного. Але для католиків подібна точка зору виглядає помилковою (45,9%) [7].

З іншого боку, респонденти-католики не мають уявлення про те, що від початку було неправильним у християнстві, оскільки не вважають, що в католицькій церкві щось відбувалося не так, і тому відхід католицизму від раннього християнства був неістотним.

Проблема для більшості протестантів, крім англіканців, лютеран, православних, полягає в тому,

що християнство почалося з Реформації і у пастви є відсутніми уявлення про те, якою саме була рання християнська церква і якими практиками вона послуговувалася (67,3%). Для католиків первинне християнство було явищем майже католицьким (88,5%) [9].

Тому респондентам католицького віросповідання буває важко дати відповідь про те, що є неправильним у ранньому християнстві, за винятком того, що вважає священство. Водночас переважна більшість протестантів (76,8%) вважають, що первинне християнство зовсім не могло бути католицьким, а репозиціонування його як раннього католицизму виглядає нісенітницею. Отже, арифметична більшість респондентів-католиків вважає, що єдине, що було не так із раннім християнством, полягає в тому, що раннє християнство не було достатньо католицьким.

Висновки.

Респонденти-протестанти критично ставляться до великої кількості реклами, якою послуговується католицизм задля залучення пастви, що говорить про деградаційні тенденції всередині нього. Водночас протестанти, за умови визнання прогресу в протестантизмі, все одно вважають, що подальший рух від апостольських традицій все одно не сприяє зростанню релігійної культури.

Така точка зору більше стосується релігійної культури в цілому, а не тільки християнських або релігійних, але і світських організацій. Новий курс у реформах католицької моралі полягає в засудженні споживацтва, що варто визнати цілком обгрунтованим. Сучасне суспільство дійсно зловживає ресурсним та часовим марнотратством. Водночас ідеологічно-доктринальний наступ ведеться на ідолівшанування, яке стає для католицьких кіл засадничим злом.

Означені проблеми зі споживацтвом, матеріалізмом, гедонізмом ведуть до стану духовного присипляння та манії величчя на ґрунті успіху. Високий рівень успішності в суспільствах Європи і Америки ведуть до логічного обезбоження і дехристиянізації християнства. Логічно, зростає не лише захопленість світом речей і хибна модернізації у вигляді підміни релігії наукою, але і статистика самогубств, цинічна зневага та нігілістичне ставлення до всіх святинь.

Водночас реформування католицької церкви у векторі повернення до фундаменталій християнської етики, дебіюрократизації, деієрархізації, відмови від інтерпретаторських способів донесення християнських істин може розглядатись як доволі слабкі вияви модернізаційного процесу на тлі загальної контрмодернізаційної спрямованості католицизму.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Гуревич П. С. Культ и культура / П. С. Гуревич // Христос и культура. Избранные труды Ричарда Нибура и Райнхольда Нибура. – М.: Юрист, 1996. – С. 546-549.
2. Ковальский Н. А. Справился ли католицизм с вызовами XX века? / Н. А. Ковальский // Новая и новейшая история. – 1999. – № 6. – С. 27-38.
3. Кокс Х. Мирской град: секуляризация и урбанизация в теологическом аспекте / Х. Кокс. – М.: Восточная литература, 1995. – 352 с.
4. Нибур Р. Радикальный монотеизм и западная культура / Р. Нибур // Христос и культура. Избранные труды Ричарда Нибура и Райнхольда Нибура. – М.: Юрист, 1996. – С. 225-375.
5. Самыгин С. И. Религиоведение: социология и психология религии / С. И. Самыгин, В. И. Нечипуренко, И. Н. Полонская. – Ростов-на-Дону: «Феникс», 1996. – 672 с.
6. Тахтамышев В. Г. Библейская идеология: образ и реальность мира / В. Г. Тахтамышев. – Ростов-на-Дону: изд-во Ростовского ун-та, 2000. – 280 с.
7. Pope Francis Steps Up Campaign on Climate Change (April 27, 2015)
8. Pope Francis, in Sweeping Encyclical, Calls for Swift Action on Climate Change (June 18, 2015)
9. Championing Environment, Francis Takes Aim at Global Capitalism (June 18, 2015)
10. In the Footsteps of Other Popes, Francis Seeks Worldly Change (June 18, 2015)

REFERENCES

1. Gurevich, P.S. (1996). Kul't i kul'tura [Cult and Culture]. *Khristos i kul'tura. Izbrannyye trudy Richarda Nibura i Raynkhol'da Nibura*. (pp. 546-549). Moscow: Yurist [in Russian].
2. Koval'skiy, N.A. (1999). Spravilsya li katolitsizm s vyzovami XX veka [Has Catholicism coped with the challenges of the 20th century?]. *Novaya i noveyshaya istoriya*, 6, 27-38 [in Russian].
3. Koks X. (1995). *Mirskoy grad: sekulyarizatsiya i urbanizatsiya v teologicheskoy aspekto* [Worldly City: Secularization and Urbanization in the Theological Aspect]. Moscow: Vostochnaya literatura[in Russian].
4. Nibur R. (1996). Radikal'nyy monoteizm i zapadnaya kul'tura [Radical Monotheism and Western Culture]. *Khristos i kul'tura. Izbrannyye trudy Richarda Nibura i Raynkhol'da Nibura*. (pp. 225-375). Moscow: Yurist[in Russian].
5. Samygin, S.I., Nechipurenko, V.I., & Polonskaya, I.N. (1996). *Religiovedeniye: sotsiologiya i psikhologiya religii* [Religious Studies: Sociology and Psychology of Religion]. Rostov-na-Donu: «Feniks» [in Russian].
6. Takhtamyshhev, V.G. (2000). *Bibleyskaya ideologiya: obraz i real'nost' mira* [Biblical ideology: the image and reality of the world]. Rostov-na-Donu: izd-vo Rostovskogo un-ta [in Russian].
7. *Pope Francis Steps Up Campaign on Climate Change* (April 27, 2015).
8. *Pope Francis, in Sweeping Encyclical, Calls for Swift Action on Climate Change* (June 18, 2015).
9. *Championing Environment, Francis Takes Aim at Global Capitalism* (June 18, 2015).
10. *In the Footsteps of Other Popes, Francis Seeks Worldly Change* (June 18, 2015).

Медведєва Юлія Юріївна

Докторант

Національний авіаційний університет

02000, м. Київ, проспект Космонавта Комарова, 1

Medviedieva Yuliia Yu.

Doctoral candidate

National aviation University

1, Kosmonavta Komarova Ave., 02000, Kyiv, Ukraine

Email: dr.yulia.medvedeva@icloud.com

Цитування: Медведєва Ю. Ю. Модернізаційні і контрмодернізаційні тенденції в сучасному католицизмі // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2018. – Т. 21. – № 4. – С. 78-83.

Citation: Medviedieva, Yu.Yu. (2018). Modernizatsiini i kontrmodernizatsiini tendentsii v suchasnomu katolytysyzi [Modernization and counter-modernization trends in catholicism modern]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 21(4), 78-83.

Інформаційна безпека в соціологічному контексті: до постановки проблеми

Проданюк Р. І., Класичний приватний університет

Статтю присвячено проблемі науково-теоретичної та соціально-практичної рефлексії поняття інформаційної безпеки та його співвідношення із суміжними поняттями соціології безпеки як галузевої соціологічної теорії. Автором зроблено висновок про те, що розгляд суспільства в структурному функціоналізмі передбачає розуміння інформаційної екологічності в аспекті виконання чотирьох засадничих функцій:

1) функції адаптації (*adaptation*), яка змістовно співпадає із виробництвом матеріальних благ та послуг шляхом використання природних ресурсів середовища. З точки зору інформаційної екології, визначенням якої автор цієї статті буде надалі оперувати, інформаційна екологічність економічної інформації може оцінюватись з точки зору її впливу на відповідні макроекономічні процеси та результати економічної життєдіяльності: обсяги виробництва та ВВП, показники безробіття, індекси цін та інфляції тощо;

2) функція цілесюгнення (*goal attainment*), яка залежить від культурного консенсусу, що визначається на рівні ідеології. Це впливає з того, що консенсус між ключовими політичними акторами досягається, передусім, на платформі відповідної ідеології. В ідеології відповідні суб'єкти можуть впроваджувати стандарти оцінювання інформації з точки зору її інформаційної безпечності / небезпечності;

3) Функція інтеграції (*integration*), котра забезпечується дотриманням інформаційної екологічності в сфері соціальної моралі та права. Соціальна мораль є складником культурної системи, в якій впроваджуються критерії визначення належного / неналежного. З іншого боку, право дозволяє формалізувати зазначені критерії у вигляді кодексів стандартизованих поведінкових приписів (прескрипцій), які уможливають уніфікацію соціальної поведінки. Наголошено, що від інформаційної безпеки залежить як стан моральної, так і правової регуляції соціальної поведінки;

4) функція підтримання ціннісних зразків (*latency*), яка передбачає збереження і підтримання основних цінностей суспільства. Автором констатовано, що для такого збереження і підтримання є необхідним встановлення вищих цензурних фільтрів аксіосфери, проходження інформації через які дає можливість її відтестування на предмет потнеційної користності / шкідливості для інших соціальних підсистем, інституцій, спільнот та осіб.

Ключові слова: інформаційна безпека; інформаційна екологія; інформаційна екологічність; інформаційна шкідливість; соціальна гігієна; соціальний контроль

Information security in the sociological context: before the problem is raised

Prodaniuk R. I., Classic Private University

The article is devoted to the problem of scientific-theoretical and socio-practical reflection of the notion of information security and its relationship with the related concepts of sociology of security as a branch sociological theory. The author concludes that the consideration of society in structural functionalism involves an understanding of environmental information in the aspect of the implementation of four fundamental functions:

1) adaptation, which coincides with the production of material goods and services through the use of natural resources of the environment. From the point of view of information ecology, the definition of which the author of this article will continue to operate, the environmental ecology of economic information can be estimated from the point of view of its impact on relevant macroeconomic processes and results of economic activity: output and GNP, unemployment rates, price indices and inflation, etc.;

2) the function of goal-achievement depends on the cultural consensus that is determined at the level of ideology. This follows from the fact that the consensus between key political actors is reached primarily on the platform of the corresponding ideology. In ideology, relevant actors can implement standards for assessing information in terms of its information safety / security;

3) The function of integration is ensured by adherence to environmental information in the field of social morality and law. Social morals are an integral part of the cultural system, in which the criteria for distinguishing the proper / improper ones are introduced. On the other hand, the right allows to formalize the specified criteria in the form of codes of standardized behavioral prescriptions (prescriptions) that allow for the unification of social behavior. It is emphasized that from the information security depends both the state of moral and legal regulation of social behavior;

4) the function of maintaining value protocols (*latency*), which presupposes the preservation and maintenance of the basic values of society. The author states that for such preservation and maintenance, it is necessary to establish higher censorial axioplast filters, the passage of information through which it is possible to validate it for the subject of its peculiar use / harm to other social subsystems, institutions, communities and individuals.

Keywords: information security; information ecology; informational ecology; information harmfulness; social hygiene; social control

Інформаційна безпека в соціологічному контексті: к постановке проблеми

Проданюк Р. І., Класический приватный университет

Статья посвящена проблеме научно-теоретического и социально-практического осмысления понятия информационной безопасности и его взаимосвязи с связанными понятиями социологии безопасности как отраслевой социологической теории. Автор приходит к выводу, что рассмотрение общества в структурном функционализме предполагает понимание экологической информации в аспекте реализации четырех основных функций:

1) адаптация, которая совпадает с производством материальных благ и услуг за счет использования природных ресурсов окружающей среды. С точки зрения информационной экологии, определение, над которым автор этой статьи будет продолжать работать, экология экономической информации может быть оценена с точки зрения ее воздействия на соответствующие макроэкономические процессы и результаты экономической деятельности: объем производства и ВВП, уровень безработицы, индексы цен и инфляция и т. д.;

2) функция достижения цели, которая зависит от культурного консенсуса, определяемого на уровне идеологии. Это следует из того факта, что консенсус между ключевыми политическими субъектами достигается прежде всего на платформе соответствующей идеологии. В идеологии соответствующие субъекты могут внедрять стандарты для оценки информации с точки зрения ее информационной опасности / безопасности;

3) Функция интеграции, которая обеспечивается соблюдением экологичности информации в области социальной морали и права. Социальная мораль является неотъемлемой частью культурной системы, в которой вводятся критерии для определения надлежащего / неправильного. С другой стороны, право позволяет формализовать указанные критерии в виде кодов стандартизованных поведенческих предписаний (прескрипций), которые позволяют унифицировать социальное поведение. Подчеркивается, что от информационной безопасности зависит состояние морально-правового регулирования социального поведения;

4) функция поддержания значений (латентность), которая предполагает сохранение и поддержание основных ценностей общества. Автор утверждает, что для такого сохранения и поддержания необходимо создать более ценные аксиопластические фильтры, передачу информации, с помощью которой можно проверить ее на предмет ее потенциальной полезности / вредности другим социальным подсистемам, учреждениям, сообществам и физическим лицам.

Ключевые слова: информационная безопасность; информационная экология; информационная экология; информационная вредоносность; социальная гигиена; социальный контроль

Постановка проблеми.

Зростання глобальної залежності в поєднанні з інформатизацією і можливостями новітніх інформаційних технологій детермінують виникнення не лише зручностей і зростання адаптивності людства, але і виникнення нових загроз та проблем інформаційної безпеки суспільства. Унаочнення означених загроз відбувається на тлі формування глобальної інформаційної екосистеми із притаманними їй особливостями підтримання інформаційної екології.

Інформаційний ресурс вже давно перестав бути периферійним інструментом простого задоволення потреб технічної зручності, перетворившись на чинник геополітичного домінування суспільств різних типів у глобальному інформаційному просторі. Немає сенсу доводити, що майбутнє зазначених суспільств у їх взаємному інформаційному протистоянні в інформаційній екосистемі залежатиме від гарантування інформаційної екологічності та безпечності інформаційного простору.

Наукова точка зору на інформацію як капітал найвищого ступеня важливості може вважатися, як мінімум, важко спростовною. Ресурси соціально-політичної впливовості дедалі більше залежать від інформаційних та соціокультурних складників інформаційного просування того чи іншого суспільства.

Це інформаційне просування може стосувати-

ся популяризації власної релігійної моралі, світогляду та цінностей, можливостей експорту інтелектуального капіталу з інших країн, поширення власної мови тощо. Тому будь-яке сучасне суспільство не може обійти використання інформаційної екології як новітнього напрямку соціологічних досліджень, який є спрямованим на обґрунтування теорії та практик забезпечення інформаційної рівноваги / збалансованості в системі культури, соціальних інститутів, соціальних груп та осіб.

Відома в наукових та медіаколах теорія так званої «м'якої сили» перш за все орієнтована на обґрунтування так званої тонкої (інформаційно-духовної) зброї у стратегіях суперництва і протистояння суспільств, у реалізації утвердження їх символічних універсумів та інституцій влади, підтримувати процеси адекватного групоутворення та смислопродукування, на що звертає увагу в своїх працях Ю. Романенко [9-12].

Автор констатує, що лідерство та гегемонія у сфері смислопродукування стають пріоритетними в конкуренції суспільств у контексті боротьби за ідентичності. Переважання інформаційної безпеки набуває все більше підстав.

За умови підвищення інтелектуалізованості та зростання значущості інформаційної безпеки відбувається процес зміщення центрів влади в суспільствах від військової, економічної, політичної до культурної та інформаційно-психологічної, на

що вказує у своїх працях А. Тофлер, і думку якого наводить Р. Капурро [15]. Ця своєрідна соціальна еволюція стає позначником ХХІ століття. Оскільки саме в зазначену епоху задоволення потреб суспільств у домінуванні здійснюється за допомогою впливів не стільки в сфері матерії та енергії, скільки у сфері інформації.

Аналіз досліджень та публікацій.

Джерела, в яких є дослідженою інформаційна безпека, можуть бути класифіковані на три базові групи:

1) група джерел, у яких інформаційна безпека розглядається переважно в ракурсі інформаційно-комунікаційних (комп'ютерних) технологій та аналізується під кутом зору вирізнення небезпек суто технічного гатунку. Так, С. Андреев веде мову про інформаційну безпеку як про «захищеність інформації та відповідної інфраструктури від випадкових або навмисних впливів, які супроводжуються нанесенням шкоди власникам або користувачам інформації та ... гарантують забезпечення конфіденційності, цілісності та доступності інформації. Метою захисту інформації, на думку автора, є мінімізація втрат, викликаних порушенням цілісності або конфіденційності даних, а також їх недоступності для споживачів» [2, с. 79-80]. 2) група джерел, у яких презентовано доктринально-політичне та юридичне розуміння інформаційної безпеки в її зв'язку із національною та державною безпекою, з одного боку, та інформаційно-психологічною безпекою – з іншого [1, с. 43-47].

Прихильники цієї точки зору, наприклад, В. Остроухов та В. Петрик, вважають, що «інформаційна безпека – це стан захищеності об'єкта (особистості, суспільства, держави, інформаційно-технічної інфраструктури), при якому досягається його нормальне функціонування незалежно від внутрішніх і зовнішніх інформаційних впливів» [6, с. 22-23].

Надалі автори розрізняють інформаційну безпеку особи, держави і суспільства. Інформаційна безпека особи, по суті, зводиться до психофізичного здоров'я та захищеності «людини від деструктивних інформаційних впливів, який призводить до неадекватного сприйняття нею дійсності та (або) погіршення її фізичного стану» [6, с. 24-25]. В контексті соціологічного розуміння інформаційної безпеки йдеться про правильну налаштованість соціального сприйняття на побудову невикривленої картини соціального світу.

Інформаційну безпеку суспільства автори розглядають із приховано-юридичним ухилом, наголошуючи на безперешкодності «реалізації суспільством та окремими його членами своїх конституційних прав, пов'язаних із можливістю вільного одержання, створення й поширення інформації, а також ступінь їхнього захисту від деструктивного інформаційного впливу» [6, с. 24-25].

Водночас, у розумінні інформаційної безпеки держави автори схилиються до інформаційно-мілітарного її тлумачення, послуговуючись для опису загроз, що можуть виникати як складники цього різновиду безпеки, кримінологічним та військово-польовим тезаурусом («спеціальні інформаційні операції», «акти зовнішньої інформаційної агресії», «інформаційний тероризм», «незаконне зняття інформації за допомогою спеціальних технічних засобів», «комп'ютерні злочини та інші деструктивний інформаційний вплив») [6, с. 24-25].

3) група джерел, у яких презентовано соціологічне розуміння інформаційної безпеки як складника культурної та соціальної безпеки. Доволі обмеженою є кількість праць в українській соціології, яка була б пов'язана із цією тематикою. До зазначених авторів можна зарахувати О. Єрьоміна, М. Мізінцеву, О. Парахонського, В. Шапцева, О. Яницького. Серед англійських авторів проблему в дотичному до соціології контексті досліджували І. Капурро, Т. Девенпорт, І. Мальтора [3-4; 7, с. 8; 8, с. 88-89; 13, с. 33-34; 14; 15, с. 122-139; 16, с. 272].

Так, В. Ніколаєвський у своїх публікаціях з теорії соціальної безпеки інтерпретує інформаційну безпеку, поруч із політичною, економічною, військовою, релігійною, ідеологічною та культурною безпекою як систему інструментів мінімізації соціального макростресу.

Автор спирається на теорію соціального макростресу Готшлага і Бенке, які розглядали соціальний макрострес як генералізований показник певної кількості синхронізованих подразників інформаційного простору, поширення яких призводить до порушення нормального функціонування соціальних інститутів. Зазначений показник розглядається авторами у зв'язку із процесом глобалізації, який несе з собою відповідні інформаційні ризики через обставини виникнення і поширення електронних комунікацій та віртуальної інфраструктури.

А оскільки глобалізація стає можливою як процес, який розгортається в умовах інформаційного суспільства, то зазначений напрямок досліджень виходить на соціологію глобалізації та соціологію інформаційного суспільства із відповідними парадигмами та теоретичними схемами зв'язку між інформаційною безпекою, інформаційним суспільством та глобалізаційними зрушеннями в архітектоніці інформаційного простору на тлі діяльності ЗМІ та електронних комунікацій.

В усіх зазначених групах джерел так чи інакше фігурують посилання на відповідні нормативно-правові акти, в яких є представленим офіційно-державне розуміння інформаційної безпеки, в якому робиться наголос на стані захищеності відповідних політичних інтересів державно-організованих спільнот. Взагалі доволі слушною є пропозиція В. Ніколаєвського щодо соціальної

сек'юритології як альтернативи звичайній соціології безпеки. Сам автор вважає, що соціальна сек'юритологія охоплювала б вивчення як соціальних інституцій, спільнот, культури суспільства, так і технічних, біологічних та інших (несоціальних) об'єктів [5, с. 89-96].

Метою дослідження є побудова робочого визначення інформаційної безпеки в соціологічному аспекті та окреслення кола соціальних груп та інституцій, які реалізують інформаційну безпеку та впливають на неї. Завданнями статті у зв'язку із визначеною метою є: а) проаналізувати ключові теоретико-методологічні підходи до розуміння інформаційної безпеки як соціального інституту; б) визначити соціальні групи та інституції, включені в процеси підтримання та захисту інформаційної безпеки.

Невизначена наукова проблема, якій присвячено статтю. Статтю присвячено проблемі науково-теоретичної та соціально-практичної рефлексії поняття інформаційної безпеки та його співвідношення із суміжними поняттями соціології безпеки як галузевої соціологічної теорії.

Виклад основного матеріалу.

У автора цієї статті є достатні підстави погодитись із В. Ніколаєвським в тому відношенні, що соціальна безпека є механізмом контролінгу соціального гомеостазу [5, с. 89-96]. Автор формулює таке визначення, спираючись на теорію структурного функціоналізму Т. Парсонса [13-18].

Парсонс, як відомо, характеризував консенсус як передумову стабільності аксіосфери культурної системи як управлінської системи стосовно соціальної та соціетальної систем. Важко заперечувати те, що інституціоналізація зразків ціннісних орієнтацій у соціальній системі залежить від соціологічної спільноти професіоналів.

Розгляд суспільства в структурному функціоналізмі передбачає розуміння інформаційної екологічності в аспекті виконання чотирьох засадничих функцій:

1) функції адаптації (adaptation), яка змістовно співпадає із виробництвом матеріальних благ та послуг шляхом використання природних ресурсів середовища [22, с. 44]. З точки зору інформаційної екології, визначенням якої автор цієї статті буде надалі оперувати, інформаційна екологічність економічної інформації може оцінюватись з точки зору її впливу на відповідні макроекономічні процеси та результати економічної життєдіяльності: обсяги виробництва та ВВП, показники безробіття, індекси цін та інфляції тощо.

2) функція ціледосягнення (goal attainment), яка залежить від культурного консенсусу, що визначається на рівні ідеології. Це впливає з того, що консенсус між ключовими політичними акторами досягається, передусім, на платформі відповідної ідеології. В ідеології відповідні суб'єкти можуть впроваджувати стандарти оцінювання інформації з точки зору її інформаційної

безпеки / небезпечності.

Можна погодитись з точкою зору Ю. Романенка [11, с. 78-79] з приводу того, що вищі структури аксіосфери, які автор називає вищими структурами культурної системи, або ж вищим регістром смислоцензування, забезпечують основу для первинної оцінки будь-якої інформації, яка циркулює в інформаційному просторі.

3) Функція інтеграції (integration) [21, с.63-64], яка забезпечується дотриманням інформаційної екологічності в сфері соціальної моралі та права. Соціальна мораль є складником культурної системи, в якій упроваджуються критерії вирішення належного / неналежного. З іншого боку, право дозволяє формалізувати зазначені критерії у вигляді кодексів стандартизованих поведінкових приписів (прескрипцій), які уможливають уніфікацію соціальної поведінки. В кінцевому підсумку від інформаційної безпеки залежить як стан моральної, так і правової регуляції соціальної поведінки.

4) функція підтримання ціннісних зразків (latency) [20, с. 119-130], яка передбачає збереження і підтримання засадничих ціннісних універсалій суспільства. Для такого збереження і підтримання є необхідним встановлення вищих цензурних фільтрів аксіосфери, проходження інформації через які дає можливість її відтестування на предмет її потенційної корисності / шкідливості для інших соціальних підсистем, інституцій, спільнот та осіб.

Коли аксіосфера є не просто існуючою, але інституціоналізованою і структуро-векторизуючою щодо соціальної поведінки, то соціальна і соціетальна системи досягають стану безпеки або ж «соціальної рівноваги».

Механізмами забезпечення соціальної рівноваги є:

а) соціалізація як процес трансляції соціальних цінностей в міжгенераційному просторі (інституціями соціалізації є сім'я та освіта);

б) соціальний контроль як сукупність інструментів підтримання відповідності між поведінковими моделями соціальної поведінки та ціннісно-нормативними зразками, створеними в культурній системі.

У відповідності із цим розумінням інформаційна безпека може розглядатись як одна із соціальних інституцій контролю за підтриманням інформаційної рівноваги, функція якої полягає в підтриманні екологічності інформаційного простору.

Стан інформаційної екологічності може розглядатись як такий стан, в якому система підтримує контроль над суб'єктами та процесами, які можуть реально або потенційно здійснити порушення інформаційної рівноваги шляхом їх впливу на ті чи інші функції соціальної системи через інформаційний простір суспільства.

О. П. Парохонський вважає, що предметне поле інформаційної екології охоплює наступні те-

матичні блоки критерійної оцінки: а) оцінка якості інформації; б) оцінка управління інформацією; в) оцінка продуктів інформації; г) оцінка діяльності інформаційних служб; д) оцінка інформаційної цінності (цінності інформації); е) оцінка інформаційних потреб; ж) оцінка інформаційної відповідальності [8, с. 88-89].

Автор розглядає в якості ознаки порушення інформаційної екологічності «невідповідність між запланованим (використанням) і реальним використанням інформації, коли мають місце порушення в сфері інформаційної екології. У зв'язку з цим автором запропоновано «розвинути інформаційні стандарти, щоб розрізнити зв'язки між інформацією, користувачами інформацією і використанням інформації» [8, с. 88-89].

Враховуючи те, що первинні стандарти оцінювання інформації створюють суб'єкти аксіосфери, які, на думку Ю. Романенка, є продуцентами ціннісного знання, то стандарти оцінки інформаційної екологічності того чи іншого інформаційного процесу чи продукту мають здійснювати саме ці суб'єкти в контексті відповідності / невідповідності їх певним стандартам ціннісного знання [9, с. 100-101].

О. П. Парахонський пропонує оцінювати інформацію за такими шістьма властивостями інформації: 1) предмет інформації; 2) фокус охоплення інформації; 3) контекст подання інформації; 4) час подання інформації; 5) джерело інформації; 6) якість інформації [8, с. 88-89].

Висновки. Таким чином, оцінка інформаційної екологічності як предмет дослідження інформаційної екології передбачає оперування поняттями «інформаційні коди», «інформаційне середовище», «екологічне мислення» з акцентуванням взаємозв'язків адаптаційної, цілесюгальної, інтеграційної та ціннісно-підтримуючої підсистем в інформаційному просторі.

Проблеми з інформаційною екологічністю виникають саме в інформаційному суспільстві, інформаційний простір якого є перенасиченим слабко-структурованою інформацією. І саме ця інформація може бути оцінена як забруднююча щодо інформаційного середовища та така, що порушує його інформаційну екологічність, а отже й інформаційну безпеку.

Підкреслюється, що мірою екологічної якості інформації можуть бути її соціальний характер, лінгвістичні та історичні аспекти. Ці аспекти можуть сприяти розумінню концепції інформаційного забруднення. Таким чином, інформацій-

на екологія є науковим напрямком соціології та соціотехнологій, предметом дослідження яких є закономірності впливу інформації на формування і функціонування особи, соціальних спільнот і інституцій, на індивідуальні та соціально-групові відносини з інформаційним середовищем та різноманітні інформаційні взаємодії [7, с. 8; 8, с. 88-89].

Циркулювання фрагментованої, токсичної, неекологічної інформації може мати шерег негативних наслідків впливу на індивідів та соціальні спільноти. У зв'язку з цим самостійної оцінки інформації, як «інформаційна токсичність» «фрагментованість / генералізованість», «сподіваність / несподіваність», «ціннісна релевантність / нерелевантність» тощо.

Наслідками проникнення «забруднюючої» («токсичної») інформації в інформаційний простір суспільства може ставати дезорганізація в роботі різних соціальних інститутів, виникнення різних стрес-факторів, які імпліцитно спричиняють підвищення психоемоційного напруження та зростання статистичних показників захворюваності в серцево-судинному, нервовому, травному, імунно-дефіцитному, онкологічному сегментах. «Токсична» інформація у фінансово-економічній сфері впливає на кількість закритих підприємств та банків, виникнення зон спустошення в сільському господарстві, дефіциту робочої сили, непродуктивної міграції тощо.

Інформаційні токсини можуть впливати також на виникнення девіацій та інвалідизуючих психічних розладів (тривожність, депресія, суїцидальна поведінка тощо).

Толерування щодо інформаційних токсинів у релігійній та ідеологічній сферах може спричинити порушення міжкультурного консенсусу та ініціювати ідеологічні конфлікти, з яких логічно випливатимуть расові, міжетнічні та міжнаціональні, міжконфесійні конфлікти різної генези.

Інформаційна екологія може розглядатись як частина іншого новітнього напрямку соціологічного теоретизування та соціальних практик – культурної та соціальної гігієни. Культурна та соціальна гігієна можуть розглядатися як соціотехнологічні напрямки дослідження, предметом яких може виступати розробка відповідних стандартів забезпечення рівноваги між аксіосферою культурної системи, соціальною та соціетальною системами шляхом селекції, фільтрації.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Аносов В. Д. Проблемы обеспечения информационно-психологической безопасности / В. Д. Аносов, В. Лепский, А. А. Стрельцов // Информационное общество. – 1997. – № 4-6. – С. 43-47.
2. Андреев С. С. Информационная культура: уровень содержания духовных ценностей / С. С. Андреев // Социально-политический журнал. – 1998. – № 2. – С. 79-112.
3. Еремин А. Л. Ноогенез и теория интеллекта / А. Л. Еремин. – Краснодар: СовКуб, 2005. – 356 с.
4. Мизинцева М. Ф. Информационная экология: монография / М. Ф. Мизинцева, Л. М. Королева, В. В. Бондарь. – М.: Изд-во «Альта», 2000. – 231 с.
5. Николаевський В. Соціальна безпека: до визначення поняття / В. Николаевський, О. Гужва // Вісник ХНУ ім. В. Каразіна. Серія «Соціологія». – 2011. – № 3. – С. 89-96.
6. Петрик В. М. Соціально-правові основи інформаційної безпеки: Навчальний посібник / В. М. Петрик, А. М. Кузьменко, В. В. Остроухов та ін.; за ред. В. В. Остроухова. – Київ: Росава, 2007. – 496 с.
7. Парахонский А. П. Проблемы информационной экологии в ноосфере / А. П. Парахонский, А. Л. Еремин // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2009. – № 7. – С. 88-90.
8. Парахонский А. П. Информационная экология / А. П. Парахонский // Успехи современного естествознания. – 2011. – № 11. – С. 88-89.
9. Романенко Ю. В. Смыслопродуктування в соціальних системах. Монографія / Ю. В. Романенко. – Київ: Е та Е, 2005. – 347с.
10. Романенко Ю. В. Сучасні психотехнології. Навчальний посібник для студентів відділення «Міжнародна інформація» / Ю. В. Романенко. – Київ: вид-во ДУІКТ, 2008. – 82 с.
11. Романенко Ю. В. Соціалізація особи: метапрограмний та психотехнологічний аспекти / Ю. В. Романенко. – Київ: вид-во ДУІКТ, 2007. – 463 с.
12. Романенко Ю. В. Механізми символічної інтеракції в комунікаціях, політиці, мистецтві: візуально-аналітичний та соціо-символічний аспекти. Монографія / Ю. В. Романенко, Л. О. Скідін. – Київ: вид-во ДУІКТ, 2011. – 301 с.
13. Шапцев В. А. Информационная экология информационного общества. Материалы семинара «Информационная кампания по пропаганде экологических знаний в информационном обществе» / В. А. Шапцев. – М.: Высший химический колледж РАН, 2003. – С. 33-44.
14. Яницкий О. Н. Экологические катастрофы: структурно-функциональный анализ / О. Н. Яницкий // Официальный сайт ИС РАН. – 2013. – 258 с. – Режим доступа: <http://www.isras.ru/publ.html?id=2794>
15. Capurro R. Towards an Information Ecology / R. Capurro. – London: Taylor Graham, 1990. – P. 122-139.
16. Davenport T. Information Ecology: Mastering the Information and Knowledge / T. Davenport. – London: Johnny Carpenter, 1996. – 790 p.
17. Malhotra Y. Knowledge Management for Organizational White-Waters: An Ecological Framework / Y. Malhotra // Published in Knowledge Management. – 1999. – P. 18-21. – Retrieved from: <http://brint.org/WhiteWaters.pdf>
18. Parsons T. Some Reflections on the Place of Force in Social Process / T. Parsons; H. Eckstei (ed.) // Internal War: Basic Problems and Approaches. – New-York: The Free Press of Glencoe, 1964. – 209 p.
19. Parsons T. The Political Aspect of Social Structure and Process / T. Parsons; D. Easton (ed.) // Varieties of Political Theory. – Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1966. – 433p.
20. Parsons T. Interaction / T. Parsons // The International Encyclopedia of Social Sciences. – New-York: Glencoe The Free Press, 1968. – Vol. 7. – 654 p.
21. Parsons T. Family, Socialization and Interaction Process / T. Parsons, R. F. Bales. – New-York: Glencoe The Free Press, 1955. – 608 p.
22. Parsons T. Economy and Society / T. Parsons, N. Smelser. – New-York: Glencoe The Free Press, 1956. – 412p.
23. Parsons T. Toward a General Theory of Action / T. Parsons et al. (eds.). – Cambridge: Harvard University Press, 1951. – 590 p.

REFERENCES

1. Anosov, V.D. (1997). Problemy obespecheniya informatsionno-psikhologicheskoy bezopasnosti [Problems of Ensuring Informational and Psychological Security]. Informatsionnoye obshchestvo, 4-6, 43-47 [in Russian].
2. Andreyev, S.S. (1998). Informatsionnaya kul'tura: uroven' sodержaniya dukhovnykh tsennostey [Information culture: the level of content of spiritual values]. Sotsial'no-politicheskiy zhurnal, 2, 79-112 [in Russian].
3. Yeregin, A.L. (2005). Noogenez i teoriya intellekta [Noogenesis and Theory of Intelligence]. Krasnodar: SovKub [in Russian].
4. Mizintseva, M.F., Koroleva, L.M., & Bondar', V.V. (2000). Informatsionnaya ekologiya: monografiya [Information Ecology]. Moscow: Izd-vo «Al'ta» [in Russian].
5. Nikolaevs'kiy, V., & Guzhva, O. (2011). Sotsial'na bezpeka: do viznachennya ponyattya [Social security: before the viznachennya ponimatya]. Visnik HNU im. V. Karazina. Sotsiologiya. – 2011, 3, 89-96 [in Ukrainian].
6. Petrik, V.M., Kuz'menko, A.M., & Ostroukhov, V.V. et al. (2007). Sotsial'no-pravovi osnovi informatsiynoi bezpeki [Socio-legal bases of information security]. V.V. Ostroukhov (eds.) – Kyiv: Rosava, 2007 [in Ukrainian].
7. Parakhonskiy, A.P., & Yeregin, A.L. (2009). Problemy informatsionnoy ekologii v noosfere [Problems of information ecology in the noosphere]. Mezhdunarodnyy zhurnal prikladnykh i fundamental'nykh issledovaniy, 7, 88-90 [in Russian].
8. Parakhonskiy, A.P. (2011). Informatsionnaya ekologiya [Information Ecology]. Uspekhi sovremennogo

- yestestvoznaniya, 11, 88-89 [in Russian].
9. Romanenko, Yu.V. (2005). Smisloprodukovannya v sotsial'nikh sistemakh [Meaning production in social systems]. Kyiv: Ye ta Ye [in Ukrainian].
10. Romanenko, Yu.V. (2008). Suchasni psykhotehnologii [Modern psychotechnologies]. Kyiv: vid-vo DUÍKT [in Ukrainian].
11. Romanenko, Yu.V. (2007). Sotsializatsiia osoby: metaprogramni ta psykhotehnolohichni aspekty [Socialization of the person: metaprogram and psychotechnological aspects]. Kyiv: vid-vo DUÍKT [in Ukrainian].
12. Romanenko, Yu.V., & Skídín, L.O. (2011). Mekhanizmy symvolichnoi interaktsii v komunikatsiakh, politytsi, mystetstvi: vizualno-analitychni ta sotsio-symvolichni aspekty [Mechanisms of symbolic interaction in communications, politics, art: visual-analytical and socio-symbolic aspects]. Kyiv: vid-vo DUÍKT [in Ukrainian].
13. Shaptshev, V.A. (2003). Informatsionnaya ekologiya informatsionnogo obshchestva. [Information Ecology of the Information Society]. Informatsionnaya kampaniya po propagande ekologicheskikh znanii v informatsionnom obshchestve: Materialy seminaru – Information campaign on the promotion of ecological knowledge in the information society: Proceedings of the seminar. Moscow: Vysshiiy khimicheskii kolledzh RAN, 33-44 [in Russian].
14. Yanitskiy, O.N. (2013). Ekologicheskiye katastrofy: strukturno-funktsional'nyy analiz [Ecological catastrophes: structural-functional analysis]. Ofitsial'nyy sayt IS RAN. Retrieved from: <http://www.isras.ru/publ.html?id=2794> [in Russian].
15. Capurro, R. (1990). Towards an Information Ecology. London: Taylor Graham, 122-139.
16. Davenport, T. (1996). Information Ecology: Mastering the Information and Knowledge. London: Johnny Carpenter.
17. Malhotra, Y. (1999). Knowledge Management for Organizational White-Waters: An Ecological Framework. Published in Knowledge Management, 18-21. Retrieved from: <http://brint.org/WhiteWaters.pdf>
18. Parsons, T. (1964). Some Reflections on the Place of Force in Social Process.. Internal War: Basic Problems and Approaches. H. Eckstei (ed.). New-York: The Free Press of Glencoe.
19. Parsons, T. (1966). The Political Aspect of Social Structure and Process. Varieties of Political Theory. D. Easton (ed.). Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
20. Parsons, T. (1968). Interaction. The International Encyclopedia of Social Sciences.. New-York: Glencoe The Free Press, Vol. 7.
21. Parsons, T., & Bales, R.F. (1955). Family, Socialization and Interaction Process. New-York: Glencoe The Free Press
22. Parsons, T., & Smelser, N. (1956). Economy and Society. New-York: Glencoe The Free Press.
23. Parsons, T. (1951). Toward a General Theory of Action. Cambridge: Harvard University Press.

Проданюк Роман Іванович

Аспірант

Класичний приватний університет

69000, Запоріжжя, вул. Жуковського, 70Б

Prodaniuk Roman I.

Postgraduate student

Classic Private University

70B, Zhukovs'kogo Str., 69000, Zaporizhzhya, Ukraine

Email: romanprodaniuk@gmail.com

Цитування: Проданюк Р. І. Інформаційна безпека в соціологічному контексті: до постановки проблеми // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2018. – Т. 21. – № 4. – С. 84-90.

Citation: Prodaniuk, R.I. (2018). Informacijna bezpeka v sociologichnomu konteksti: do postanovky problemy [Information security in the sociological context: before the problem is raised]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 21(4), 84-90.

Стаття надійшла / Article arrived: 14.03.2018

Схвалено до друку / Accepted: 20.03.2018

Безперервна освіта як вектор розвитку інформаційного суспільства

Н. О. Половая, Національний авіаційний університет

Досліджуються особливості розвитку системи вищої освіти в умовах індустріального та постіндустріального суспільства. В даному контексті освіта розглядається як один з найважливіших чинників соціального розвитку, що методологічно пов'язано з концепціями «інформаційного суспільства», «технетронної ери» тощо. Аналізується ідея безперервної освіти, головною метою якої є розвиток людини як особистості, суб'єкта діяльності та спілкування на протязі всього її життя. Зазначається, що безперервна освіта є всеохоплюючою за своєю сутністю, індивідуальна за часом, темпами та спрямованістю, що дає кожному рівні права та можливості реалізації свого власного потенціалу, отримання знань та поповнення їх протягом всього життя. Досліджується історія становлення концепту «безперервна освіта». В статті також розглядаються принципи та види безперервної освіти, а саме формальне навчання, неформальне навчання, позаформальне навчання. Аналізується структура безперервної освіти, де виділяють дві підсистеми – основну і додаткову освіту. А в свою чергу, основна і додаткова освіта може бути загальною і професійною. Отже, виходить чотири підсистеми освіти: основна загальна, основна професійна, додаткова загальна, додаткова професійна. Вказується, що зв'язок між елементами підсистеми основної освіти будуються за принципом ієрархії, кожна наступна ланка надає освіту більш високого рівня. Акцентується увага і на важливості в контексті формування системи безперервної освіти створення стратегії інформаційно-інноваційного освітнього середовища, яка забезпечує відкритий доступ до програм навчання різного рівня, розробку та використання основ віртуального навчання як важливого способу розширення доступу до будь-якої освіти.

Ключові слова: система вищої освіти; безперервна освіта; інформатизація; функціональний підхід

Continuing education as a vector of information society development

N. A. Polovaya, National aviation university

The article investigates features of higher school development in industrial and post-industrial society. In this context the education is considered as one of the most important factors of social development, that is methodologically connected with concepts of “information society”, “technetronic epoch” etc. The idea of continuing education is analyzed, which main goal is development of a person as a subject of activity and communication during all his life. Continuing education is noted to be broad by its essence, individual by its time, speed and direction, and it gives everyone equal rights and possibilities to realize his own potential, gather new knowledge and enlarge it during all his life. History of concept “continuing education” formation is studied. Also the article contains discussion of principles and types of continuing education such as formal education, informal education, out-formal education. Structure of continuing education is analyzed where two subsystems are divided – main and additional education. In their turn main and addition educations can be general and professional. Thus, there are four subsystems of the education: main general, main professional, additional general, additional professional. It is specified that connection among the elements of main education subsystem is built on the principle of hierarchy when each next chain provides education of higher level. Also attention is pointed on the necessity of creation of information-innovative environment strategy in the context of continuing education system formation, that enables access to the educative programs of different levels, development and usage of virtual education bases as a necessary way to enlarge access to any education.

In the conditions of formation of society, the question of the formation of new models of education is being updated, among which the model of continuous education is one of the most actual. The problem of continuous education can easily be divided into two major spheres. The latter is connected with the construction of the system of continuous education as an element of social practice, which is connected with the process of absorbing the people of a new life, social and professional experience. In the second case, it is very important to create a strategy for informational and innovative education (informatization of education), which provides an open access to the programs at different levels of education, the development and use of the basis of virtual learning as an essential way of extending the process to all kinds of secondary education - primary, secondary, professional and postgraduate.

Keywords: system of higher education; continuing education; informatization; functional approach

Непрерывное образование как вектор развития информационного общества

Н. А. Половая, Национальный авиационный университет

Используются особенности развития системы высшего образования в условиях индустриального и постиндустриального общества. В данном контексте образование рассматривается как один из важнейших факторов социального развития, что методологически связано с концепциями «информационного общества», «технетронной эры». Анализируется идея непрерывного образования, главной целью которой есть развитие человека как личности, субъекта деятельности и общения на протяжении всей его жизни. Отмечается, что непрерывное образование является всеохватывающим по своей сущности, индивидуальное по времени, темпам и направлениями, что дает каждому равные права и возможности реализации своего собственного потенциала, получение знаний и пополнения их на протяжении всей жизни. Исследуется история становления концепта «непрерывное образо-

вание». В статье также рассматриваются принципы и виды непрерывного образования, а именно формальное обучение, неформальное обучение, поза формальное обучение. Анализируется структура непрерывного образования, где выделяют две подсистемы – основное и дополнительное образование. А в свою очередь, основное и дополнительное образование может быть общим и профессиональным. Итак, выходит четыре подсистемы образования: основная общая, основная профессиональная, дополнительная общая, дополнительная профессиональная. Указывается, что связь между элементами подсистемы основного образования строятся за принципом иерархии, каждое следующее звено придает образованию более высокого уровня. Акцентируется внимание и на важности в контексте формирования системы непрерывного образования создание стратегии информационно-инновационной образовательной среды, которая обеспечивает открытый доступ к программам обучения разного уровня, разработку и использование основ виртуального обучения как важного способа расширения доступа к любому образованию.

Ключевые слова: система высшего образования; непрерывное образование; информатизация; функциональный подход

Постановка проблеми.

Сучасні системи вищої освіти як на Заході, так і в Україні формуються сьогодні у рамках індустріального суспільства з притаманними йому модернізаційними орієнтаціями. Наука перетворюється на самостійний соціальний інститут з усіма притаманними йому атрибутами та розвиненою структурою. Змінюється ідеологічна і цільова основа науки, у якій починає домінувати практично-технологічна орієнтація. Відповідно до неї відбуваються зміни в ієрархії академічного знання, де найвище місце посідають дисципліни природничого циклу, що найтісніше пов'язані з матеріальним виробництвом. Перетворення науки на безпосередньо продуктивну силу вимагало також якісно нової, порівняно з попереднім досвідом, підготовки фахівців. Уже в першій половині ХХ ст. вища школа набуває типового оформлення як інститут індустріального суспільства, управління, ресурсне забезпечення та функціонування якого багато в чому збігаються з відповідними організаційно-управлінськими характеристиками індустріального підприємства. Головним завданням вищої школи стає підготовка фахівців для потреб суспільної практики.

Найкращі ж у світовому порівнянні університети, інститути, факультети вже з давніх часів є єдиними науково-виробничими комплексами, де викладачі витрачають більше половини свого робочого часу на науково-дослідну роботу. У розвинутих країнах світу більша частина науково-дослідних розробок виконується саме у вищій школі (55 % у Японії, 60 % у США та Німеччині, понад 90 % у Франції та Великій Британії). Внаслідок цього вища школа як заклад, що насамперед обслуговує потреби виробництва, набуває конкретно-прикладного, практичного характеру і що далі, то більше актуалізується потреба в безперервності. Нагальна потреба держави та суспільства в безперервній освіті своїх громадян стала більше усвідомлюватися як актуальна проблема, починаючи з другої половини ХХ століття, і це пов'язано з бурхливим розвитком науково-технічної революції, висунутими нею вимогами до характеру і змісту трудової діяльності.

Система безперервної освіти стала розглядатися як сукупність багатьох проблем: від організаційної та технічної модернізації процесу освіти до соціально-психологічного та духовно-морального виховання особистості. Головною ж передумовою становлення і розвитку безперервної освіти стали інформаційні технології.

Аналіз досліджень і публікацій.

Витоки ідеї безперервної освіти можна знайти вже у стародавніх філософів – Конфуція, Сократа, Аристотеля, Солона, Платона, Сенеки. З економічної точки зору важливість і необхідність розвитку безперервної освіти в індустріально розвинутих країнах обґрунтовується за допомогою концепції «людського капіталу» (Т. Шульц, Г. Беккер, У. Боуен та ін.), а також взаємоконвертованості економічного, соціального і культурного капіталів (П. Бурдьє). Перша ж серйозна наукова розробка теоретичних основ безперервної освіти була здійснена такими вченими, як П. Ленгранд, Е. Фор, Р. Даве, Х. Гуммель, М. Д. Карєялі, Ф. Кумбс, Г. Коптаж.

Мета дослідження – розглянути особливості формування системи безперервної системи освіти в контексті парадигмальних трансформацій і формування інформаційного суспільства.

Виклад основного матеріалу.

Освіту розглядають як один із найважливіших чинників соціального розвитку, що методологічно пов'язано з концепціями «єдиного індустріального суспільства», «постіндустріального суспільства», «технотронної ери» тощо. У західній соціології, наприклад, досить поширеною є теза американського соціолога, автора теорії постіндустріального суспільства Д. Белла про те, що рівень здобутої людьми освіти є вирішальною передумовою їх соціального становища [1].

Ідея безперервної освіти посідає одне з головних місць серед прогресивних ідей культури ХХІ ст. Загальнолюдське значення даної ідеї беззаперечне, оскільки суть її полягає в тому, щоб забезпечити кожній людині постійний стабільний розвиток, удосконалення, творче оновлення протягом усього життя, а отже – забезпечити успішний розвиток суспільства в цілому. Тому держави сьогодні намагаються знайти свою модель безперервної освіти.

Безперервна освіта розвивалася як феномен практики, а також як педагогічна концепція. Вперше ця ідея була концептуально оформлена та представлена на конференції ЮНЕСКО в 1965 р. видатним теоретиком безперервної освіти П. Ленграндом. На підставі його розробок були сформувані рекомендації з даного питання. У 1972 р. ЮНЕСКО робить наступний крок: відбувається слухання доповіді комісії, яку очолював Е. Фора, на тему «Вчитися, щоб бути». З середини 1970-х рр. ідея безперервної освіти знаходить свою підтримку майже в усіх країнах і стає основним принципом освітніх реформ [2].

Найважливішою ідеєю безперервної освіти є розвиток людини як особистості, суб'єкта діяльності та спілкування протягом усього її життя. Ця ідея, усвідомлена суспільством, стає системоутворюючим чинником безперервної освіти.

Безперервна освіта є всеохоплюючою за своєю сутністю, індивідуальною за часом, темпами та спрямованістю, що дає кожному рівню права та можливості реалізації свого власного потенціалу, отримання знань та поповнення їх протягом усього життя. Формування теоретичних засад безперервної освіти спричинило виникнення галузевих концепцій безперервної освіти. Безперервність та різноманітність освіти є найважливішими принципами реалізації парадигми «освіта через все життя» та забезпечують:

- фундаментальність підготовки, цілісність та спрямованість на особистість студента;
- вільний вибір «траєкторії навчання» та гнучке реагування на ринку інтелектуальної роботи;
- можливість ефективної інтеграції з вузами I - II рівня акредитації;
- широкі можливості післядипломної освіти, створення умов для реалізації прав громадян та потреб країни в постійному розширенні та відновленні професійних і загальноосвітніх знань на базі нових технологій;
- можливість інтеграції до європейських та світових освітніх просторів.

Безперервність освіти реалізується через:

- забезпечення спадкоємності змісту та координації навчально-виховної діяльності на різних рівнях освіти, що функціонують як продовження попередніх та передбачають підготовку осіб до можливого переходу до наступних рівнів, а також перепідготовку та підвищення кваліфікації;
- формування потреб і здібностей особистості до самонавчання;
- створення інтегрованих навчальних планів та програм;
- формування та розвиток учбово-науково-виробничих комплексів багаторівневої підготовки професіоналів;
- оптимізацію системи післядипломної освіти на основі встановлених стандартів вищої освіти;
- створення інтегрованих навчальних планів та програм післядипломної освіти;

- розробка індивідуальних модульних навчальних програм різних рівнів складності залежно від конкретних потреб;

- упровадження і розвиток дистанційної освіти [3].

Освіта протягом життя здійснюється за допомогою трьох видів навчання:

- Формальне навчання (структурна освіта, яка спрямовується на чітко поставлену мету у формі визнаних свідоцтв та дипломів).

- Неформальне навчання – будь-яка освітня діяльність поза формальною системою. Це може бути самоосвітня активність, яка спрямована на отримання додаткових знань, умінь, навичок (результат такого навчання формально не визнається).

- Позаформальне навчання – спонтанне (незапрограмоване навчання у повсякденному житті).

Як свідчить практика, найбільш розвинутим у світі є формальне навчання, яке завершується сертифікацією (видається диплом, свідоцтво тощо), в Україні – атестацією [4].

В основі функціонування безперервної освіти лежать такі принципи, які відображають його специфіку:

- Принцип гуманізму. Свідчить про спрямованість освіти до людини, про свободу вибору особистістю форм, термінів, видів навчання, підвищення кваліфікації, самоосвіти. Даний принцип реалізується через створення сприятливих умов для розвитку творчої індивідуальності кожної людини. Людина розглядається як мета суспільного прогресу.

- Принцип демократизму. Полягає в доступності освіти в будь-якому віці за допомогою різноманітних форм навчання, відповідно до інтересів, можливостей та потреб. Він забезпечує свободу переходу від одного навчального закладу до іншого, прискорене завершення навчання та підвищення кваліфікації. Це гарантує рівні права всіх громадян, незалежно від класової приналежності, національних особливостей, стану здоров'я, на освіту та розвиток. Цей принцип передбачає демократизацію всіх сторін життєдіяльності освітніх закладів, рівноправні відносини суб'єктів педагогічного процесу.

- Принцип мобільності. Проявляється у великому виборі засобів, способів, організаційних форм системи безперервної освіти, їх гнучкості і готовності до стрімкої перебудови відповідно до потреб суспільства, людини.

- Принцип випередження. Опираючись на наукове прогнозування, потребує більш швидкого та гнучкого розвитку, перебудови системи безперервної освіти відповідно до потреб суспільної практики, мобільного оновлення їх діяльності. Даний принцип орієнтується на широке та активне використання нових форм, методів, засобів навчання та перепідготовки фахівців.

- Принцип відкритості системи безперервної освіти. Потребує від навчальних установ розширення діяльності шляхом заохочення до навчання

та підвищення кваліфікації аудиторії, вільних слухачів. При цьому виникає необхідність працювати з різними віковими групами та групами населення, що відрізняються рівнем освіти та професійної підготовки, ставленням до освіти, життєвими устремліннями. Це вимагає створення додаткових факультетів, інститутів, відділень, курсів з підвищення освіти і кваліфікації, проведення семінарів. Відкритість навчальних закладів та освітніх систем забезпечується наявністю різних за рівнем, змістом, спрямованістю освітньо-виховних програм.

- Принципи безперервності освіти є систематизуючими. Навчальні установи, працівники освіти та підвищення кваліфікації, науки і виробництва мають переглянути погляди на роль та місце освіти в житті людини і суспільства. Варто подолати орієнтацію на поверхневу «енциклопедичність» змісту, перевантаження інформаційним матеріалом. У змісті освіти мусять знайти відображення проблеми розвитку суспільства, виробництва, науки, культури. Освіта має бути спрямована на розвиток майбутнього. Колишній девіз «Знання на все життя» поступається місцем новому девізу – «Знання через все життя».

У структурі безперервної освіти виділяють дві підсистеми – це основна і додаткова освіта. А в свою чергу, основна і додаткова освіта може бути загальним і професійним. Отже, виходить чотири підсистеми освіти: основна загальна, основна професійна, додаткова загальна, додаткова професійна.

Зв'язок між елементами підсистеми основної освіти будується за принципом ієрархії, кожна наступна ланка надає освіті більш високого рівня. У підсистемі додаткової освіти ланки самостійні та незалежні, вони існують паралельно одна одній. Додаткова освіта не є утворенням більш високого рівня у порівнянні з основною. У кожній з підсистем є основні та додаткові, основні та паралельні, державні і недержавні навчальні заклади і заклади підвищення кваліфікації, установи культури, спорту, туризму і т. д.

Безперервну освіту потрібно розуміти не як механічний рух особистості від дошкільної до загальної середньої, професійної (початкової – підготовка кваліфікованих робітничих кадрів), середньої (підготовка спеціалістів-техніків), вищої (бакалавра, магістра)), післявузівської освіти (аспірантура, докторантура), підвищення кваліфікації, а як гармонійний процес циклічного розвитку особистості на кожному із зазначених етапів. Система безперервної освіти повинна забезпечувати адекватність змісту освіти відповідно до вимог інформаційного суспільства, що динамічно утворюється та розвивається. Саме тому сьогодні більшість освітніх закладів базової освіти організаційно формується у вигляді системи додаткової освіти (курсів додаткових професій, факультетів післядипломної освіти та ін.). Це дозволяє найбільш оптимально вирішувати основні суперечності сучасного етапу суспіль-

ного розвитку – між швидкими темпами приросту знань та обмеженими можливостями їхнього оволодіння кожною людиною.

Для безперервної освіти дуже важливим є створення стратегії інформаційно-інноваційного освітнього середовища, яка забезпечує відкритий доступ до програм навчання різного рівня, розробку та використання основ віртуального навчання як важливого способу розширення доступу до будь-якої освіти – початкової, середньої, професійної, післядипломної. Говорячи про віртуальне навчання, найчастіше мають на увазі здобуття освіти через Інтернет.

Проте це не єдина можливість. Популярними напрямками у галузі віртуальної освіти є навчання та виховання за допомогою використання радіо, TV, преси, різної періодичної літератури, організації відповідних спілкувань, заохочення тих, хто навчається, до професійних товариств та спільнот.

У цьому контексті проблематику безперервної освіти можна умовно розділити на дві основні сфери. Перша пов'язана з побудовою системи безперервної освіти як елемента соціальної практики, друга пов'язана з процесом засвоєння людиною нового життєвого, соціального, професійного досвіду. Тому наприкінці 90-х років XX століття у галузі освіти дорослих було оголошено поєднання принципу безперервності освіти із принципом навчання протягом життя та формуванням суспільства знань. Тим самим зроблена спроба затвердити у суспільній свідомості усвідомлення взаємної відповідальності суспільства, держави та особистості за розвиток освітніх процесів.

Суттєві труднощі технологічного змісту професійної діяльності, а також стрімкі зміни цього змісту різко реформують характер підготовки людини до необхідних високих теоретичних знань. З іншого боку, розширення та ускладнення суспільних зв'язків учасників виробництва не залишаються нейтральними в плані змін психології трудових відносин, що знаходить своє відзеркалення в системі освітніх програм, які направлені на засвоєння загальнокультурної проблематики. У цьому плані перебудова освіти на основі принципу безперервності стає об'єктивною необхідністю, що спричинена логікою та об'єктивними вимогами суспільного життя.

Більшість європейських країн сьогодні реформують власні освітні системи, спираючись на засади концепції навчання впродовж усього життя, що включає такі елементи:

- можливість кожної людини вчитися протягом усього життя;

- доступність для тих, хто навчається, максимально широкого спектру вмій і навичок (при чому деякі країни доповнюють концепцію освіти протягом життя концепцією безперервної підготовки і ставлять акцент на професійних навичках і підготовці дорослих);

- формальна система освіти і підготовки разом із неформальною діяльністю, яка організовується навколо цієї системи, мають бути нероздільними (вони обидві стають предметом уваги і спільної підтримки з боку держави і приватного сектора, особливо що стосується освіти дорослих);

- наголос робиться на сильному фундаменті, який необхідно закласти під час набуття середньої загальної освіти, а також на розвитку прагнення і мотивації до навчання [5].

Таким чином, модернізація системи освіти вимагає модернізації самої моделі управління цією системою перш за все в контексті інформатизації, залучення інформаційних технологій, які б давали змогу навчатися постійно, часто без відриву від виробництва. Потрібні нові теоретичні розробки, які допомогли б створити модель управління системою вищої освіти, яка б об'єднала або збалансувала елементи централізації та децентралізації, залучала інформаційні технології.

Найбільш складним питанням у безперервній освіті є її фінансування. На сьогоднішній день в основному використовується фінансування з різноманітних фондів або організацій, що зацікавлені у підвищенні кваліфікації своїх працівників.

Існує мовчазний консенсус щодо того, що курси повинні бути самооплатними, а оскільки вони розглядаються з позицій «суспільства» та «суспільності», то держава мусить теж робити свій внесок. Але дарма, що безперервна освіта – це, насамперед, соціальне явище, більшість розглядає її вигоди лише в фінансовому сенсі, оскільки вони є більш абстрактними, ніж витрати на неї.

Отже, безперервність освіти перебуває в динамічному зв'язку зі соціалізацією особистості. У ході соціалізації людина отримує знання про ті моделі поведінки або мотиви поведінки, які притаманні в даному культурному середовищі.

Людина, проходячи процес соціалізації, не тільки накопичує, але й трансформує ті або інші соціальні явища, процеси, факти для чого очевидна потреба в наявності у неї певних якостей, умінь, навичок. Вона має не тільки усвідомлювати необхідність у такій діяльності, але й бути здатною здійснювати її, а тому бути не тільки залученою в загальну культурну підсистему даного співтовариства, але й мати певний рівень знань, творчого мислення, інтелігентності і т. д. Тобто, для перетворення людини потрібен інструмент. Таким інструментом у даному випадку виступає безперервна освіта. Тоді піднімається проблема співвіднесення особистісних потреб в освітній діяльності та затребуваності суспільством тих або інших знань. Останнім часом все більш очевидним стає те, що потреба в освіті вивляється не тільки на рівні окремої особистості, окремої організації, а й суспільства в цілому. Тому такої актуальності набуває сьогодні концепція безперервної освіти, адже навчання протягом усього життя – це не бажання окремої особистості, а необхідна

потреба та умова часу як для особистості, так і для суспільства в цілому.

Як засвідчує міжнародна практика та здійснений аналіз у сфері послуг із перепідготовки та навчання персоналу, погіршення економічної ситуації спричинило необхідність випереджального професійного розвитку, формування за допомогою перепідготовки до готовності стрімко та адекватно реагувати на зовнішні умови, своєчасно трансформуватися в перспективні професійні сектори відповідно до умов, що ставить ринкова економіка та економіка «суспільства знань».

Отже, питання безперервної освіти є актуальним як у закордонних, так і в українській системах освіти. З метою організації навчання протягом життя в Європі був створений Інститут освіти дорослих. У Європейських країнах безперервна освіта є важливою частиною державних програм, а також завданням громадських організацій та товариств.

В Україні головну роль у забезпеченні безперервної освіти відіграють інститути післядипломної педагогічної освіти, що потребують модернізації структури та змісту. Перш за все для відкритості системи потрібне широке застосування очно-дистанційної та дистанційної форм навчання та їх навчально-методичний супровід. Тільки за присутності установ безперервної освіти (інститутів, університетів, фондів, центрів) може бути можливе формування в Україні інформаційного суспільства та розвиненої економіки. Саме тому формування теоретичних, змістових та організаційних основ безперервної освіти повинно розглядатися як домінуюче завдання державного значення в Україні.

Важливим є питання створення громадських організацій безперервної освіти в Україні, які б розширювали можливості дорослого населення, у тому числі й педагогів, отримувати знання для забезпечення функціональної грамотності, різнобічного розвитку особистості, задоволення індивідуальних потреб у професійному зростанні по кар'єрним сходинкам.

Висновки.

В умовах формування суспільства актуалізується питання щодо формування нових моделей освіти, серед яких модель безперервної освіти є однією з найбільш актуальних. Проблематику безперервної освіти можна умовно розділити на дві основні сфери. Перша пов'язана з побудовою системи безперервної освіти як елемента соціальної практики, друга пов'язана із процесом засвоєння людиною нового життєвого, соціального, професійного досвіду. У другому випадку дуже важливим є створення стратегії інформаційно-інноваційного освітнього середовища (інформатизації освіти), яка забезпечує відкритий доступ до програм навчання різного рівня, розробку та використання основ віртуального навчання як важливого способу розширення доступу до будь-якої освіти – початкової, середньої, професійної, післядипломної.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: Опыт социального прогнозирования / Д. Белл. – М.: Academia, 1999. – 956 с.
2. Безперервна освіта. – Режим доступу: <http://www.users.kpi.kharkov.ua/lre/bde/ukr/iol/l3.htm>
3. Макеєва О. Безперервна освіта суспільства – запорука майбутнього / О. Макеєва // Режим доступу: <http://www.personal-plus.net/206/>
4. Меморандум безперервної освіти Європейського Союзу. – Режим доступу: <http://www.europeans.org.ua/deyanel.html>
5. Пуховська Л. П. Професійна підготовка вчителів на Заході: спільність та розбіжності / Л. П. Пуховська. – Київ: Вища школа, 1997. – 180 с.
6. Noble D. Forces of Production: A Social History of Industrial Automation / D. Noble. – N.Y. : Knopf, 1984. – P. 409.
7. Tehranian M. Global communication and international relations: changing paradigm and policies / M. Tehranian // *International Journal of Peace Studies*. – 1997. – № 2 (1). – P. 39-64.

REFERENCES

1. Bell, D. (1999). *Grjadushhee postindustrial'noe obshchestvo: Opyt social'nogo prognozirovaniya* [The coming post-industrial society: Experience of Social Forecasting]. Moscow: Academia [in Russian].
2. *Bezperervna osvita* [Continuing education]. Retrieved from: <http://www.users.kpi.kharkov.ua/lre/bde/ukr/iol/l3.htm> [in Ukrainian].
3. Makyeyeva, O. *Bezperervna osvita suspilstva – zaporuka maibutnoho* [Continuing education of society – the key to the future]. Retrieved from: <http://www.personal-plus.net/206/> [in Ukrainian].
4. *Memorandum bezperervnoi osvity Yevropeiskoho Soiuzu* [Memorandum of Continuing Education of the European Union]. Retrieved from: <http://www.europeans.org.ua/deyanel.html> [in Ukrainian].
5. Pukhovska, L.P. (1997). *Profesiina pidhotovka vchyteliv na Zakhodi: spilnist ta rozbizhnosti* [Professional teachers training on the West: similarities and differences]. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].
6. Noble, D. (1984). *Forces of Production: A Social History of Industrial Automation*. New-York: Knopf.
7. Tehranian, M. (1997). Global communication and international relations: changing paradigm and policies. *International Journal of Peace Studies*, 2 (1), 39-64.

Половая Наталья Александрівна

Викладач

Національний авіаційний університет

03680, м. Київ, просп. Космонавта Комарова, 1

Polovaya Natalia O.

Lecturer

National aviation university

1, Komarova Av., Kyiv, 03680, Ukraine

Email: sosonovitch.natalia@ukr.net

Цитування: Половая Н.О. Безперервна освіта як вектор розвитку інформаційного суспільства // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2018. – Т. 21. – № 4. – С. 91-96.

Citation: Polovaya, N.A. (2018). *Bezperervna osvita yak vektor rozvytku informatsiinoho suspilstva* [Continuing education as a vector of information society development]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 21(4), 91-96.

Стаття надійшла / Article arrived: 15.03.2018

Схвалено до друку / Accepted: 22.03.2018